

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

KIRK VEZİR HİKAYESİNİN RESİMLİ NÜSHALARI

Gizem TUĞRUL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KIRK VEZİR HİKAYESİNİN RESİMLİ NÜSHALARI

Gizem TUĞRUL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

İmza

Gizem TUĞRUL

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Serpil BAĞCI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

İmza

Gizem TUĞRUL

TEŞEKKÜR

Çalışma konumun belirlenmesinde ve çalışmamın her aşamasında katkıları olan, yaptığımız derslerle çalışma şevkimi arttıran, anlayış ve sabırla beni destekleyen, kendisiyle çalışmanın şanslı hissettirdiği kıymetli hocam Prof. Dr. Serpil BAĞCI'ya, fikirlerimi netleştirmeme yardımcı olan yorum ve önerileri için jüri üyeleri Doç. Dr. Semiha ALTIER ve Prof. Dr. Tülün DEĞİRMENCİ'ye minnettarım.

Tez çalışmamın konusunu oluşturan resimli yazmalardan İstanbul Üniversitesi'nde kayıtlı bulunan eserin, dijital kopyasını tarafıma ulaştıran İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Kütüphanesi çalışanlarına ve yazma eserlerin metin transkripsiyonunu yapan Fatih AKIN'a,

Yüksek Lisans eğitim-öğretim dönemine birlikte başladığım arkadaşım Araş. Gör. Özgür ÖZDEMİR ve bu zorlu süreci destek ve paylaşımlarıyla kolaylaştıran, güzel kalpleriyle hep yanımda olan dostlarım Gülşah USLU ve Tuğçe ÖZDEMİR'e,

2011 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nde başladığım Sanat Tarihi öğrenim serüvenim boyunca yanımda olan ve bu serüvende benimle her zaman olacaklarını bildiğim değerli hocalarım Dr. Alyson WHARTON-DURGARYAN, Doç. Dr. Birgül AÇIKYILDIZ, Doç. Dr. Elif KESER KAYAALP, ve Dr. Federica A. BROILO-BITAN'a,

Son olarak hayatımın her alanında destek ve sevgileriyle yanımda olan, beni yetiştiren ve varlıklarıyla hayatımı güzelleştiren canım annem ve babama sonsuz teşekkürler.

ÖZET

TUĞRUL, Gizem. *Kırk Vezir Hikayesinin Resimli Nüshaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Kırk Vezir Hikâyesinin Resimli Nüshaları isimli çalışmanın konusunu 16. yüzyılın sonlarında oldukça benzer üretilmiş iki resimli el yazması oluşturur. İçerisinde on iki tasvir yer alan nüshalardan ilki tarihsizdir ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İÜK. T. 7415) kayıtlıdır. 1586/1587 (H.995) tarihli diğer nüsha, İsveç'te Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Kütüphanesi'nin Türkçe yazma eserleri (UUL. Vet. 38) bölümündedir. Kâtibi Muhammed bin Mustafa'dır ve içinde on yedi tasvir mevcuttur. Nasihatname türünde hazırlanan eserin tasvirlerinin üslup açısından Nakkaş Osman ve ekibi tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

Osmanlı edebiyatında ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanan *Kırk Vezir Hikâyesi*, Arapça orijinali kayıp bir eserden Türkçeye çevrilmiştir. Eserin bazı nüshalarındaki mukaddimelerinde II. Murad (1421-1451) ve II. Mehmed'e (1451-1481) sunulduğu yazılıdır. *Kırk Vezir Hikâyesi* eğlenceli eğitici yönüyle Osmanlı sarayında beğenilerek okunmuştur. III. Murad (1574-1595) döneminde hazırlanan resimli nüshaların kimler için hazırlandığı bilinmemektedir. Yazma nüshaların üretildiği dönem, Nakkaş Osman'ın diğer çalışmaları ve bu dönemde öne çıkan kitap hamilerinden yola çıkarak; birbirine oldukça benzer hazırlanan resimli *Kırk Vezir Hikayesi* nüshaları üslup ve ikonografik açıdan irdelenmiştir. Yazmaların resim metin ilişkisi yönünden değerlendirmesi yapılmış, resim programındaki farklılıklarla eserin kim(lere) sunulduğu ve hamisinin kim olduğu sorunsalı tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Kırk Vezir Hikâyesi, Üslup-İkonografi, Nasihatname, III. Murad, Nakkaş Osman, Hamilik.

ABSTRACT

TUĞRUL, Gizem. *Illustrated Copies of the Story of Forty Viziers*. Master's Thesis, Ankara, 2023.

The subject of the thesis entitled *Illustrated Copies of the Story of Forty Viziers*, nearly identical two illustrated copies of manuscripts produced in the last of 16th century. One of these copies is undated, contains twelve miniatures and registred at İstanbul University Library (İÜK. T. 7415). The other copy is dated 1586/1587 (H. 995), in the Turkish manuscripts (UUL Vet. 38) section of Uppsala University Carolina Rediviva Library in Sweden and it has seventeen miniatures. As a genre of advice book, in terms of its style it is thought that the miniatures of the manuscripts were made by Nakkaş Osman and his team.

The first examples of Story of Forty Viziers were encountered in Ottoman literature in the 15th century, was translated into Turkish from a lost Arabic original. In the introductions of some copies of the manuscripts, it is written that it was presented to Murad II (1421-1451) and Mehmed II (1451-1481). With its entertaining and educational aspect, Story of Forty Viziers was read with admiration in the Ottoman court. It is not known for whom the illustrated copies were produced during the reign of Murad III (1574-1595). Based on the period in which manuscripts were produced, the other works of Nakkaş Osman and the prominent book patrons of this period; Illustrated copies of the Story of Forty Viziers, which were prepared quite similarly to each other, were examined in terms of style and iconography. The manuscripts were evaluated in terms of the text and image relationship, the differences in the picture program, the problematic of the work was presented to who and who was its patron has been discussed.

Key Words

Story of Forty Viziers, Style-Iconography, Advice book, III. Murad, Nakkaş (Painter) Osman, Patronage.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
RESİM DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİ HAKKINDA	5
1.1. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN YAZARI-ÇEVİRENİ.....	5
1.2. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN EDEBİ TÜRÜ	6
1.3. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN TELİF SEBEBİ.....	7
1.4. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNDE ÇERÇEVE HİKÂYENİN ÖZETİ	8
1.5. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNDE KİŞİLER	9
1.6. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN KAYNAĞI.....	9
1.7. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN OKUYUCU KİTLESİ.....	11
2. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN ÜRETİLDİĞİ ÇEVRE	13
2.1. III. MURAD (1574-1595).....	14
2.2. NAKKAŞ OSMAN ÜSLUBU VE ESERLERİ.....	17
2.3. OSMANLI SARAY ÇEVRELERİ VE KİTAP HAMİLİĞİ.....	27
3. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN RESİMLİ NÜSHALARI	35
3.1. İSTANBUL NÜSHASI	35

3.2. UPPSALA NÜSHASI	38
3.3. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN RESİMLİ NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI, ÜSLUP VE İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEMESİ	43
3.3.1. Sultan Mahmud ve Meclisi	43
3.3.2. Hatunun Şehzadeyi Kandırmaya Çalışması	47
3.3.3. Hatunun Şahın Huzurunda Şehzadeyi Suçlaması	48
3.3.4. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün Gösterdiği Kerametle Mısır Şahının Hamam Önünde Beklemesi.....	49
3.3.5. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün Katledilmesi	51
3.3.6. Yaşlı Bir Şahın Zindandan Getirilen Üç Mahkümla Şehzadelerini Sınaması Ve Büyük Şehzadenin Hüküm Vermesi	53
3.3.7. Yaşlı Şahın Hangi Oğlunun Tahta Gececeğini Vezirleri ile Tartışması	55
3.3.8. Hz. Musa'nın Uc Bin Unk'u Mucize İle Yenmesi.....	56
3.3.9. Vezirin Şahın Aşığını Huzuruna Getirmesi	58
3.3.10. Çocuğun Sözüne Uyan Türk Obası Kadınlarının Ağlaşması.....	60
3.3.11. Emir Semhul ile Şahın Bir Doğanı İzlemesi	66
3.3.12. Bir Köpeğin Yedi Bengiden Birini Isırması	67
3.3.13. Şahın Şehzadesini Cellat Önüne Çıkarması.....	68
3.3.14. Tutinin Bir Kadın Hakkında Hüküm Vermesi ve Bahçıvanın Tutiyi Satışa Çıkarması	70
3.3.15. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniyye'yi Basan Sıçanları Şehrin Kapısından Çıkarması	72
3.3.16. Şehzadenin İdamı Sırasında Hocasının Şahın Huzuruna Gelmesi.....	74
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83
EK 1. YAZMALARDAKİ RESİMLİ HİKÂYELER	89
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	109

EK 3. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....111

KISALTMALAR

- BWG: Baltimore Walters Art Gallery
- DCBL: Dublin Chester Beatty Library
- İÜK: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- UUL: Uppsala University Library
- TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
- TSM: Topkapı Sarayı Müzesi
- TİEM: Türk İslam Eserleri Müzesi
- H. Hazine
- a.g.e. Adı geçen eser
- a.g.m. Adı geçen makale
- a.g.mad. Adı geçen madde
- a.g.t. Adı geçen tez
- bkz. Bakınız
- c. Cilt
- sal. Saltanatı
- ö. Ölümü
- vd. Ve diğerleri

RESİM DİZİNİ

Resim 1. Şemseddin Ahmed Karabaği, Seyyid Lokman, Nakkaş Osman ve kâtiplerin toplanması, Şehname-i Selim Han, TSM. A. 3595, y.9a	19
Resim 2. III. Murad'ın portresi, Şemailnâme, TSM. H. 1563, y.73a	21
Resim 3. III. Murad'ı avlanırken ve elinde doğan tutan doğancıyı gösteren tasvir, Şehinşahnâme. İÜK. FY. 1404, y.145b	22
Resim 4. III. Murad kütüphanesinde, Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrü'l-acaib adlı yazmadan bir yaprak, Harvard Art Museums, 1985.219.2	23
Resim 5. Resim 5. III. Murad'ın Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade'i incelemesi, Paris, Suppl. Turc. y.7b	25
Resim 6. III. Murad'ın Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade'i incelemesi, Morgan, M.788, y.6b	25
Resim 7. Leyla kırdı nedimeleriyle, Leylâ vü Mecnûn, y.39b, Harvard Art Museums, 1985.212.39	26
Resim 8.Hoca Sadeddin ve Gazanfer Ağa III. Murad'ın huzurunda, <i>Nusretname</i> , TSM. H. 1365 y.249b	31
Resim 9.Haçova savaşında Sultan III. Mehmed, Hoca Sadeddin ve Gazanfer Ağa, <i>Divanı Nâdirî</i> , TSM. H. 889, y.7a	33
Resim 10. İstanbul nüshası cildi, İÜK. T. 7415	35
Resim 11. İstanbul nüshası, ilk sayfada yer alan Sultan III. Selim'in mührü, İÜK. T. 7415 y.1a	36
Resim 12. İstanbul nüshası, son sayfa, İÜK. T. 7415	37
Resim 13. İstanbul nüshası, serlevha tezhibi, İÜK. T. 7415, y.2a	38
Resim 14. Uppsala nüshası cildi, UUL Vet. 38	39
Resim 15. Uppsala nüshasında yer alan mülkiyet mührü, UUL Vet. 38, y.1b	40
Resim 16. Uppsala nüshası hatimesi, UUL Vet. 38, y.164a	41
Resim 17. Uppsala nüshası serlevhası, UUL Vet. 38, y.1b	41
Resim 18. Sultan Mahmud ve meclisi, İÜK. T. 7415, y.1b-2a	45
Resim 19. Hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması, İÜK. T. 7415, y.6a	48
Resim 20. Hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması, UUL Vet. 38, y.4b	48
Resim 21. Hatunun şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması, İÜK. T. 7415, y.8b	49

Resim 22. Hatunun şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması, UUL Vet. 38, y.6b	49
Resim 23. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün gösterdiği kerametle Mısır şahının hamam önünde beklemesi, İÜK. T. 7415, y.20b	51
Resim 24. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün gösterdiği kerametle Mısır şahının hamam önünde beklemesi, UUL Vet. 38, y.11a	51
Resim 25. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün katledilmesi, İÜK. T.7415, y.23a..	53
Resim 26. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün katledilmesi, UUL. Vet. 38, y.19a	53
Resim 27. Bir şahın zindan getirilen üç mahkûmla şehzadelerini sınaması ve büyük şehzadenin hüküm vermesi, UUL Vet. 38, y.22a	54
Resim 28. Şahın hangi oğlunun tahta geçeceğini vezirleri ile tartışması, UUL Vet. 38, y.25b-26a.....	56
Resim 29. Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi, İÜK. T. 7415, y.40a	58
Resim 30. Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi, UUL Vet. 38, y.35b.....	58
Resim 31. Vezirin şahın aşğını huzura getirmesi, İÜK. T. 7415, y.55a	59
Resim 32. Vezirin şahın aşğını huzura getirmesi, İÜK. T. 7415, y.55a	59
Resim 33. Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması, İÜK. T. 7415, y.89b	61
Resim 34. Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması, UUL. Vet. 38, y.107b.....	61
Resim 35. Akıncı lideri Turhan Bey, <i>Süleymanname</i> , TSM H.1517, y.353a	62
Resim 36. Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Mehmet'le avlanması, <i>Süleymanname</i> , TSM. H. 1517, y.393a.....	63
Resim 37. Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid'la buluşması, <i>Süleymanname</i> , TSM H. 1517, y.570a,	63
Resim 38. Sultan Süleyman'ın portresi, TSM. H. 2134, 1560-1565, y.8a.....	64
Resim 39. Sultan Süleyman'ın gizlenen cenazesinin yola çıkarılması, <i>Nizhetü'l ahbar</i> , TSM. H. 1339, y.103b-104a.....	65
Resim 40. Emir Semhul ile şahın bir doğanı izlemesi, İÜK. T.7415, y.124b.....	67
Resim 41. Emir Semhul ile şahın bir doğanı izlemesi, UUL Vet. 38, y.134b	67
Resim 42. Bir köpeğin yedi bengiden birini yaralaması, İÜK. T.7415, y.141b	68
Resim 43. Bir köpeğin yedi bengiden birini yaralaması, UUL Vet. 38, y.89b	68
Resim 44. Şahın şehzadesini cellat önüne çıkarması, UUL Vet. 38, y.98a	70

Resim 45. Tutinin bir kadın hakkında hüküm vermesi ve bahçıvanın tutiyi satışı çıkarması, İÜK. T.7415, y.148a.....	72
Resim 46. Tutinin bir kadın hakkında hüküm vermesi ve bahçıvanın tutiyi satışı çıkarması, UUL Vet. 38, y.154a	72
Resim 47. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniyye'yi basan sıçanları şehrin kapısından çıkarması, UUL Vet. 38, y.116a	73
Resim 48. Şehzadenin idamı sırasında hocasının şahın huzuruna gelmesi, UUL Vet 38, y.162b-163a.....	75
Resim 49. Mimarların geçişi, <i>Surname-i Hümayun</i> , TSMK. H. 1344.....	77
Resim 50. Demircilerin geçişi, <i>Surname-i Hümayun</i> , TSMK. H. 1344, y.291a.....	77
Resim 51. Cariyenin şehzadeyi kandırmaya çalışması, <i>Tuhfetü'l Ahyar</i> , Walters Art Gallery Baltimore, W. 622, y.12a	78

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu 16. yüzyılın sonlarında hazırlanan *Kırk Vezir Hikâyeleri* isimli iki resimli el yazması oluşturur. Eserde, eşini kaybeden bir şahın, genç bir hatunla evlenmesi ve bu hatunun şahın şehzadesine âşık olması anlatılır. Güzelliği dillere destan olan şehzade, hocasından ilm-i nücûm (yıldızlar ilmi) ve ilm-i heyet (astronomi) dersleri alır. Hocası şehzadenin yıldız falında bir uğursuzluk görür ve şehzadeye kırk gün konuşmamasını tembihler. Bu durumu fırsat bilen hatun, şehzadeye aşkını ilan eder. Şehzade hatunun aşkına karşılık vermeyince hatun ona iftira atar. Şahın huzurunda şehzadenin ona saldırdığını söyler. Şah hatuna inanır ve şehzadesini idam etmeye karar verir. İdamı duyan vezirler şehzadeyi kurtarmak için saraya gelir. Kırk gün boyunca her sabah şahı kararından vazgeçirmek için kadınların sözüne güvenilmemesi gereken hikâyeler anlatırlar. Buna karşılık hatun da her akşam erkek çocuklarına güvenilmemesi hakkında şaha hikâyeler anlatır. Bir çerçeve hikâyeye bağlı iç hikâyelerin anlatıldığı bu eserde, bilgelik ve düzenbazlığın savaşı gösterilir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İÜ. T. 7415) kayıtlı olan tarihsiz nüsha ve Uppsala University Library (UUL. Vet. 38) numarasıyla kayıtlı 1586-1587 (H. 995) tarihli nüshanın tasvirleri üslup ve ikonografik açıdan oldukça benzerdir. III. Murad döneminde baş nakkaş Nakkaş Osman ve ekibi tarafından resimlendiği düşünülen bu nüshaların hamisinin veya sahibinin kim(ler) olduğu bilinmemektedir. Çalışmanın amacı, Osmanlı Dönemi'nde tarih dışı kitapların resimlenmesine örnek olan bu nasihatname türündeki eserin, musavver nüshalarını üslup ve ikonografik açıdan karşılaştırarak bir bütün olarak incelemektir. Nakkaş (lar)ın üslubu ve tasvirlerin Osmanlı saraylılarının zevk ve beğenilerini nasıl yansıttığı irdelenerek, yazmaların kim(ler) için kim tarafından hazırlandığı sorunsalını ele almaktır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan *Kırk Vezir Hikâyeleri* isimli resimli yazmalardan 1586-1587 tarihli Uppsala nüshasından (Vet. 38) hareketle, tarihsiz İstanbul nüshasının (İÜK. T. 7415) hazırlandığı dönem, sunulduğu kişi(ler), hamisi ve sanatçının tespit edilebilmesi için tasvirlerin üslup özelliklerini belirlemek gerekmiştir. Tasvirlerin üslup analizinde figürlerin, mimari ve doğanın konumlandırılışı (kompozisyon kurgusu), figür tipleri, ifadeleri, giysiler, mekân, mimari, doğa unsurları, renkler gibi öğelerden faydalanılmıştır.

Kırk Vezir Hikâyeleri tasvirlerinin ikonografisinin incelenmesinde, tasvirlerin metinle olan ilişkisini saptamak ve nüshaları birbiri ile kıyaslayabilmek için Osmanlıca Türkçesi olan metin okunmuştur. Resimlenmiş hikâyelerin anlatıcısı, kaçınıcı sırada anlatıldığı, kitaplardaki yerleri birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Anlatılan hikâyelerle resimli yapraklardaki satırların uyumluluğuna ve tasvirlerde nakkaşların hikâyelerden bağımsız yaptıkları görsel yorumlar saptanarak yorumlanmıştır. İki nüshadaki tasvirler birbiriyle resim metin ilişkisi yönünden karşılaştırılarak sağlanan veriler tartışılmış, yazmaların çağdaşı olan ve benzer üslup özellikleri taşıyan diğer resimli elyazmalarıyla kıyaslanmıştır.

Bu tez giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Kırk Vezir Hikâyeleri* hakkında yapılan çalışmalar incelenmiş, eserin Osmanlı dönemindeki ilk örnekleri, kaynağı, çevirenleri, türü, konusu ve okuyucu kitlesi ile ilgili derlenen veriler bu bölümde aktarılmıştır.

İkinci bölümde eserin üretildiği çevre analiz edilmiştir. Dönemin sultanı III. Murad'ın sultan olarak özellikleri ve çevresinde yer alan kişiler, Nakkaş Osman'ın üslubu ve eserleri, bu dönemde hazırlanmış tarih dışı yazmalar ve Osmanlı kitap hamileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde resimli nüshaların fiziksel özellikleri tanıtılmış ve ikonografik çözümleme yapılmıştır. Görselleştirilen hikâyelerin özeti anlatılarak resim-metin ilişkisi analiz edilmiş, sanatçıların konuyu nasıl yorumladıkları tartışılmış ve aralarındaki bağlantıyı tespit etmek amacıyla nüshalardaki tasvirler karşılaştırılmıştır. Eserlerin üslubu aynı tarihlerde üretilmiş başka nüshalarla kıyaslanmıştır.

Sonuç bölümünde, 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı saraylılarının beğenileri, eserdeki tasvirlerin nakkaşlar tarafından nasıl ele alındığı ve yorumlarının altındaki mesajların kimlerle alakalı olduğu değerlendirilmiştir.

Bu çalışma için kullanılan birincil kaynaklardan ilki *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin Uppsala yazmasının Uppsala University Library'de (Vet. 38) çevrimiçi erişimi olan dijital kopyasıdır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine kayıtlı (T. 7415) numaralı nüshanın ise dijital kopyası İstanbul Üniversitesi kütüphanesi çalışanları tarafından CD içinde gönderilmiştir.¹

Çevrimiçi erişilen diğer birincil kaynaklar, *Sindbadname*'nin bilinen tek Türkçe çevirisi olan ve Baltimore Walters Art Gallery'de kayıtlı *Tuhfetü'l Ahyar*, Harvard Art Museums'da *Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrü'l-garâib* ve *Leyâ vü Mecnun* nüshaları, Paris Bibliotheque Nationale ve New York Morgan Library'de kayıtlı *Matali'ü's-Sa'ade* ve *Yenabi'u's-Siyade* isimli resimli hikâye kitaplarının dijital kopyalarıdır.

Çağdaş literatürde *Kırk Vezir Hikâyeleri* hakkında yapılan çalışmalar şunlardır:

Mübeccel Kızıltan 1991 yılında İstanbul Üniversitesi'nde “Kırk Vezir Hikâyeleri İnceleme” isimli doktora tezinde, yazma eserlerin yurt içi ve yurt dışındaki varlığını belirlemiştir. British Library'de yer alan nüshalar üzerine eserin, kaynağı, türü, çevirenleri, eserde yer alan hikâyelerin içerik özellikleri ve benzer özellikte yazılmış çağdaşlarıyla olan ilgisi hakkında oldukça kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Tezin ikinci bölümünde çalışmasına konu ettiği British Library'de (Add. 7882) numarasıyla kayıtlı eserin transliterasyonuna yer vermiştir.

Eserle ilgili yapılmış bir diğer doktora tezi, Aziz Birinci'nin 2012 yılında İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı çalışmadır. “Kırk Vezir Hikâyeleri: İnceleme-Metin-Sözlük” isimli çalışmada Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde (R. 1081) bulunan nüshanın metninin transkripsiyonu yapmış ve çalışmanın sonunda metinde geçen sözcüklere dair bir sözlük hazırlamıştır.

¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde süren devir teslim işleri nedeniyle bu nüshanın aslını irdelemek üzere izin alınamamıştır.

Ünal Zal “Kırk Vezir Hikâyeleri’nin Karşılaştırılması: (Uppsala ve İstanbul Metinleri)” başlıklı 2015 tarihli makalesinde, Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi’ndeki resimli nüshayı hikâye adları, sayısı, sözcük dünyası, kelime dizimi, yazılış sebebi gibi açılardan Topkapı Sarayı Kütüphanesi’ndeki örneğin (R. 1081) metniyle karşılaştırmıştır.

Hasan Kavruk “Kırk Vezir Hikâyelerinde Kadın” adlı 2003 tarihli makalesinde esere sosyokültürel perspektiften bakarak kadının 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında toplumsal ve kültürel konumunu tartışmıştır.

Kırk Vezir Hikâyeleri’nin resimli nüshaları hakkında yapılmış iki çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan ilki, Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı tarafından yazılan *Ottoman Painting* isimli kitaptır. Kitabın “New themes in Ottoman Painting” bölümünde *Kırk Vezir Hikayesi* ve tasvirlerinden bahsedilmiştir. III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerinde dünya tarihi, aşk, maceralar, iç içe geçmiş öyküler, peygamber mucizeleri, şeyhlerin kerametleri gibi konulara duyulan ilginin resimli kitapların üretimine yansımaları, saray kadınlarının ve harem ağalarının bu dönemde politik olarak güçlenmesiyle bağlantılı olduğu öne sürülmüştür.

Birebir aynı nüshaların yapılmış olması eserlerin taliplerinin arttığına işaret ettiği belirtilerek *Kırk Vezir Hikâyeleri*’nin İstanbul nüshasına ait iki tasvirin ikonografik değerlendirmesi yapılmış, diğer resimli nüshanın Uppsala University Library’de olduğu bilgisi verilmiştir.

Kırk Vezir Hikâyeleri’nin resimli nüshalarının incelendiği çalışma Hesna Haral’ın “Kırk Vezir Hikâyeleri Minyatürleri Üzerine İnceleme” isimli 2020 tarihli makalesidir. Bu makalede eserlerde yer alan tasvirlerin konusu anlatılmış, nüshalardaki resimlerin ikonografik çözümlemesi yapılmış ve üslubunun Nakkaş Osman ve ekibine ait olduğu değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİ HAKKINDA

Osmanlı edebiyat dünyasında ilk örneklerine XV. yüzyılda rastlanan *Kırk Vezir Hikâyeleri* çerçeve hikâye tekniği ile yazılmış bir eserdir. Arapça orijinali kayıp *Hikayat-ı Erba'în-i Subh u Mesa* isimli bir kitaptan Türkçeye çevrilen eser, metin ve kataloglarda değişik şekillerde adlandırılmıştır: *Erba'în Sabâh u Mesâ*, *Hikâyat-ı Şâh*, *Kitab-ı Kırk Vezir*, *Kitâb-ı Sindbad*, *Kitâb-ı Şâh-ı Hâfikayn* ve *Vezirler*, *Hikâye-i Erbaîn Sabâh ve Mesâ*, *Hikâye-i Şâhnâme*, *Kırk Vezir Kitabı* veya *Şâhnâme-i Türkî*, *Kırk Vezir-Şâhnâme*, *Kıssat-ı Vüzera-yi Erba'în*, *Kitâb-ı Vüzerâ-yi Çihil*, *Maârifü'l-esrâr*, *Menkıbe-i Kırk Vezir*. Ana bir hikâyeye bağlı başka hikâyelerin anlatıldığı bu eserin yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde tespit edilmiş yetmiş iki nüshası mevcuttur. Bu nüshalardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (T. 7415) ve Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Vet. 38) kayıtlı olan nüshalar resimlenmiştir.²

Metnin bazı nüshalarında yer alan mukaddime bölümünden edinilen bilgiye göre ilk kez II. Murad'a (1421-1444, 1444-1451) sunulduğu anlaşılır. Eserin bazı yazma nüshalarının mukaddimelerinde ise II. Mehmed'e (1444, 1451-1481) sunulduğu kaydına rastlanır. 15. yüzyılda yazıldığı kesin olan metin, gelmiş geçmiş padişahların başlarından geçen maceraları anlatarak ülke yöneten kişilere öğüt verme amacını taşır.³

1.1. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN YAZARI-ÇEVİRENİ

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin bazı nüshalarının mukaddime bölümlerinde eserin çevireni olarak Ahmed-i Mısrî ve Şeyhzade isimlerine rastlanır. Bu iki isim araştırmacıları kitabın yazarı-çevireni konusunda net bir sonuca ulaştıramamıştır. İngiliz araştırmacı E. J. W. Gibb British Museum'da iki *Kırk Vezir* (Add. 7882 ve Or. 20) nüshasını incelemiştir. İncelediği bu iki nüshanın da Sultan Murad'a sunulduğunu, ancak ilk zikredilen Ahmed-i Mısrî'nin Şeyhzade'nin adı yerine kullanıldığını belirtmiştir. Şeyhzade ve Ahmed-i

² Mübeccel Kızıltan. (2022). "Kırk Vezir." *İslam Ansiklopedisi*. c. 25. Ankara. TDV Yayınları. 473-474.

³ Mübeccel Kızıltan. (1991). *Kırk Vezir Hikâyeleri (İnceleme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul. İstanbul Üniversitesi. 3.

Mısırî'nin Şeyhzade Ahmed-i Mısırî olarak muhtemelen aynı kişi olduğu görüşündedir.⁴ *Kırk Vezir Hikâyeleri* üzerine dil incelemesi yapan Herbert W. Duda, eserin bazı nüshalarında Şeyhzade adının geçmesini, Sultan-ı Asr için nüshalar yazdırıp bunları sanatlı ifadelerle süsleyip güzelleştiren Şeyhzade'nin girişte kendi adından bahsettirmesine bağlamak gerektiğini belirterek, Ahmed-i Mısırî'nin bu hikâyeleri *Erba'în-i Subh u Mesa* adlı kitaptan tercüme ettiğini söyleyerek Şeyhzade ile Ahmed-i Mısırî'nin ayrı kişiler olduğunu ileri sürer (Aktaran: Birinci, 2012: 5). Fransız Türkolog Jean Deny de *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin yazarı-çevireni hakkında elde bilgi olmadığını, yazma nüshalarda Şeyhzade ve Ahmed-i Mısırî isimlerine rastlandığını belirtir. Nüshaların Şeyhzade veya Ahmed-i Mısırî tarafından çevrildiğini ve anonim biri tarafından sanatlı, secili ve kafiyeli bir anlatımla eserin süslendiğini ifade eder. Nüshaların çoğunun II. Murad'a sunulduğunu bu nedenle yazarın-çevirmenin o dönemde yaşamış olabileceğini belirtir (Aktaran: Birinci, 2012: 6).

1.2. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN EDEBİ TÜRÜ

Kırk Vezir Hikâyeleri'nde çerçeve hikâyeye bağlı anlatılan iç hikâyelerde sultanlara ve devlet yöneticilerine gelmiş geçmiş padişahların başlarından geçenler anlatılarak öğüt verilir. Bu yönüyle metin siyasetname ve pendname/nasihatname özelliği taşır. Eserin hikâye türünün mü masal türünün mü örneği olduğu zaman zaman tartışılmıştır. Vezirler ve hatun tarafından anlatılan hikâyeler günlük hayatta insanların karşılaşacağı olayları yansıtır. Bazı hikâyelerin konusu geçmişte yaşamış padişahlar, ünlü kişiler arasında geçen olaylardır. Bazı hikâyelerde cin, peri, dev, ifrit gibi doğaüstü yaratıklar yer alır. Bazı hikâyelerde ise masal kahramanlarının hayvanlar olduğu görülür. Bu özellikleriyle eserin masal türü örneğini yansıttığı düşünülebilir ancak; eserde masallardaki olağanüstü yaşamın dışında gerçek yaşam ağırlıkla konu edilmiştir. Bu özelliklerinden ötürü *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin edebi türü hikâye olarak değerlendirilir.⁵

⁴ E. J. Gibb. (1886). *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eves*. London. George Redway. s. xi.

⁵ Aziz Birinci. (2012). *Kırk Vezir Hikâyeleri: İnceleme-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul. İstanbul Üniversitesi. 8-9.

1.3. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN TELİF SEBEBİ

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin British Library'deki (Add. 7882) nüshanın mukaddimesinde Ahmed-i Mısrî tercüme sebebini açıklar.

" ... *Burhan-ı katı ile malum olur ki şehinşaha layık olan ilim ile alakalı kitap hediye etmektir. Bu sebepten ötürü Ahmed-i Mısrî asrın sultanı için Hikayet-i Erba'in-i Subh u Mesa adlı kitabı beyaza çıkardı. Arap dilinden Türk diline döndürüp tercüme eyledi. Ta padişahı alem Arap diliyle kitabın latifelerini, sözcüklerini ve kafiyelerini ve uyaklarını ve birbirine uygun hikâyelerini ve hem münasebetle ayetten ve hadisten ve beyitten getirdiğim rivayetlerini mutlaka okuya. Ben bu kitabı hoş sohbet ve tatlı sözlerle telif eyledim. Öyle ki şehinşah hazretine layıktır ki bu kitabı okuya yahut okuta. Ta ki ol geçmiş padişahların, vezirlerin hikâyelerinin ne olduğu ve zaman elinden şikayetlerinin ne olduğunu dinleyip bile ki bu zalim felek kimleri telef etmiştir. Hem şahın gönlüne sevinç ve ferahlık meydana getire hem de onlar hayır dualarıyla yad ola. Bu kelama münasip bir hikâye dinlene.*" sözlerinin ardından Sultan Mahmud hikâyesine geçer. Hikâyeye göre Sultan Mahmud bir gün vezirleri ile sohbet ederken gelmiş geçmiş padişahlardan söz edilir. Sultan bu padişahların adını sorar ancak vezirler bu padişahların adlarının unutulduğunu söyler. Sultan kendi adının sonsuza kadar nasıl yaşatılacağını sorar. Mecliste yer alan kölesi Ayaz sultana bir kitap telif etmesini önerir. Sultan ve meclistekiler tarafından bu öneri beğenilir. Firdevsi *Şehname*'yi Sultan Mahmud'a sunar. Hikâyeden sonra Ahmed-i Mısrî devam eder: "*Şimdi bizim şahımız o halde onların yerine geçendir. Zira geçmiş padişahların güzel vasıflarını kendisine ahlak ve adet ve ziynet ve pişrev edinmiştir. Şüphesiz o kitaplar kıyamete değin zikr olunup adaletle hükmedip ve mahlası ve mübarek ve şerefli ismi baki kılacaktır.*"⁶

⁶ "... *Burhan-ı katı ile ma'lum oldu kim ol şehinşaha enseb ve elyak tuhfe ulum kısmından olan kitablardur. Pes bu sebepten ötürü Ahmed-i Mısrî Sultan-ı asr için Hikayet-i Erba'in-i Subh u Mesa adlı kitabı beyaza çıkardı. Arab dilinden Türk diline döndürüp terceme eyledi ta padişah-ı alem Tazi diliyle kitabın letayifini ve lugatlarını ve kafiyelerini ve secilerini ve birbirine münasib hikayetlerini ve hem münasibetle ayatdan ve ahadisten ve ebyatdan getürdügüm rivayetlerini mutala'a ve dil-güşa ibaretler ile ve tatlu elfazla te'lüf eyledüm ta ki arüs-var cilve vü cevalan idüp seyr-i etraf idi. Zahir ü batın gözleriyle görenler bir nefis manzaragahda bir hub-ı dil-aram kıldum. Öyle olsa şehinşah hazretine sezavar oldur ki bu kitabı okuya*

Özetle, asrın sultanın adının bu kitap aracılığıyla yaşayacağını söyleyen Ahmed-i Mısırî, dualarla bölümü bitirir ve çerçeve hikâyeye geçilir.

1.4. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNDE ÇERÇEVE HİKÂYENİN ÖZETİ

Eserde mukaddime bölümünün ardından çerçeve hikâye anlatılır. Yedi iklimi buyruğu altında tutan Şah Cefakan'ın ilk eşi ölür. Şahın ilk eşinden doğan şehzadesi güzelliği ve yeteneği ile herkesi büyüler. Şah başka bir diyarın padişahının kızıyla evlenir. Genç hatun şahın şehzadesine âşık olur. Şehzade hocasından ilim dersleri alır. Bir gün hocası şehzadenin yıldız falına bakar ve bir uğursuzluk görür. Uğursuzluğun geçmesi için şehzadeye kırk gün süresince susmasını söyler ve ortadan yok olur. Şehzadenin suskunluğuna anlam veremeyen şah onu üvey annesine yollar. Hatun bu durumu fırsata çevirip şehzadeye aşkını ilan eder. Şahı zehirleyip kendisini eş olarak almasını ister. Şehzade sessiz kalır. Hatun daha da ileri gidip kollarını şehzadenin boynuna dolayarak onu öpmeye çalışır. Bu sırada şehzade elinin tersiyle hatuna tokat atar.

Yüzü gözü kan içinde kalan hatun öfkeden delirir. Şehzadeye iftira atar. Şahın huzurunda şehzadenin kendisinden faydalanmak istediğini, itiraz edince de ona vurduğunu söyler.

yahud okıda ta ki ol geçmiş padişahların, vezirlerin hikayetleri niçe olduğın ve dehr elinden şikayetleri ne resme olduğın istima idüp bile kim bu çerh-i gaddar kimleri pay-mal itmişdür. Hem şahun gönline sürür ve hubur hasıl ola kim anlar dahı hayır du'a-y-ıla yad ola. Bu kelama münasib bir hikayat dinlegil. Şimdi bizim şahumuz dahı tavvala'l-lahu ömrehu ve hateme akibetehu bi'l-hayr şimdiki halde anların kayim makamıdır. Zira geçmiş padişahların evsafı cemilesi kendüye sired ü adet ve piraye ve pişrev idünmüşdür. Seha vü cud içinde hatem-i taydur ve adl meydanında kesriden guy kapmuşdur. Ve ikliminde Abdü'l-mü'min iklimi gibi bay u yohsul müreffetü'l-hal ve muntazamü'l-ahval olmuşlardır. Ve zulm ta'addi anun ikliminde turmaklığa hergiz mecal bulmamışdur. Ve anun menakıpları la-yu'adde ve la-yuhsadur. Ve bunca küttahtar kim fesahat ve belagat meydanının Şehsuvarları şahun adına te'lif ü tasnif itmişler. Şöyle kim her guy nükte-i hasm elinde rübude kılmışlardır. Ve ma'ani bahrinün gavvaşları olup silk-i cevahirle ehl-i irfanun damenlerini ve asitinlerini bir itmişlerdir ve mahubların güşunda hezar gevher giranmaye çün dil-i uşşaka avihte kılmışlardır. Ve hezar bülbüle gülistan ve hezaran tutiye şekeristan itmişlerdir. La-şek ol kitablar kıyamete değin zikr olınup adl ü dadı ve nik namı ve ism-i şerifi cavid kılışardur. Hak ta'ala anı serir-i saltanatında payidar ve müstahkem tutsun. "Bi-hakk-ı Muhammed" in valihî't-tayyibinet-tahirine ecma'in. Âmin. Yarabe'l-alemin." Kızıltan, a.g.t., 23-25.

Şah oğlunu çok sevse de bu duruma dayanamaz ve şehzadeyi idam etmeye karar verir. Sabah olunca şehzadeyi idam etmesi için celladı hazır kılar. Şahın kararını duyan kırk vezir saraya gelir, idamı engellemeye çalışırlar. Hatun sözüne inanıp da şehzadeye kıymamasını söylerler. Her sabah şahı kararından vazgeçirmek için bir hikâye anlatırlar. Şahın kararından vazgeçtiğini gören hatun da şahı ikna etmek için her akşam bir hikâye anlatır. Anlatılan hikâyelerin sonu bir nasihat, hadis veya atasözü ile bağlanır. Böylece kırk gün geçer.

Kırkıncı günün sonunda şah şehzadeyi idam edecekken şehzadenin hocası ortaya çıkar. Şehzadeye uğursuzluğun geçtiğini, konuşabileceğini söyler. Şehzade de olanı biteni şaha anlatır. Şah aldığı karara pişman olur ve hatunu cezalandırır.

1.5. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNDE KİŞİLER

Çerçeve hikâyenin ana kahramanları şah, şahın hatunu, şahın ilk eşinden olan şehzadesi, şehzadenin hocası ve kırk vezirdir.

Şah, karar verme güçlüğü yaşayan, aldığı kararları çabuk değiştiren, hatunun etkisinde kalan ve etrafındaki vezirlerin anlattıklarından etkilenen bir yapıdadır.

Hatun, ihtiraslı, düzenbaz, aldatan, iftira eden yapısı ile hikâyedeki tek kötü karakterdir.

Şehzade, masum, sabırlı, değerlerine bağlı, erdemli bir karakter olarak okuyucunun karşısındadır.

Kırk vezir, şahı verdiği karardan vazgeçirmeye çalışan bilgelik ve adaletin temsilidir.

Hoca, hikâyenin başında şehzadeye kırk gün konuşmama öğüdünden sonra kaybolur ve kırk günün sonunda ortaya çıkarak şehzadenin hayatını kurtarır. Kitaptaki metinler ekseriyetle vezirler, şah ve hatun arasında geçmesine rağmen; hoca, olayların gidişatını baştan sona etkileyen kişi olarak oldukça önemli bir karakterdir.

1.6. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN KAYNAĞI

Kırk Vezir Hikâyeleri çerçeve hikâye geleneği ile yazılmış bir eserdir. Çerçeve hikâyenin kaynağı Hint edebiyatıdır. Dinleyenlere eğlenceli vakit geçirtmek için anlatılan hikâyeler

zamanla belirli bir amaca yönelik bilgiler yayma maksadıyla nesirle yazılarak edebi üslup kazanırlar. İçlerine hikâyenin ana düşüncesi niteliğini taşıyan şiirler yerleştirilir. Hikâyeler içine başka hikâyeler girer. Böylece içinde başka hikâyelerin anlatıldığı “çerçeve hikâye” meydana gelir. Çerçeve hikâye türü Hint Edebiyatı eserlerinin yanı sıra Arap ve İnan edebiyatlarındaki bazı eserlerde de görülür. *Pançatantra*, *Kelile ve Dimne*, *Binbir Gece*, *Tutiname*, *Bahtiyarname*, *Sindbadname*, gibi eserler çerçeve hikâye özelliği ile yazılmış eserlerdir.⁷ Jean Deny *Kırk Vezir Hikâyeleri*’nin kaynağının *Sindbadname* olduğunu belirtir. *Kırk Vezir Hikâyeleri* içerik olarak *Sindbadname* ile oldukça benzerlik taşır (Aktaran: Haral, 2020: 209). İki eser arasındaki ilişki olay örgüsü, kahramanlar, mekanlar, motifler üzerinden gözlenebilir.

Çerçeve hikâye geleneği içinde yazılmış *Sindbadname* Batı’da (Avrupa) *Yedi Vezirler* ya da *Yedi Âlimler* olarak Almanca, Bulgarca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Sırpça gibi dillere çevrilmiştir. Doğuda Süryanice “Sindban” Yunaca “Syntipas”, İbranice “Michle Sindbad” ve Farsça “Sindbadname” olarak bilinen eser Türkçeye *Tuhfetü’l-ahyar* adıyla çevrilmiştir. Eserde bir padişahın uzun yılların ardından sahip olduğu erkek çocuğu ve üvey annesi arasındaki çatışma ele alınır. Şehzadenin hocası Sindbad, şehzadenin yıldız falında uğursuzluk görür. Yedi gün boyunca konuşmamasını öğütler. Padişahın oğluna âşık olan cariye durumu fırsat bilir. Şehzadeye aşkını ilan eder, karşılık alamayınca şehzadenin ondan faydalanmak istediğini söyleyerek iftira eder. Padişah oğlunu idam etmeye karar verir. Yedi gün boyunca vezirler padişahın oğlunu idam etmemesi için hikâyeler anlatır. Hatun da yedi gece şaha oğlunu idam etmesi için hikâyeler anlatır. Yedi günün sonunda şehzade konuşur, hatunun iftirası anlaşılır.⁸

Sindbadname ve *Kırk Vezir*’deki olay kahramanı kadınlar sadakatsizliğin temsilidirler. Kadının iftirasına uğrayan şehzadeler her iki eserde de masumdurlar. Şehzadeleri konuşmaması için uyarın kişi hocasıdır. Şehzadeleri idamdan kurtarmak için

⁷ Kızıltan, a.g.t., 6-8.

⁸Gülşah Gaye Fidan. (2012). “Sindbadnamelerden Hareketle Çerçeve Hikâye Geleneğinde Metinlerarasılık: Tutî Hikâyesi Örneği.” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 8. 68.

çalayanlar sayıları farklı olsa da vezirlerdir. Vezir sayısı şehzadeler için tehlike taşıyan gün sayısı ile aynıdır.⁹

1.7. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN OKUYUCU KİTLESİ

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin severek okunduğu nüshaların niceliğinden anlaşılmaktadır. Eserlerin saray içinde okunduğunu ve dolaşımında olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur. Polonya asıllı Ali Ufkî Bey (asıl adı Albertius Bobovius; ö. yak. 1675) 1645 yılında Venediklilerle yapılan savaşta Osmanlılara esir düştükten sonra Topkapı Sarayı'nda Enderun'a alınır. Burada on yılı aşkın bir süre kalan Ali Ufkî Bey, Sultan İbrahim (sal. 1640-1648) ve IV. Mehmed (sal. 1648-1687) dönemlerinde sarayda görev aldığını ve burada hânendelik (şarkıcılık) yaptığını anlatır. Enderun'da sanat kabiliyetini geliştirdiğini Türk klasik ve halk mûsikîsini öğrendiğini, kısa sürede santur çalmayı öğrendiğini Ufkî mahlası ile şiirler yazıp besteler yaptığından bahseder. Başta mûsikî ile ilgili eserler olmak üzere Osmanlı sultanlarının Enderun'daki yaşayışlarını ve buradaki adetleri anlatan bir kitap yazar.¹⁰

Ali Ufkî Bey Topkapı Sarayı ve düzenini anlattığı kitabının “İçoğlanlarının Eğitimleri ve Öğrenimleri” bölümünde Kur'an dışında okutulan kitaplardan şöyle bahseder: “Kur'an'dan başka okutulan kitaplar *Nasara, Bina, Maksud, İzzi, Merrah* gibi gramer hakkındaki eserlerdir. *Avamil, Misbah, Ecurrumiyye, Cami* ise söz dizimi hakkında bilgi verirler. Daha sonra da belli saatlerde Muhammed'in öğrettiği inanç ve din hakkındaki yasaları bildiren Türkçe yazılmış kitaplar okunur ve tefsirler yapılır. Bunlar *Şurûtü's salât, Mukaddime, Kuduri, Sadr-ü Şeria, Mouhekah, Hidaye, Durer ve Gurer* vb adlarındaki eserlerdir. Öğrencilere bu kitaplar açıklanırken, henüz acemi ve yetenezsiz olanlar da dersi dinlemek ve tıpkı birer din kitabı metniymiş gibi ezberlemek zorundadırlar. Aralarından pek çoğu ise öğrenmesi daha kolay ve kulağa hoş gelen Farsçayı öğrenmeye çalışırlar. Bu amaçla şu kitapları okurlar: *Danisten, Şahidi, Pend-i Attar, Gülistan, Bostan, Nafir* vb. Bunun dışında Türkçe yazılmış olan *Mülemma* adlı eser

⁹ Kızıltan, a.g.t., 15.

¹⁰ Turgut Kut. (1989). “Ali Ufkî Bey.” *İslam Ansiklopedisi*. c.2. İstanbul. TDV Yayınları. 456-457.

ve içinde Arapça, Farsça da karıştırılarak yazılmış güzel şiirler, hikâyeler de okurlar. Örneğin *Kırk Vezir*, *Hümayûnname* veya *Kelile ve Dimne*, *Elif Leyal (Bin Gece)*, *Seyyit Battal*, *Kahramanname* ve bunun gibi romanlar.”¹¹

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin Osmanlı sultanları tarafından okunduğunu gösteren kayıtlar da mevcuttur. 1603 yılında III. Mehmed (1595-1603) Davud Paşa Sarayı'nda kalırken bazı yazmalar istetir. Okumak üzere aldığı eserler arasında *Kelile ve Dimne*'nin bir Türkçe tercümesi, bir şair tezkiresi, dört halifeyi öven bir kitap ve yine tercüme bir astronomi risalesi vardır. III. Mehmed bir ay sonra yine Davut Paşa Sarayı'nda bu sefer hepsi açıkça “*Türki*” diye nitelendirilmiş başka kitaplar istetir. Bunlar arasında Bobovius'un içoğlanların eğitiminde okutulan kitaplar arasında söz ettiği *Kırk Vezir* de yer alır.¹²

Sultan III. Mehmed'in hazineden aldığı bu kitabın hangi nüsha olduğu kayıtlı olmamakla birlikte musavver nüshalardan biri olması ihtimal dahilindedir. Eserin yazarı-çevireni hakkında belirli bir kişi adına ulaşılamaması ve asrın sultanı ifadesiyle hangi sultan için hazırlandığı belirsizliğini korumaktadır. Bununla beraber *Kırk Vezir Hikâyeleri* eğlendiren ve ders veren hikâyeleriyle saraylıların eğitiminde yararlanılan ve ilgiyle okunduğu anlaşılan bir eserdir. İkinci bölümde çalışmanın konusunu oluşturan resimli nüshaların üretildiği çevre analiz edilecektir.

¹¹ Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius. (2013). çev. Türkis Noyan. *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. İstanbul. Kitap Yayınevi. 69-72.

¹² Emine Fetvacı. (2013). *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 76.

2. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN ÜRETİLDİĞİ ÇEVRE

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin 1586-87 yılında hazırlanmış Uppsala ve tarihsiz İstanbul nüshalarının resimleri üslup ve ikonografi açısından oldukça benzerdir. Bu bölümde nüshaların üretildiği Sultan III. Murad, dönemin baş nakkaşı Nakkaş Osman'ın üslubu ve eserleri, konusu tarih dışı olan resimli yazmalar ve Osmanlı kitap hamileri incelenecektir.

1550'lerin sonlarından itibaren, Osmanlı saray sanatçılarının görevi büyük ölçüde şehnamecinin gözetiminde Osmanlı padişahlarının tarihlerini, evrenin yaratılışından başlayarak zamanın sultanına kadar getiren seferleri ve zaferleri resmetmektir. Bunların dışında özellikle III. Murad döneminde sultanın ve saray sakinlerinin ilgi ve beğenileri doğrultusunda farklı konuları ele alan yazmaların da resimli nüshalarının hazırlandığı görülür.¹³

Sultan III. Murad'ın dünya tarihine ve dönemin hükümdarlarının yaptığı savaşlara ilgi duyduğu, gizli bilimlere (doğaüstü inançlar), acayip ve tuhaf hikâyelere meraklı olduğu yaptırdığı tercümelerden anlaşılmaktadır.¹⁴ Selefleri III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerinde de devam eden bu ilgiler kimileri tercüme kimileri telif bu konularda sade bir Türkçe ile yazılmış birçok metnin masalsi kahraman ve olaylarla bezeli hikâyelerin resimlenmesine yol açmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed saltanat yıllarından çağımıza ulaşmış örnekleriyle bildiğimiz bu kitaplara Osmanlı nakkaşları özgün konularda resimler yapmışlardır. Kitapların birebir aynı nüshalarının genellikle benzer zamanlarda birden fazla yapılması bu eserlere taliplerin arttığını gösterir.¹⁵

¹³ Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı. (2019). *Ottoman Painting*. Ankara. Ministry of Culture and Tourism. 203.

¹⁴ Bekir Kütükoğlu. (2020). "III. Murad." *İslam Ansiklopedisi*. c. 31. Ankara. TDV Yayınları. s. 172-176.

¹⁵ Bağcı vd., a.g.e., 203.

2.1. III. MURAD (1574-1595)

Saltanatı, XVI. yüzyılın son çeyreğine rastlayan III. Murad dönemi Osmanlı siyasi hayatı için olduğu kadar, kültür hayatı bakımından da renkli ve verimli bir dönem olmuştur.¹⁶ Bu dönem saray nakkaşhanesinde kitap üretiminin en yoğun olduğu dönemdir. Sultan ve veziri Sokollu Mehmed Paşa özellikle resimli kitapları hazırlayan nakkaş ve yazarlarla yakından ilgilenirler. Kitap ressamlığının bu dönemde gelişmesinde Sultan III. Murad'ın kişiliği çok önemli rol oynamıştır.¹⁷

III. Murad babası II. Selim'in (sal. 1566-1574) Saruhan sancak beyliğiyle Manisa'da bulunduğu sırada 5 Cemâziyelevvel 953 (4 Temmuz 1546) yılında Bozdağ yaylağında doğar. Padişah oluncaya kadar Saruhan sancak beyliğinde idarecilik görevinde bulunur. Hasekisi Arnavut asıllı Safiye Sultan ile burada tanışır ve ondan oğlu III. Mehmed 973'te (1566) dünyaya gelir. Öteki oğlu Mahmud ve kızları Ayşe ile Fatma sultanlar da burada doğar. Manisa'daki şehzadeliği döneminde özellikle hocası Hoca Sâdeddin Efendi, defterdarı Kara Üveys Çelebi ve haremî idare eden Râziye Kalfa'nın tesirinde kalır. Babasının vefat haberiyle 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) cülûsu resmen ilan edilir.¹⁸

Osmanlı aydını Mustafa Âli (ö.1008/1600) 1591-99 yılları arasında dünya ve Osmanlı tarihini anlattığı *Künhü'l-ahbar* isimli eserini kaleme alır. Dört (rükün/erkan) bölümden oluşan bu eserin ilk bölümü evrenin yaratılışından Hz. Muhammed'e kadar olan tarihe, ikinci bölüm Emevî ve Abbasiler dönemine, üçüncü bölüm Türk-Moğol hanedanlarının tarihine, son bölüm de Osmanlı tarihine ayrılmıştır.¹⁹ Âli eserinde III. Murad dönemi hakkında bilgi verdiği bölümün girişinde sultan ve ailesi hakkında şunları nakleder: Murad'ın eşi Safiye Sultan'a bağlı olduğunu ancak sonra annesi Nurbanu ve kız kardeşi İsmihan sultanların etkisinde kalarak cariyelerle eğlenceye daldığını, zenginliğe tutkun

¹⁶ Bekir Kütükoğlu. (1991). "Şehnameci Lokman." İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi. 39.

¹⁷ Zeren Tanındı. (1996). *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 35-36.

¹⁸ Kütükoğlu, a.g.mad., 172-176.

¹⁹ Jan Schmidt. (2002). "Künhü'l-ahbar." *İslam Ansiklopedisi*. c.26. Ankara. TDV. Yayınları. 555-556.

açgözlü biri olduğunu söyler. Sultanın yakın çevresinde musahibleri (sohbet ehli kimse, arkadaş, dost) Şemsi ve Doğancı Mehmed paşalar, hocası Sâdeddin Efendi, babüssaade ağası Gazanfer Ağa ve harem kethüdası Canfeda Hatun'un isimlerini aktarır.²⁰ Dindar bir padişah olan üçüncü Murad, Halveti tarikatının piri Şeyh Şüca'nın (ö.1582) sadık bir mürididir; gördüğü rüyaların tasvirlerini ona sıklıkla gönderir.²¹

Alman asıllı Protestan bir vaiz olan Salomon Schweigger, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu adına Osmanlı Devleti'ne yaptığı geziyi anlattığı kitabında III. Murad'ın kişiliği hakkında şunları söyler: “Sultan Murad'ın övülmeye değer bir özelliği, kitap okumakla vaktini geçirmekten zevk alması ve özellikle Müslümanların kutsal saydıkları kitabı derinlemesine incelemeye kendini vermiş olmasıydı. Bunun dışında tarih kitaplarını da merakla okurdu. Böylece atalarının yaşam ve başarılarını kendine örnek almak, onların izinden yürüyebilmek için geçmişteki olayları belleğine yerleştirmeye çalışırdı. Padişah gökbilime de büyük ilgi duymaktaydı. Nitekim daha önce de anlattığım gibi, yapay bir gök kubbe yapılmasını sağlamak için büyük harcamalara izin vermişti. Bilginlerle bir arada olmaktan çok zevk alırdı. Kendisini eğiten ve yetiştiren hocasını (Hoca Sadeddin) çok sever ve sayar, her sorunun çözümü için ona danışırdı. Annesine çok önem verir ve ülkesiyle ilgili kararlar alırken onun görüşüne başvururdu.”²²

²⁰ Cornell H. Fleischer. (1996). *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. çev. Ayla Ortaç. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 307.

²¹ Fetvacı, a.g.e., 71. III. Murad ve Şeyh Şüca'nın dostluğu Murad'ın Saruhan'daki şehzadeliliği döneminde başlar. Rivayete göre şehzade Murad tuhaf bir rüya görür ve etrafındaki âlimlere anlamını sorar; ancak kimse şehzadenin rüyasını yorumlayamaz. Manisa'da yoksul bir derviş olarak yaşayan Şeyh Şüca, isimsiz gelen bu rüyanın aslında şehzade Murad'a ait olduğunu gönül gözüyle görür. Rüyayı III. Murad'ın tahta çıkacağına tabir eder. Bu olayın ardından şeyh, Sultan Murad'la beraber İstanbul'a gelir. Sultan gördüğü rüyaları yazdığı mektuplarla şeyhe sorar. *Kitabü'l-Menamat* isimli el yazması, Sultan Murad'ın Şeyh Şüca'ya gönderdiği mektupları içerir. Eser sultanın atlarının bakımıyla ilgilenen Mirahnur Nuh Ağa tarafından (H. 1001) 1592 yılında tamamlanmıştır. Bkz. Özgen Felek (haz.). (2014). *Kitabü'l-Menamat: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1-39.

²² Salomon Schweigger. (2004). çev. Türkis Noyan. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. İstanbul. Kitap Yayınevi. 160.

Sultan Murad, Muradî mahlasıyla dini tasavvufî şiirler, nesih ve talik türünde hatlar yazan, sanatçı kişiliği olan bir yöneticidir. Müziğe ve dansa düşkündür. Etrafında müzisyenleri, rakkaseleri, komedyenleri bulundurur. İhtişamlı kıyafetler giyer, mücevheri sever, kavuğu üzerinde değerli taşlar takar. Kan dökmekten çekinen, etrafındakilerin kolayca tesiri altında kalan biridir. Hükümdarlığı süresince, İstanbul'da ve son yıllarında sarayından dışarı çıkmamıştır.²³

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Harem bölümünün genişletilmesiyle sultanın dış dünyadan soyutlanıp inzivaya çekilmesi iyice artmıştır. Sarayın sınırlarından çok nadir çıkan III. Murad'ın özel günler dışındaki hayatını ayrıntılarıyla aktaran çağının anlatımları bu durumu netlikle yansıtır.²⁴ Venedik balyosu (elçi) Gianfrancesco Morosini 1585'te sultan hakkında şunları nakletmiştir: “Bana göre bu Sultan o denli imrenilecek bir yaşam sürdürmüyor, çevresinde tartışabileceği düzeyli bir insan yok; hemen hemen her zaman hadımlar, oğlanlar, cüceler, dilsizler ve köleler eşliğinde sarayında kapalı kalıyor. Bu da bana kadınlar [ın refakati] kadar kötü geliyor. ...

Sabahleyin yataktan oldukça geç kalkar, her gece kesintisiz uyuduğu Harem'den çıkınca başka şeyler giyinir ve hemen yemek yer. Eğer divan günü ise yeniçeri ağasını, kazaskerleri ve son olarak vezirleri kabul eder; birisi yenilerde bir eyalet valiliğine ya da başka bir göreve atanmışsa hiç konuşmadan, bir yanıt da almadan gidip sultanın elini öper. O zaman Kapı'ya (*Porte*) gelen elçiler ve diğer temsilciler de aynı şeyi yapar. ...

Vezirler oldukça kısa bir süre sonra ayrıldığında genellikle söyleşilerinden çok hoşlandığı kadınların yanına döner, dışarda olduğu zamanlar okçuluk talimi yapmak, cüce ve dilsizleriyle vakit geçirmek için bahçelerinin bir köşesine çekilir. Sık sık gürültülü çalgılar çaldırır, havai fişekleri de çok sever. ... Pek sık da güldürü oyunları düzenletir. ...sonra gece yaklaşınca, kışın da yazın da yeniden akşam yemeği için hareme gider.” (Aktaran: Necipoğlu, 2007:134)

²³ Tanındı, a.g.e., 36.

²⁴ Gülru Necipoğlu. (1991). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 134.

Padişahın zamanını orduyla birlikte sefere çıkmak yerine daha çok Topkapı Sarayı'nda geçirmesiyle, saray sakinleri siyasal sahnede önemli oyuncular haline geldi. 16. yüzyıl sonlarının Osmanlı siyasal düzeninde sultana yakınlık kilit önem kazandı. Böylece sarayda padişahla düzenli temas içinde olanlar, yani dârüssaâde ve bâbüssaâde ağaları, hanedan üyeleri ve musahipler daha etkili olmaya başladı.²⁵

Sultanın yanındaki kişiler, kişilik özellikleri ve zevkleri çağının anlatımlarıyla birlikte resimli yazmalarda da kendini gösterir. *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin bu dönemde hazırlanmış resimli örnekleri ve her biri birbirinden bağımsız olan hikâyelerin tasvirleri, sultanın beğenilerini ve kişilik özelliklerini aktardığı gibi ona yakın kişilerin profilini de yansıtır.

2.2. NAKKAŞ OSMAN ÜSLUBU VE ESERLERİ

Şirvan valisi Elkas Mirza, kardeşi Şah Tahmasp'a karşı 1547'deki başarısız isyanının ardından İstanbul'a sığınır. Elkas Mirza'nın kitabdarı olarak gelen Eflatun (ö.1569) Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) şehnamecisi Ârif'in ölümüyle şehnamecilik görevine atanır. Nestalik yazı, tezhip ve tasvir sanatlarındaki becerisi kaynaklarca belirtilen Eflatun'un saray şehnamecisi olarak tamamladığı bir eser bilinmemekle birlikte bazı metinleri yazmaya başladığı ve bunların kendisinden sonraki şehnameci Seyyid Lokman tarafından yeniden ele alındığı bilinmektedir. II. Selim (1566-1574) döneminde üçüncü şehnameci olarak atanan Seyyid Lokman veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın aracılığıyla bu göreve gelir. Nakkaş Osman'la birlikte Osmanlı görsel sanatının en iyi örneklerinin oluşumunu sağlamışlardır.²⁶

Sultan II. Selim ve III. Murad zamanında Osmanlı resim sanatı *Klasik Üslubuna* ulaşmıştır. Bu üslubun yaratıcısı Nakkaş Osman'dır. Sultan Süleyman'ın şehnamecisi Arif'in Süleyman'ın 1520-58 yıllarını anlattığı *Süleymanname* (TSMK. H. 1517)

²⁵ Fetvacı, a.g.e., 71-72.

²⁶ Christine Woodhead. (1983). "An Experiment in Official Historiography: The Post of Shehnameci in the Ottoman Empire." *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes*. 75. 157-182. Bağcı vd., 108.

eserindeki bazı tasvirlerde Nakkaş Osman'ın üslubuna rastlanır, ancak bu dönemde saray nakkaşlarının maaş defterinde adına rastlanmaz.²⁷ Nakkaş Osman'ın saraya hangi tarihlerde geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte adına ilk kez *ehl-i hiref* maaş defterlerinde rastlanır. Temmuz-Eylül 1566 tarihindeki maaş defterinde günlük altı akçe aldığı yazılıdır.²⁸

Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferini konu alan *Nüzheti esrâru'l-ahbar der-seferi Sigetvar* adlı eser, H. 1339 kaydıyla Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alır. Sefere bizzat katılan yazar Feridun Ahmed Bey, sefer esnasındaki gözlemlerini, Kanuni'nin sefer sırasındaki ölümünü, II. Selim'in tahta çıkışını ve hükümdarlığının ilk yıllarını ele alır. Feridun Ahmed Sigetvar seferinde vezir Sokollu Mehmed Paşa'nın hizmetine divan kâtibi olarak girer. H.978/M.1573'te nişancılık görevine getirilir ve seferde sadrazamın sır kâtibi olarak görev alır. 13 Recep 976/ 1 Ocak 1569 tarihinde Çorlu'da tamamladığı eserini vezir Sokollu Mehmed Paşa'ya sunar.²⁹ Kesin bulgular olmamasına rağmen eserin nakkaşının Nakkaş Osman olduğu bellidir. Bu gazanamenin resimleri Nakkaş Osman'ın ustalığının bir göstergesi, tarihi ressamlıkta çalışmaya aday ressamın bir denemesi olmalıdır.³⁰ Süslemelerden uzak, yalnızca metinle ilişkili tarihsel olayları yakalamaya odaklanmıştır. Özellikle, Sultan Süleyman, II. Selim Sokollu Mehmed Paşa ve Ahmed Feridun gibi önemli şahsiyetleri birebir benzetme sayılabilecek tasvirleri ve Sigetvar Kalesi çizimlerindeki kesinlik Osman'ın Osmanlı Sanatına getirdiği gerçekliği gözler öne sermektedir.³¹

Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed kitaplığında 3595 numarasıyla kayıtlı olan *Şehname-i Selim Han* Sultan II. Selim'in cülusundan ölümüne kadar geçen olayları (1566-1574)

²⁷ Zeren Akalay. (1978). "The Forerunners of Classical Turkish Miniature Painting." *Fifth International Congress of Turkish Art*. Budapest. 31-47.

²⁸ Filiz Çağman. (1995). "Nakkaş Osman in Sixteenth Century Documents and Literature." *Tenth International Congress of Turkish Art*. Geneve. 197.

²⁹ Şebnem Parladır. (2007). "Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman." *Sanat Tarihi Dergisi*. XVII/1. 67-108.

³⁰ Tanındı, a.g.e., 34.

³¹ Çağman, a.g.m., 198.

konu alır. Yazarı II. Selim ve III. Murad dönemlerinin şehnamecisi Seyyid Lokman'dır. Çoğu tam sayfa 44 tasvir yer alır. Eserin başında kitabın hazırlanışı ve yazarından bahseden uzun bir önsöz yer alır. Bunu takip eden karşılıklı iki sayfa üzerindeki madalyonlar içinde eserin Sultan III. Murad'a takdim edildiği yazılıdır. Lokman eserine Osmanlı hanedanına övgü ile başlar, onları eski hükümdarlarla karşılaştırarak, hepsinden üstün olduklarını anlattıktan sonra Osmanlı sultanlarının alimlerin himayesine verdikleri önemi belirtir. Sultan Selim, vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı övdükten sonra nişancı Feridun Ahmed'ten söz açar ve onun yazdığı Sigetvar tarihini över. Devrin müderrislerinden Şemseddin Ahmed Karabaği'ye gönderildiğini belirtir. Alim, hizmetindeki nakkaş ve kâtiplerini çağırması ve o devrin tarihinin notlarını Lokman'a göstererek nazmedilmesini istemiştir. Önceleri bu işten çekinse de etrafındakilerin övgüleri üzerine şehnamesini Selim Han'ın adı ile adlandırarak işe başladığını anlatır. Lokman eserinde çalışan sanatçıların adından bahsetmemekle beraber bu eserle ilgili iki belgeden eserde çalışan nakkaş ve kâtiplerin adı tespit edilebilir. Eserin tamamlandığı 1581 tarihli bu belgede Lokman'ın zeametine 10.000 akçe terakki buyrulduğu ve şehname musavvirlerinden nakkaş üstad Osman ile Ali'ye ikişer akçe terakki buyrulduğu belirtilir³² (Resim 1).

Resim 1. Şemseddin Ahmed Karabaği, Seyyid Lokman, Nakkaş Osman ve kâtiplerin toplanması, Şehname-i Selim Han, TSM. A. 3595, y.9a (Bağcı vd. 2019:125)

³² Filiz Çağman. (1972). "Şehname-i Selim Han." *Sanat Tarihi Yıllığı*. V. 411-441.

Şehnameci Lokman ve Nakkaş Osman ortaklığı 1569-79 yılları arasında bir dizi proje hazırlığında devam eder. Bu projelerden ilki 1579 yılında ortaya çıkar. İlk on iki Osmanlı sultanının yüz ve fiziksel özelliklerinin, kıyafetlerinin anlatıldığı ve içinde Sultan Osman'dan Sultan III. Murad'a kadar olan Osmanlı hükümdarlarının yer aldığı *Şemâilnâme* veya *Kıyafet el-insaniye fî Şemâil el-Osmaniye* hazırlanır. Bu eser Nakkaş Osman'ın isminin geçtiği ilk eserdir. Osman bu portre tasarısına başlarken önceki sultanların tasvirinde güçlük çeker. Ancak, Avrupalıların elinde Osmanlı sultanlarının portrelerinin olduğu bilindiğinden bu tasarıda kullanmak üzere onların Avrupalılardan istenmesi düşünülür ve veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya başvurulur. Veziriazam da İstanbul'daki Venedik Balyosu (elçi) aracılığıyla Venedik Doc'undan istekte bulunur. Portreler 1579 yılında İstanbul'a gelir ve Nakkaş Osman elde mevcut olanları da değerlendirerek seri portre tasarısını bitirir.³³ Nakkaş Osman, portrelerini tam sayfa üzerine çalışmıştır. Bu tasvirlerde sultanlar bağdaş kurarak, tek dizlerini bükerek veya diz çökerek oturur. Nakkaş, sultanların imajını yaratırken fizyolojik ve kıyafet özelliklerini ele alır. Sultanlar sultani niteliklerini gösteren Bursa kemerli bir nişin içinde, sırtlarını dayadıkları bir yastıkla betimlenmişlerdir. $\frac{3}{4}$ profilden betimlenen sultanlar, genelde ellerinde mendil, gül veya karanfil tutarken görülür. Sultanların birbirine benzer pozlarda betimlenmesinden ötürü fizyonomi, kıyafet, kavuklarındaki süsler imajlarını yaratmada etkili olmuştur.³⁴ Diğerlerinden farklı olarak III. Murad, kendisiyle özdeşleşen bir özellik olarak elinde kitap tutar. Bu durum, III. Murad'ın kitaba düşkünlüğünü gösterdiği gibi, eserin onun için yazıldığına da işaret eder³⁵ (Resim 2).

³³ Tanındı, a.g.e., 35.

³⁴ Gülru Necipoğlu. (2000). "Word and Image: The Serial Portraits of Ottoman Sultans in Comparative Perspective. İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları. 22-61.

³⁵ Bağcı vd., a.g.e., 138.

Resim 2. III. Murad'ın portresi, Şemailnâme, TSM. H. 1563, y.73a
(Bağcı, vd. 2019:138)

Bu türde hazırlanmış eserlerden bir diğeri de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY 1404 numarasıyla kayıtlı bulunan *Şehinşahname* ya da *Şehname-i Sultan Murad*'dir. Sultan III. Murad'ın 1574-1581 yılları arasında geçen olayların anlatıldığı eser, Seyyid Lokman tarafından Farsça ve manzum olarak yazılmıştır. Çoğunluğu tam sayfa 58 adet imge yer alır. 1592-97 arasında Nakkaş Osman'ın öncülüğündeki nakkaşlarca hazırlanan yazmada ordu yürüyüşleri, elçi kabulleri, savaşlar, çeşitli törenler, av hakkında görüşler, padişahın avdan dönüşü gibi konular tasvir edilmiştir³⁶ (Resim 3).

³⁶ Hüsamettin Aksu. (1981). "Sultan III. Murad Şehnamesi." *Sanat Tarihi Yıllığı*. IX-X. İstanbul. 1-22.

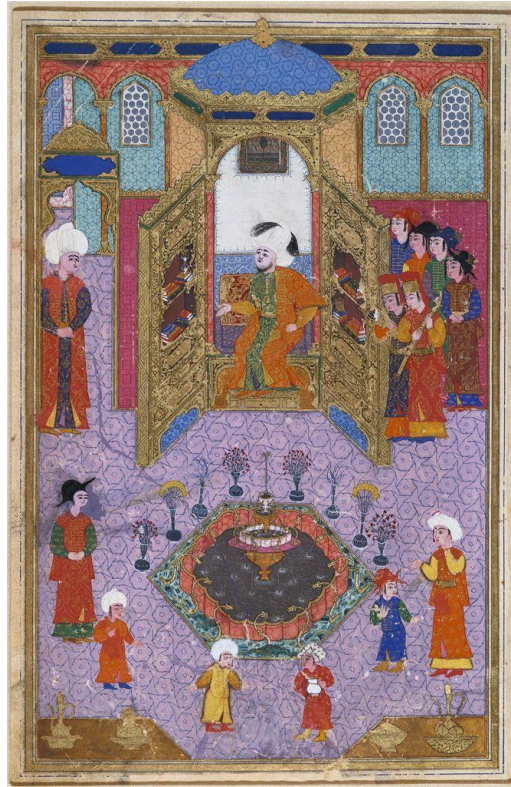
Resim 3. III. Murad'ı avlanırken ve elinde doğan tutan doğancıyı gösteren tasvir, Şehinşahnâme. İÜK. FY. 1404, y.145b
<https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iii>

987/1579 998/1590 yılları arasında Nakkaş Osman'ın resimlediği Siyer-i Nebi, Zübdetü't Tevarih, Hünername gibi Osmanlı ve dünya tarihiyle ilgili çok sayıda resimli yazma üretilmiştir. Ancak burada hepsine değinmek mümkün olmamakla birlikte konusu tarih dışı yazma örneklerine değinmek bu çalışma için oldukça gereklidir.

Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrî'l-garâib, Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade, Yusuf ü Züleyhâ ve Leyla vü Mecnun gibi konusu tarih dışı olan kitaplar, Nakkaş Osman'ın üslubuyla hazırlanan eserlerdir. *Yusuf ü Züleyhâ ve Leyla vü Mecnun* gibi hikâye kitaplarının ölçüleri, *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin resimli nüshaları gibi küçük boyutludur. Nakkaş Osman'ın üslubunu yansıtan bu eserlerin *Kırk Vezir Hikâyeleri*'yle ilişkisi yalnızca yazma ölçüleriyle değil, saraylıların ilgi ve beğenilerini yansıtmaları açısından önemlidir. Burada bölümde gösterilen örnekler, *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin resim üslubunu ve takdim edildiği/sunulduğu kişileri aydınlatmada yararlı olacaktır. *Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrî'l-garâib* (Mucize Cevherleri Harikalar Denizi

Tercümesi) III. Murad'ın isteğiyle şair Mustafa Cinani (ö. 1595) tarafından tercüme edilir. Sultanın, hikâye anlatıcılığı ve nüktedanlığı ile ünlenmiş şairden bu tercümeyi istemesi, onun acayip ve tuhaf hikâyelere olan merakını gösterir.³⁷

1582 yılında hazırlanan ve Nakkaş Osman'ın ekibindeki sanatçılardan biri tarafından resimlendiği düşünülen eserde Sultan Murad'ı kütüphanesinde gösteren bir tasvir yer alır.³⁸ Sağında saray görevlileri solunda görevli hadım ağalardan biri durmaktadır. Kitapların yatay şekilde dizildiği iki kitap rafı arasında oturan sultanın önünde, lale formunda fiskiyelerin olduğu bir havuz yer alır. Tasvirin alt kısmında dört cüce ve iki saray hizmetkarı daha yer alır. Tasvirin sağ ve sol alt köşelerinde yer alan tabaklar bu ortamda yiyecek ikram edildiğine işarettir³⁹ (Resim 4).

Resim 4. III. Murad kütüphanesinde, Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrü'l-acaib adlı yazmadan bir yaprak, Harvard Art Museums, 1985.219.2

(<https://harvardartmuseums.org/collections?classification%5B%5D=Manuscripts&culture%5B%5D=Ottoman>)

³⁷ Bağcı, vd. a.g.e. 203.

³⁸ Mahir. a.g.e. 64

³⁹ Fetvacı. a.g.e. 65

Sultan III. Murad'ı kitapları arasında gösteren bir diğer eser, *Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade* isimli eserdir. Arapça orijinali *Kitab al-Bulhan* (Bodl. Or. 133) olan eser Osmanlı Türkçesine Su'udi (Seyyid Mehemed b. Emir Hasan, öl. 1591) tarafından Sultan Murad'ın isteğiyle çevrilmiştir. Astroloji-falname içerikli eser sultanın kızları Ayşe ve Fatma sultanlar için hazırlanmıştır. Tasvirlerinin Nakkaş Osman'ın olduğu kesinlikle söylenebilen Fatma Sultan'ın nüshası 990/1582 yılında hazırlanmıştır. Ayşe Sultan'ın nüshasındaki resimlerin ise Osman'ın çağdaşı bir ressama ait olduğu düşünülmektedir. İkiz nüsha olarak hazırlanan eserin nüshalarından biri Paris Bibliotheque Nationale'da (Suppl. Turc. 242), diğeri New York Morgan Library'dedir (M. 788). Açılış sayfasında Murad, elinde tuttuğu kitabın burçlar ve gezegenleri tasvir eden bölümünü incelemektedir. Bursa kemerli köşkünde bağdaş kurarak oturan, kolunun altına aldığı yastığıyla gösterilen sultan özel mekanındadır. Arkasında kılıcını taşıyan silahtar ve matarasını tutan çuhadar ağalar yer alır. Tasvirin ön kısmında lale formundaki fiskiyelerin olduğu bir havuz etrafında oynayan iki cüce ile sultanın günlük hayatından bir kesit yansıtılmıştır. İki nüsha arasında göze çarpan en büyük farklılık Sultan Murad'ın Paris nüshasında sakallı, New York nüshasında ise sakalsız betimlenmesidir ⁴⁰(Resim 5-6).

⁴⁰ Özge Nur Yıldırım. (2021). The Twin Books For Two Ottoman Princesses: An Examination on the *Matali'ü's-sa'ade* Manuscripts (1582). Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi University; Bağcı, vd. a.g.e. 206-207; Uğur Öztürk. (2021). III. Murad'a Sunulmuş Üç Kaside: "Kâmi, Nâli ve Mehmed Suûdi Efendi'nin Kasideleri." *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. 7/14. 259-281.

Resim 5. Resim 5. III. Murad'ın Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade'i incelemesi, Paris, Suppl. Turc. y.7b

Resim 6. III. Murad'ın Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade'i incelemesi, Morgan, M.788, y.6b

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8427189w/f24.image>

<https://www.themorgan.org/collection/treasures-of-islamic-manuscript-painting/24>

Saray nakkaşlarının aşk, macera, mucize temalı konuları resimlediği konusu tarih dışı olan kitaplardan biri de *Yusuf û Züleyhâ*'dır. Yaklaşık 1580'li yıllara tarihlenen nüshada yer alan yirmi iki tasvirin Nakkaş Osman'ın ve ekibinden bir sanatçının elinden çıktığı anlaşılmaktadır. 20.3 x 12.8 cm ebatlarındaki bu küçük eser, şair Hamdullah Hamdi (ö. 1503) tarafından sade bir Türkçeye, harekeli nesih tarzda yazılmıştır. Hamdi'nin hamsesinin ilk mesnevisidir. Yazmada Yusuf kadar Züleyhâ'nın hayatından kesitlerin de gösterilmesi eserin resimlenmesinde Züleyhâ'ya verilen öneme dikkat çeker. Bu durum eserin saray hanımlarından birine yapıldığını düşündürür.⁴¹

Şair Hamdi'nin Timurlu şairi Cami'nin öyküsüne bağlı kalarak yazdığı diğer bir mesnevisi *Leyla vü Mecnun*'dur. Birçok edebi eser gibi küçük (8.4 x 11.4 cm) boyutlarda

⁴¹ Bağcı, vd. a.g.e. 204.

hazırlanmıştır. Eserde yer alan yedi tasvirden “Baharda Leyla kırdâ nedimeleriyle” sahnesi İslam resim sanatında öncülü olmayan bir tasviridir. Leyla nedimeleriyle baharın gelişini kutladıktan sonra güneş batar. Gece olunca nedimeler uyur ve Leyla'nın onlardan uzaklaşarak ağlaması gösterilir. Gökyüzünün koyu lacivert rengi, mor tepeler, şamdan gibi küçük detayların varlığı, ağaçlar ve figürlerin üslubu Nakkaş Osman'ın 1580'li yıllarda yaptığı resimlere büyük oranda benzer (Resim 7). Kitabın başında vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı metheden şiirler yer alır. Sokullu Paşa 1579 yılında suikastla öldürülür. Şiirlerde bu tarihi düşüren mısraların olması eserin sadrazamla ilgisini düşündürür. Mehmed Paşa'nın kitap tasarılarına olan katkısı ve Nakkaş Osman'ın hamilerinden biri olduğu bu sebeple kitabın paşa veya eşi II. Selim'in kızı İsmihan sultan için yapıldığı ihtimalini kuvvetlendirir.⁴²

Resim 7. Leyla kırdâ nedimeleriyle, Leylâ vü Mecnûn, y.39b, Harvard Art Museums, 1985.212.39

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/98524?position=72>

⁴² Ünal Araç. (2007). Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisinin Resimli Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Hacettepe Üniversitesi. 27; Bağcı, vd. a.g.e. 205

Kısaca değinilen bu küçük boyutlu edebi eserlerde resimlenen sahneler, nakkaşların okuyucuların beğenilerini dikkate alan bir resim programını takip ettiklerini gösterir. Kitaplardaki karakterlerle okuyucu arasında kurulan bu görsel ilişki eserlerin hem hamisinin hem de sunulduğu kişinin kimliğini düşündürür. Kitap sevgisiyle ünlenmiş III. Murad'ın bu ilgisi 16. yüzyıl Osmanlı sarayında farklı konumlardaki kişilerin kitap hamiliğinde öne çıkmasını sağlamıştır. Bir sonraki bölümde kitap hamilerinin resimli kitaplarda öne çıkan konumları tartışılacaktır.

2.3. OSMANLI SARAY ÇEVRELERİ VE KİTAP HAMİLİĞİ

Bir toplumda âlim ve sanatçıların sanatını egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesi şekillendirir. Osmanlı Devleti gibi patrimonyal yani tüm idarenin mutlak bir yöneticinin kontrolü altında olduğu yönetim sisteminde bu durum daha belirgindir. Bu dönemde âlim ve sanatkârlar sultanın ve elit sınıfın desteğiyle ilerler ve hükümdar sanatçının en önde gelen hamisidir. Tüm egemenlik mutlak bir biçimde hükümdar ve ailesine aittir ve sadece onların lütfuna ulaşanlar, toplumun saygın ve zengin tabakasını oluşturur. Âlim ve sanatçı sultanın prestijini, sarayın ününü ve imajını yücelten kişidir. Bunun yanında âlim ve sanatçı da ünü, saygınlığı ve refahı sultanın sarayında arar. Sonuç olarak patronaj iki taraflı işler ve hem saray hem de sanatçı için prestij ve saygınlık kazanmanın tek yolu olarak görülür.⁴³

Osmanlı şairleri eserlerini hamisine/sultana sunarken ilham aldığı kaynaklar ya Hazreti Muhammed ve Kâ'b bin Züheyr, ya Gazneli Sultan Mahmud ve Firdevsî ya da Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevayî'dir.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle sarayın sanata ve sanatçıya ilgi ve desteği artmış, gösterişli mimari eserlerin yanında kitap sanatını ve sanatçısını padişahlar, sadrazamlar, şehzadeler, hanım sultanlar, defterdarlar, saray ağaları gibi yüksek mevkideki kişiler himaye etmiştir.⁴⁵ Fetvacı "16. yüzyıl sonlarının

⁴³ Halil İnalçık. (2018). *Has-bağçede'ayş u tarab: Nedimler, Şâirler ve Mutribler*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 345-352.

⁴⁴ Tuba İşınsu Durmuş. (2021). *Şair ve Sultan: Osmanlı'da Edebî Himaye*. İstanbul. Muhit Kitap. 30.

⁴⁵ Mahir. a.g.e. 25.

Osmanlı sarayında yazma hamiliği çeşitli kişilerce benimsenen bir “imaj” yaratma davranışı haline geldi ve kendini zengin, kültürlü ve padişaha faydalı bir kul olarak tanıtmanın bir aracı işlevini gördü. Osmanlı saraylıları yazma hamisi olmanın getirdiği itibarın peşine düştüler; kendilerine ve mensup oldukları camiaya dair belirli mesajları yaymada yazmaların ifade potansiyelinden faydalandılar.” ifadeleriyle yazma hamiliğinin yarattığı prestijli ortama değinir.⁴⁶

16. yüzyıl sonlarında sultan olan III. Murad’ın, tahta çıkışının ardından payitahttan hiç ayrılmaması, ordunun başında sefere çıkmaması, vaktini harem sakinleriyle sarayına kapanarak geçirmesinin sonucu olarak Divân-ı Hümâyûn’un siyasal gücü sultanla günlük temas içindeki kişilere geçer. Saray (hadım) ağaları, lalalar ve akıl hocaları gibi gayri resmi konumdaki kişiler ve harem hizmetkarları, karar alma sürecine belirgin biçimde katılır. Bu sosyal değişim yazma hamiliğini de etkiler ve saray siyasetine katılımın fazlalığı ile resimli kitap üretiminde de görülmemiş bir artış meydana gelir. Sultana yakın kişilerin (nedimlerin) öneminin artmasıyla beraber, bu kişilere hitap etme ve görüşlerini etkileme ihtiyacı siyasal sürecin gerekli bir parçası haline dönüşür.⁴⁷

Bu dönemde kitap hamiliğinde öne çıkan isimlerden biri Sokollu Mehmed Paşa’dır. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad döneminin sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa’nın, kendi kütüphanesi için el yazma kitaplar sipariş ettiğini gösteren kanıtlar vardır. Öte yandan padişah için kitap projelerinde nakkaşların çalışmalarını yönlendirir. Kanuni’nin Sigetvar seferini ve sefer sırasında vefatını anlatan *Nüzhetü’l esrâr ü’l-ahbâr der-sefer-i Sigetvar* (TSMK. H. 1339) Sokollu Paşa için hazırlanan eserlerden ilkidir. Bunun yanında şehnameci Arif’in *Süleymanname*’sinin bir ön çalışması olan *Futûhât-ı Cemîle* de (TSMK. H. 1592) sadrazam Sokollu Paşa için hazırlandığı düşünülen eserler arasındadır.⁴⁸ Şehnameci Lokman’ın şehname tarzında yazdığı *Şehname-i Selim Han* (TSMK. A. 3595), Sokollu Mehmed Paşa’nın hamiliğinde hazırlanan bir eserdir. Eserin

⁴⁶ Fetvacı. a.g.e. 19-20.

⁴⁷ Fetvacı. a.g.e. 25.

⁴⁸ Mahir. a.g.e. 25.

resimlerini Nakkaş Osman'ın hazırlamasını istemiştir.⁴⁹ Osmanlı sultanlarının portrelerinin yer aldığı *Kıyâfetü'l-insâniye fî Şemâ'il ü'l-Osmâniye* isimli eserin resimlenmesi de Sokollu Mehmed Paşa'nın katkılarıyla olmuştur.⁵⁰ Sokollu Mehmed Paşa divan üyeleri arasında en önemli konumdaki kişidir. Bir sadrazamın kitap sanatlarına ilgisini ve sanatçıları himayesini örneklemesi açısından önemli bir Osmanlı figürüdür.

Bu yıllarda kitap hamiliğinde öne çıkan isimlerden bir diğeri Dârüssaade ağası Habeşi Mehmed Ağa (ö. 1590)'dır. Sarayın harem bölümünden sorumlu olan Dârüssaade ağası, görevi gereği sultan ve ailesiyle yakın temastadır ve politik konularda etkilidir. Yetkilerini kullanarak 1574 yılında Dârüssaade ağalığını Bâbüssaade ağalığından ayırır ve kara ağaların sarayda üstünlüğü artar.⁵¹ Sultan III. Murad'ın 1574-1581 yılları arasındaki dönemi anlatan *Şehinşahname*'nin (İÜK. F.1404) ilk cildinde yer alan dört tasvir Mehmed Ağa hakkındadır. Sokollu Mehmed Paşa 1579 yılında suikasta uğrar ve Osmanlı tarihindeki bu önemli olay, *Şehinşahname*'de belgelenir. Tasvirlerden ilki Habeşi Ağa'nın Sokollu'yu görmeye gitmesi (y.133b), ikincisi, ölüm döşeğindeki paşanın yarasına bakması (y.135a), üçüncüsü, sadrazamın ölümünü Sultan III. Murad'a haber vermesi (y.136b) ve dördüncüsü Sokollu'ya suikastı düzenleyen kişinin yakalanması (y.138a) hakkındadır. Sultan için hazırlanan yazmada saraylı bir ağanın art arda tasviri eserin hazırlanmasındaki rolünü gösterir.⁵²

Genel bir İslam tarihi olan *Zübdetü't Tevârih*'in resimli üç nüshası, III. Murad (TİEM. 1973), sadrazam Siyavuş Paşa (TSMK. H. 1321) ve Habeşi Mehmed Ağa (DCBL. T. 414) için hazırlanmıştır. Sultan Murad, oğlu III. Mehmed'in sünnet düğünü için bir kitap hazırlanmasını ister. Nakkaş Osman tarafından resimlenen bu kitap *Surname*'dir (TSM. H. 1344). Eseri hazırlayan İntizami mahlaslı yazar, Dârüssaade ağası Mehmed Ağa ve cüce Zeyrek Ağa'ya gerek duydukça danıştığını onların eleştirilerinin ardından beğenmedikleri bölümün değiştirilip yeniden yapıldığını anlatır. Resimli kitapların

⁴⁹ Emine Fetvacı. (2009). "The Production of the Şehname-i Selim Han." *Muqarnas*. XXVI. Boston. 263-315.

⁵⁰ Bağcı vd. a.g.e. 138.

⁵¹ Ülkü Altındağ. (1994). "Dârüssaade." *İslam Ansiklopedisi*. c. 9. İstanbul. TDV Yayınları. 1-3.

⁵² Zeren Tanındı. (2002). "Topkapı Sarayı'nın Ağaları." *UÜ.FEFSD*. 3. 41-44.

hazırlanmasında Mehmed Ağa'nın kitaplardaki resim programını yönlendirmesi saraydaki etkinliğinin bir işaretidir. Bunların dışında Beylerbeyi Ferhad Paşa'nın Gence seferini konu alan *Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence* (TSM. R. 1296) adlı eserde Habeşi Mehmed Ağa'nın desteğiyle hazırlanmıştır.⁵³

Saraydaki kitap hamiliğinde öne çıkan bir diğer ağa Venedik asıllı Bâbaüssaâde ağası Gazanfer Ağa'dır (ö. 1602). II. Selim'le birlikte Kütahya sarayında bulunan Gazanfer Ağa, Selim'in 1566'daki cülusunun ardından kardeşi Cafer ile İstanbul'a gelmiştir. Hadım edilen kardeşlerden Cafer, ameliyattan sonra ölür. Gazanfer ise içoğlanların yaşadığı ve eğitim gördüğü Enderun'a nezaret eder. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Bâbaüssaâde ağası ve has odabaşı olarak görevde bulunur. Âlim ve sanatçıları himaye eden bir edebiyat hamisi olarak tanınması Osmanlı saraylılarının ilgi ve zevklerini paylaştığını gösterir. Tarihçi Mustafa Âli'nin 1583 yılında yazdığı *Nusretname*'nin Sultan Murad'a sunulmasında aracılık eden kişidir. Eseri beğenen sultan saray nakkaşhanesinde resimli bir nüshanın hazırlanmasını ister. Mustafa Âli'nin nezaretinde yirmi saray nakkaşı eseri bir yılda tamamlar. Cildi, tezhibi ve tasvirleriyle oldukça özenli hazırlanan eserin sonunda Gazanfer ağanın da içinde olduğu bir tasvir yer alır. Bağdaş kurarak oturan sultan Murad tasvirin merkezindedir. Arkasında silahtar ve çuhadar ağalar yer alır. Tasvirin sağında sultanın yanında oturan ve elinde mektup tutan kişi Âli'nin diğer hamisi ve sultanın hocası Hoca Sadeddin'dir. Osmanlı protokolünde çok az kişi padişah huzurunda oturabilirdi. Bu hiyerarşide üçüncü sırada kalan Gazanfer ağa tasvirin ön planında sakalsız olarak gösterilen kişidir (Resim 8).⁵⁴ Kendisi de bir güzel sanat meraklısı olan Hoca Sadeddin Efendi'nin hamiliğine daha sonra tekrar değinilecektir.

⁵³ Tanındı. a.g.m. 44-45.

⁵⁴ Tanındı. a.g.m. 47; Fetvacı, a.g.e. 252.

Resim 8.Hoca Sadeddin ve Gazanfer Ağa III. Murad'ın huzurunda, *Nusretname*, TSM. H. 1365 y.249b

Mustafa Âli *Kühü'l-ahbar*'ın bir bölümünü Gazanfer Ağa'nın hamî olarak erdemlerine ayırır. Gazanfer ağa III. Mehmed döneminde de konumunu korur. Sultan yalın, anlatımı kısa, çabuk anlaşılabilir hikâyelerden hoşlanır.⁵⁵ Gazanfer Ağa keyifli öykülerle dolu *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ*'yı (İÜK. T. 1975) Türkçeye III. Mehmed döneminde tercüme ettirmiştir. Şerîf tarafından hazırlanan eser, Nakkaş Hasan üslubuyla resimlerle donanmıştır.⁵⁶ Bunların dışında *Tercüme-i Miftah Cifru'l Câmî* (İÜK. T. 6624 ve TSM. B. 203), *Baharistan* (TSM. H. 1711) gibi eserlerin girişinde de Gazanfer Ağa'nın isteğiyle hazırlandığı yazılıdır.⁵⁷

⁵⁵ Fleischer. *Tarihçi Mustafa Âli*. 177-178, 188.

⁵⁶ Mehmed Şerîf. (2017). *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ: Mutlu Sonla Biten Bir Aşk Serüveni*. çev. Tuba İşinsu Durmuş, vd. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

⁵⁷ Mahir, a.g.e., 26.

Kitap hamiliğinde adına sıkça rastlanan isimlerden biri de Hoca Sadeddin Efendi'dir (ö.1599). Manisa'da şehzade olan III. Murad'ın hocası İbrahim Efendi ölünce Mayıs 1573'te Murad'ın şehzade hocalığına tayin edilir. Hoca Sadeddin kariyerinde önemli yeri olan bu atama ile sanat dünyasında olduğu kadar devlet yönetiminde de etkinliğini arttırmıştır. Bundan sonra "Hoca" ve "Hoca Efendi" olarak anılmıştır. Murad'ın sekiz ay sonra tahta çıkmak için İstanbul'a gelmesiyle 1574 yılında "hâce-i sultânî" unvanını alır. Hoca Sadeddin, III. Murad'ın saltanatı döneminde sarayda çok seçkin bir konum kazanır. Sultana yakınlıkları ile bilinen Şemsî Ahmed ve Kara Üveys paşalarla Şeyh Şüca, Gazanfer Ağa ve Canfeda Hatun gibi devlet yönetiminde etkin kişiler arasında yer alır. Sokollu Mehmed Paşa'ya karşı hiziplerle iş birliği içine girer. Dış siyasette, İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kurulmasında rol oynamıştır.⁵⁸ III. Murad'ın ölümü ve oğlu III. Mehmed'in tahta çıktığı dönemde de saray ve yönetimdeki etkinliği devam etmiştir. III. Mehmed'in hükümdarlığını tanıyan ilk kişidir. Gazanfer Ağa ve Safiye Sultan'la beraber saraydaki en yetkin üç kişiden biri olmuştur. Bu dönemde III. Mehmed'i ordunun başında sefere gitmeye ikna etmiştir. Osmanlı şairlerinden Nadiri *Divan'ında* III. Mehmed'in Haçova seferini anlatır. Osmanlı-Avusturya devletleri arasında geçen bu savaşta Osmanlılar kaybetmek üzeredir. Avusturya ordusunun Osmanlı üzerine yürümesi III. Mehmed'i kaygılandırır. Sultanın bu endişeli anında Hoca Sadeddin, onu yüreklendirir ve bu tip durumların ataları döneminde de yaşandığını cesaretli olmasını söyler. Gazanfer ağa da bu olay esansında hocaya destek verir. Hoca Sadeddin, Gazanfer ağa ve Sultan III. Mehmed'i savaş meydanında bir arada gösteren tasvirde, hocanın Sultan Mehmed'i cesaretlendirdiği an gösterilmiştir (Resim 9).⁵⁹

⁵⁸ Şerafettin Turan. (1998). "Hoca Sadeddin Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. c. 18. İstanbul. TDV. Yayınları. 196-198.

⁵⁹ Tülün Değirmenci. (2012). *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*. İstanbul. Kitap Yayınevi. 156-158.

Resim 9.Haçova savaşında Sultan III. Mehmed, Hoca Sadeddin ve Gazanfer Ağa, *Divan-ı Nâdirî*, TSM. H. 889, y.7a
(Tanındı, 2002:49)

Mustafa Âli 1587 yılında *Menakıb-ı Hünerveran*'ı yazar. Osmanlı'da hattat biyografilerinin ilk örneği olan eserde, hattatların isimlerine, yer yer hayat hikâyelerine ve musavvir, müzehhip, vassâle ustaları gibi kâğıt sanatçıları hakkında bilgiler yer alır. Âli, İstanbul sanat piyasasına hâkim hem saraylı hem şehirli kimliği taşıyan, güzel sanatlara ilgili Hoca Sadeddin'e eserini ithaf etmiştir. Güzel sanat meraklısı olan hoca, İstanbul sanat piyasasını yönlendirici etkiye sahiptir.⁶⁰ Hoca, Takiyüddin'in rasathane kurmasına destek olmuş, Takiyüddin'de astronomi hakkında yazdığı eserlerini ona adamıştır. Himayesindeki diğer sanatçılar arasında Şehnameci Lokman ve Kınalızâde Hasan Çelebi yer alır.⁶¹

⁶⁰ Serpil Bağcı. (2014). *Kitap Sanatları ve Mustafa Âli*. Ankara. Gelibolulu Mustafa Âli Çalıştay Bildirileri. 25-38.

⁶¹ Turan, a.g.mad., 196-198.

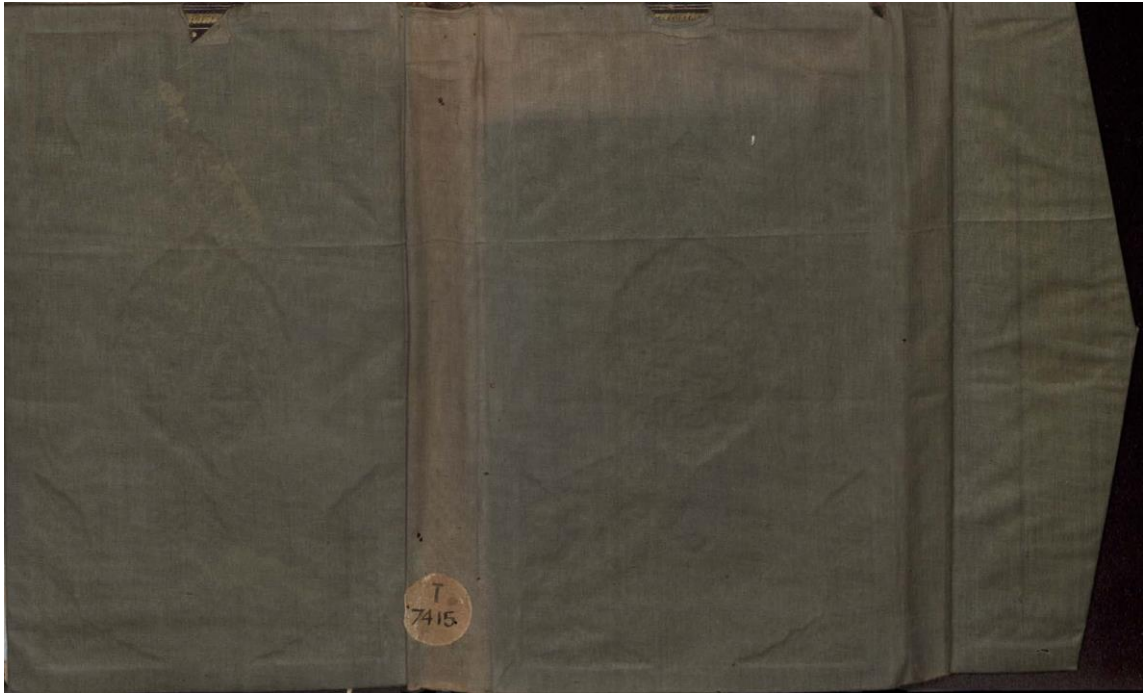
III. Murad'ın beğenileri ve ilgileri doğrultusunda üretilen resimli yazmalar saraylıların sultana ve ailesine yakınlığını göstermenin, prestij ve saygınlık elde etmenin aracıdır. İşlenen konular ve resimlerde öne çıkarılan figürler saraydaki kişilerin etkinliği ve sultanla ilişkilene biçimlerini yansıtır. Yönetimde meydana gelen değişiklikler ve sarayda değişen güç dengeleri sanatçıları ve üretimlerini yönlendirir. Nakkaş Osman'ın adının geçtiği ve üslubunu yansıtan ya da *Nusretname* gibi saray sanatçıları tarafından resimlendiği bilinen eserlerde bu süreçleri gözlemek mümkündür. Tarih dışı yazma eserler kategorisinde yer alan *Kırk Vezir Hikâyeleri* yukarıda anlatılan çevre içinde üretilmiştir. Kitapların resim programının bu çevreye dair taşıdığı izler eserin sanatçısı, sunulduğu kişiler ve hamisi hakkında birtakım önermelere ulaştırmıştır. Birbirine oldukça benzeyen nüshaların fiziksel özellikleri, resimlerin ikonografisi, yani resimlenen hikâyelerin eserin sunulduğu düşünülen kişilerle ve olası hamisi ile ilişkisi üçüncü bölümde tartışılacaktır.

3. BÖLÜM: KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN RESİMLİ NÜSHALARI

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin ketebesini bulunmayan İstanbul (İÜ. T. 7415) ve 1586-1587 (H.995) yılında hazırlanmış Uppsala nüshalarının resimleri (UUL Vet. 38) üslup ve ikonografik açıdan oldukça benzerdir. Bu bölümde yazmaların fiziksel özellikleri tanıtarak, resimleri karşılaştırılmıştır. Nüshaların resim programındaki benzerliklerin yanında farklılıklar değerlendirilerek ikonografik çözümlenmeleri yapılmıştır.

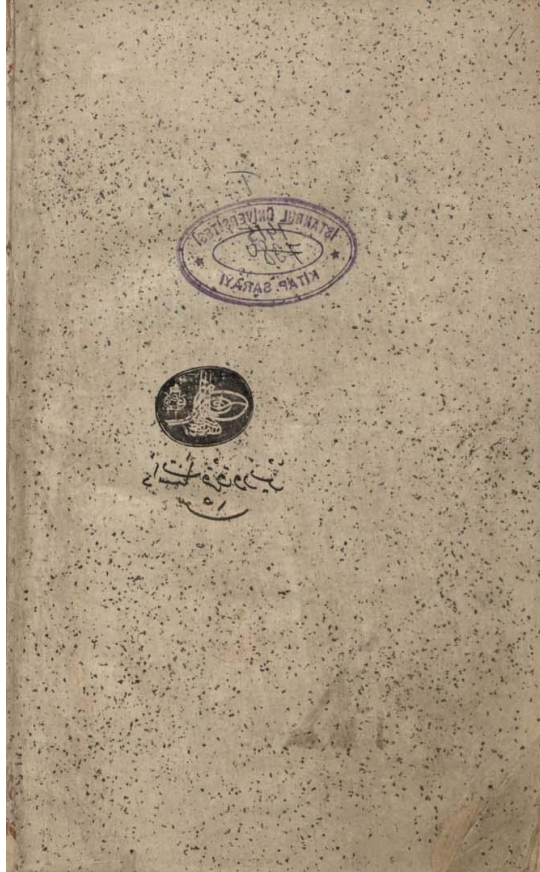
3.1. İSTANBUL NÜSHASI

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin resimli nüshalarından ilki İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümünde T.7415 numarasıyla kayıtlıdır. 9.9 x 5.9 cm ölçülerindeki eser oldukça küçüktür. On beş satırlı harekeli nesihle yazılmış eser yüz atmış yapraktır. Biri çift sayfa olmak üzere toplam on iki tasvir vardır (y.1b, y.2a, y.6a, y.9b, y.20b, y.23a, y.40a, y.55a, y.89b, y.124b, y.141b, y.148a). Yazmanın şemse süslü deri cildi mıkleplidir ve bir bezle kaplanmıştır (Resim 10).

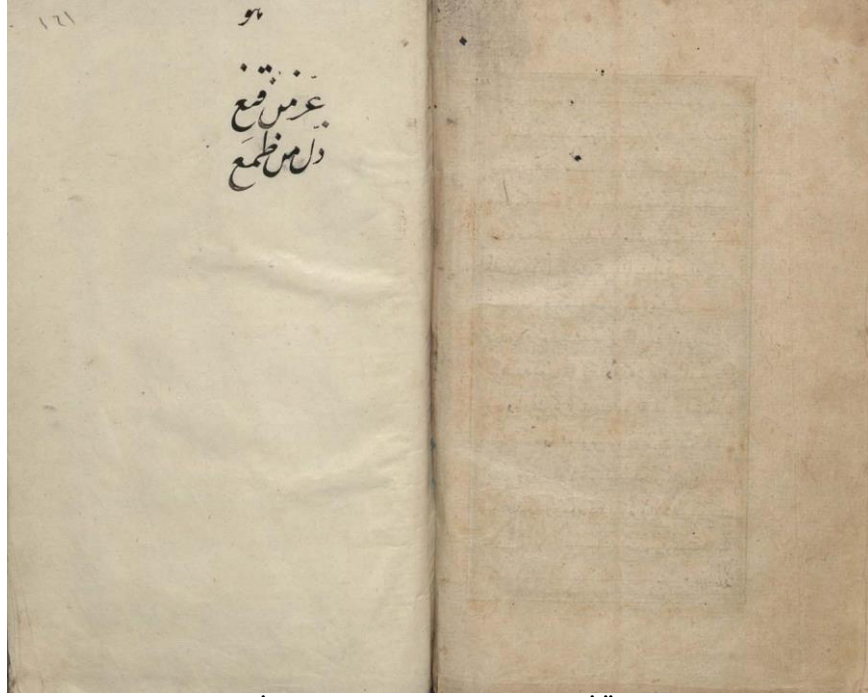

Resim 10. İstanbul nüshası cildi, İÜK. T. 7415

Eserin ilk sayfasında iki mühür yer alır. Sayfanın üst tarafındaki mühür İstanbul Üniversitesi Kitap Sarayı'na, aynı sayfada yer alan ikinci mühür Sultan III. Selim'e (1789-1807) aittir. Mührün içinde tuğra formunda "*Selim Han bin Mustafa Şah el-muzaffer daima*", sağ üst köşede ise "*Tevekkeltü Alellah*" ibareleri, alt kısmında da 1203 (1789) tarihi yer alır. Sultanın mührünün altında eserin adı "*Dastan-ı Kırk Vezir*" altında siyah mürekkeple bir "s" (sin) harfi ve rakamla 15 ibaresi yazılıdır (Resim 11). Eserin son sayfasında "hu" (Arapça "O" Allah'ı kastetmek için kullanılır) ibaresinden sonra "*Kanaatte şeref, tamahta zillet vardır*" anlamına gelen Arapça bir not yazılıdır (Resim 12).

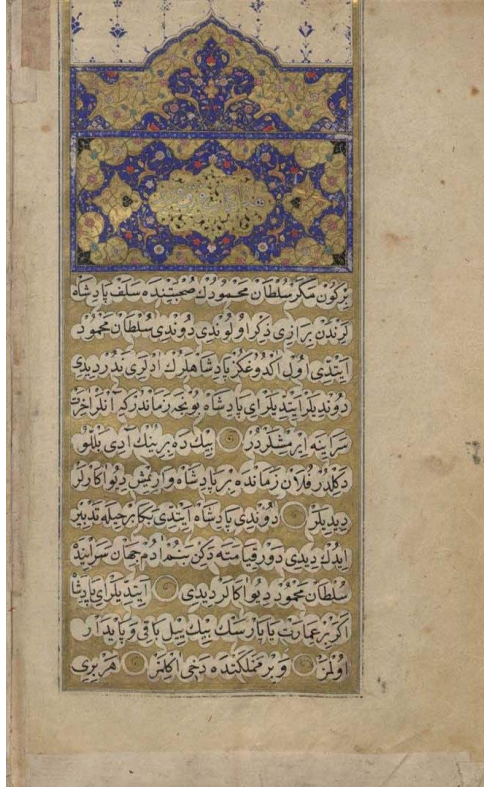
Resim 11. İstanbul nüshası, ilk sayfada yer alan Sultan III. Selim'in mühürü, İÜK. T. 7415 y.1a

Resim 12. İstanbul nüshası, son sayfa, İÜK. T. 7415

Eserin istinsah tarihi, müstensihi ve müellifi hakkında veriler bulunmamaktadır. Sayfaları reddadelidir. Lacivert ve altın yaldızlı serlevha tezhibi mihrabiyelidir. Dikdörtgen kartuş içinde etrafı rumiler, pençler ve yapraklarla çevrili beyaz mürekkeple kitabın adı "*Haza Kitab-ı Kırk Vezir*" olarak yazılıdır (Resim 13). Mukaddimesi olmayan eser Sultan Mahmud hikâyesi ile başlar. Çerçeve hikâye "*Kıssa-i Şehzade Ba Hatun*" başlıklı bölümdür. Gündüz olan olaylar "*Kıssa-i Ruzi Evvel*" başlığı altında anlatılır. Gece olaylarının anlatıldığı bölümde başlık yoktur. Vezir ve hatun hikayeleri "*Hikayat*" başlıkları altında kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada otuz dördüncü vezir evlenilmesi sakıncalı kadınlar hakkında hikâye anlatmayıp dokuz öğüt verir. Böylece İstanbul nüshasında hatuna ait kırk, vezirlere ait otuz dokuz hikâye ile toplam yetmiş dokuz hikâye yer alır. Yazmanın yapraklarında yer yer kurt yenikleri görülür.⁶²

⁶² Hesna Haral. (2020). "Kırk Vezir Hikâyeleri Minyatürleri Üzerine Bir inceleme." *Art-Sanat*, 13. 205-243; Kızıltan, 1991. 129-132.

Resim 13. İstanbul nüshası, serlevha tezhibi, İÜK. T. 7415, y.2a

3.2. UPPSALA NÜSHASI

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin ikinci resimli nüshası İsveç'te Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler Bölümü'nde Vet. 38 numarada *Kitab-ı Kırk Vezir* adıyla kayıtlıdır.⁶³ Kahverengi deri cildi oldukça sadedir. Mıklep ve sırt kısımlarında yıpranmalar mevcuttur (Resim 14).

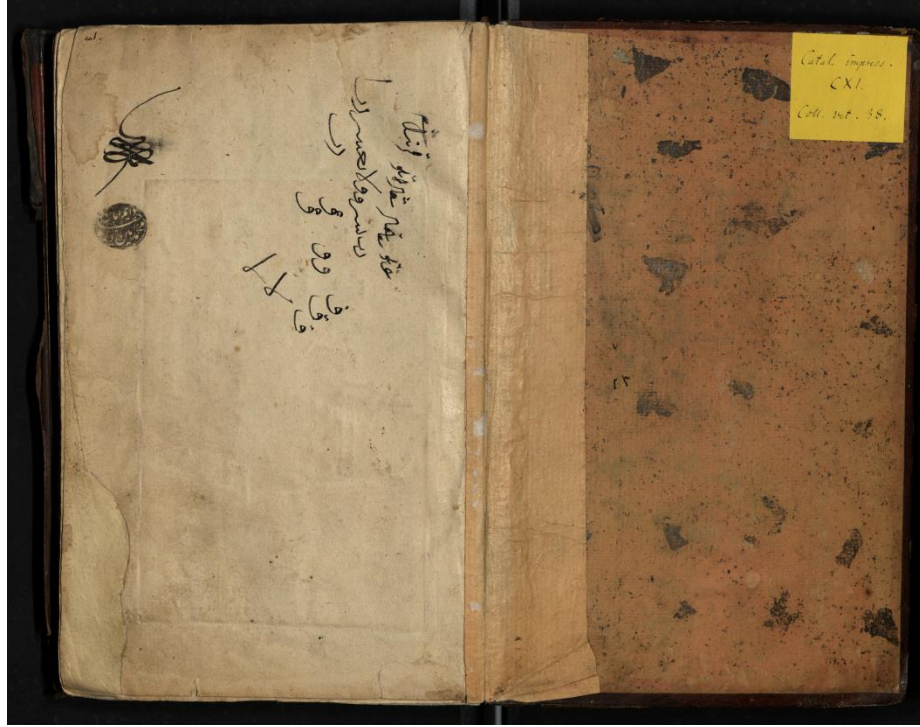
⁶³ Carows Johannes Tornberg. *Codices Arabici, Persici et Turcici Bibliotheca Regiae Universitatis Upsaliensis* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1988), 63.

Resim 14. Uppsala nüshası cildi, UUL Vet. 38

Eser 22 x 14 cm ölçülerinde ve yüz atmış dört yapaktır. On yedi satırlı harekeli nesihle yazılmıştır. Yazma eserde ikisi çift sayfa olmak üzere toplam on yedi tasvir yer alır (4b, 6b, 11a, 19a, 22a, 25b, 26a, 35b, 72b, 89b, 98a, 107b, 116a, 134b, 154a, 162b, 163a). Resimli yaprakların satır araları altın yaldızlıdır. Eserin ilk sayfasındaki mührün içinde "*Muhammed Emin ola hakka daim eman*" ibaresi ve mührün son satırında 1155 (1742-1743) tarihi yer alır. Sayfanın üst tarafındaki karalamada "*İzzetli, saadetli, şefaatlü karındaşım*" ve "*Rabbi yes'sir ve latuassir Rabbi*" (*Rabbim zorlaştırma kolaylaştır. Rabbim*) ibareleri yazılıdır. Arapça "a" (elif), "q" (kaf), "l" (lam), "w,ü" (vav), harfleri karalanmıştır (Resim 15). Yaprak 164a'da yer alan ketebe kaydında kâtip Muhammed bin Mustafa tarafından 1586-1587 (H. 995) yıllarında istinsah edildiği yazılıdır (Resim 16). Sayfalar reddadelidir ve hikâyelerin başlıkları "*Hikayat*" başlığı altında kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Serlevha tezhibi hatayiler, rumiler, sarmal dallar, pençer ve tomurcuklarla süslüdür. Bordo renk ile çerçevenilmiş dikdörtgen kartuşun içi altın yaldızlıdır ve beyaz mürekkeple bir besmele yazılıdır. Kartuşun üst kısmına simetrik bir biçimde sıralanmış koyu mavi (lacivert) renkte bitkisel süslemeler yapılmıştır (Resim 17).

Bu nüsha da İstanbul nüshasında olduğu gibi Sultan Mahmud hikâyesi ile başlar. Eserin müellifine dair bir bilgi yoktur.⁶⁴

Resim 15. Uppsala nüshasında yer alan mülkiyet mührü, UUL Vet. 38, y.1b

⁶⁴Haral. a.g.m. 212-214; Her iki nüshanın metin transkripsiyonunda yardımcı olan ve yayınlarda bahsedilmeyen küçük detayları fark etmemi sağlayan Fatih Akın'a teşekkür ederim.

Resim 16. Uppsala nüshası hatimesi, UUL Vet. 38, y.164a

Resim 17. Uppsala nüshası serlevhası, UUL Vet. 38, y.1b

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin resimli nüshalarındaki üslup benzerliğinin yanında ikonografik olarak ortak on tasvir yer alır. Her iki nüshada ortak olan tasvirler şunlardır:

1. Hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması.
2. Hatunun şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması.
3. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün gösterdiği kerametle Mısır şahının hamam önünde beklemesi.
4. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün katledilmesi.
5. Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi.
6. Vezirin şahın aşığını huzuruna getirmesi.
7. Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması.
8. Emir Semhul ile şahın doğanı.
9. Bir köpeğin yedi bengiden birini ısırması.
10. Tutinin (papağanın) bir hatun hakkında hüküm vermesi ve bahçıvanın tutiyi satışa çıkarması.

Ortak on tasvir dışında *Kırk Vezir Hikayesi*'nin sadece Uppsala nüshasında yer alan tasvirlerin konuları şunlardır:

1. Yaşlı bir şahın zindandan getirilen üç mahkûmla şehzadelerini sınaması ve büyük şehzadenin hüküm vermesi.
2. Yaşlı şahın hangi oğlunun tahta geçeceğini vezirleri ile tartışması.
3. Şahın şehzadesini cellat önüne çıkarması.
4. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniye'yi basan sıçanları şehrin kapısından çıkarması.
5. Şehzadenin idamı sırasında hocasının şahın huzuruna gelmesi.

Eserin İstanbul nüshasında, ortak on tasvir dışında Sultan Mahmud ve meclisini gösteren çift sayfa takdim sayfası yer alır. Bir sonraki bölümde resimli *Kırk Vezir Hikâyeleri* nüshalarının karşılaştırmalı ikonografik çözümlemesi yapılacaktır. Üslup açısından neredeyse aynı olan nüshaların resim programında yer alan farklar ve nakkaşların yorumlamaları altında yatan anlamlar irdelenecektir.

3.3. KIRK VEZİR HİKÂYELERİNİN RESİMLİ NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI, ÜSLUP VE İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEMESİ

Bu bölümde *Kırk Vezir Hikâyeleri* nüshalarında üçü tam sayfa olmak üzere yer alan on altı resmin tanımı, tasviri, sayfa düzeni, resimlerin bugünkü korunma durumu ve resimlenen hikâyelerin konuları anlatıcı sırasıyla aktarılmıştır. Bu karşılaştırmalı tanımlamaların, ikonografik tercih ve yorumların yazmalar için anlam ve önemine dair tartışmaya veri sağlaması umulmaktadır.

3.3.1. Sultan Mahmud ve Meclisi

İÜK. T. 7415, y.1b-2a

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin İstanbul nüshasında yer alan ilk tasvir, çift sayfa takdim tasviridir. Bu tasvir eserdeki en önemli resimlerden biridir. Sultan Mahmud'un meclisinde vezirleri ile sohbet anı betimlenmiştir. Dışı mor ve mavi çinilerle kaplı kırmızı ve beyaz renklerle bezeli, kubbeli bir saray yapısı önünde Sultan Mahmud, Bursa kemeri içindeki tahtında oturmaktadır. Genç ve sakalsız betimlenen sultanın sağında ve solunda iki figür de sultandan aşağı bir seviyede yanında oturmaktadır. Sultanın arkasındaki kalabalık figürler arasında kılıcını taşıyan silahtar ve hazine matarasını taşıyan çuhadar ağalarla birlikte tasvirin sol alt köşesindeki iki cüce göze çarpmaktadır. Altın yaldızlı tasvirin üst kısmında sultanın adının yazılı olduğu bir ibare vardır. Tasvirin sağ sayfasında açık saray pencereleri önünde bir sedir üzerine oturmuş figürler sultanın vezirleridir. Oturan tüm figürlerin bir elleri dizlerinin arasında diğeri göğüsleri üzerindedir. Vezirlerden ikisi sakallıdır. Öteki sakalsız vezirlerden birinin yüzü yanındakine dönüktür. Vezirlerin arkasında sakalsız, ayakta duran ve ellerini birbirine kavuşturmuş saray görevlileri görülür. Bu görevliler arasında sarı cübbeli, elini söz almak istercesine kaldıran kişi dikkat çekmektedir. Ön planda pembe zemin üzerinde dans eden iki figür yer alır. Tasvirdeki figürler seçilebilmektedir; ancak boyalarda dökülmeler oldukça fazladır.

Her iki resimli nüshada da yer alan Sultan Mahmud ⁶⁵ hikâyesi yalnızca İstanbul nüshasında çift sayfa takdim sayfası olarak betimlenmiştir. Bu takdim tasvirinin ardından Sultan Mahmud hikâyesi anlatılır. Hikâyeye göre bir gün Sultan Mahmud'un meclisinde selef padişahlardan söz edilir. Sultan, sözü geçen bu padişahların adını sorar. Vezirler o padişahların ahret sarayına geçişlerinin üzerinden uzun yılların geçtiğini, binde birinin adının bile bilinmediğini söyler. Bu sözleri işiten sultan üzüldü ve kendi adının sonsuza kadar nasıl yaşatılacağını sorar. Meclistekilerin her biri bir şey önerir ama hiçbiri beğenilmez. Bunun üzerine mecliste yer alan sultanın sevdiği kölesi Ayaz söz alır. Sultana bir kitap yazdırmasını önerir. Diyardan diyara okunan, eskidikçe kâtiplerin yenileyeceği bu kitapla sultanın adının sonsuza kadar yaşayacağını söyler. Hem sultan hem meclistekiler tarafından beğenilen bu fikirle Sultan Mahmud Firdevsi'ye *Şehname*'yi telif ettirir.⁶⁶

Adının sonsuza kadar nasıl yaşatılacağı hususunda vezirlerine danışan Sultan Mahmud, vezirleri ve sevdiği kölesi Ayaz bu hikâyenin baş kahramanlarıdır. Bu tasvirde kimliğini netlikle belirleyeceğimiz tek figür tahtında oturan Sultan Mahmud'tur. Diğer figürler ise duruşları ile tahmin edilebilir. Buradan hareketle tasvirin sağ sayfasında sakalsız genç saray görevlileri içinde elini söz almak istercesine kaldıran, sarı cüppeli kişi Ayaz olmalıdır. Hesna Haral bu tasviri "Sultan Mahmud'un karşısındaki figürler içinde, yüzü sultana dönük olan genç erkeğin Ayaz olduğu, sultanın diğer akil adamları gibi bir sedir üzerinde oturduğu ve tek elini konuşma işareti olarak kaldırdığı" cümleleriyle yorumlamıştır. Ancak tüm vezirlerin aynı pozisyonda oturmaları ve oturan figürler arasında yüzü sakalsız genç erkeklerin sayıca fazla olması Ayaz'ın tam olarak hangisi olduğunu ve vezir suretinde resmedildiği savını desteklememektedir. Bu anlamda Ayaz'ın

⁶⁵ Sultan Mahmud (ö.421/1030) Gazneli hükümdarı SebukTegin'in oğludur. Hindistan'a yaptığı seferlerle Hint ve İslam dünyası arasındaki kültürel ve ticari gelişmelere katkı sağlamıştır. Edebiyata, bilime, sanata düşkünlüğü ile bilinen Sultan Mahmud pek çok sanatçıyı sarayında himaye etmiştir. Firdevsi *Şehname*'sini ona sunmuştur. Bkz. Erdoğan Merçil. (2003). "Mahmud-ı Gaznevi." *İslam Ansiklopedisi*, c.27. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı. 362-365.

⁶⁶ Kızıltan. a.g.t. 23-24; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.97. *Şehname*'nin yazılış öyküsü hakkında ayrıca bkz. Firdevsi. (1967). *Şehname*. cilt I. çev. Necati Lugal. Ankara. Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

kimliğini bir vezir olarak değerlendirmek zordur. Tasvirin ikonografisi hikâyede anlatılandan çok daha fazladır. Bu sebeple tasvirde yer alan detayları yeniden irdelemek yerinde olacaktır (Resim 18).

Resim 18. Sultan Mahmud ve meclisi, İÜK. T. 7415, y.1b-2a

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin Ahmed-i Mısri ve Şeyhzade tarafından yazılan/tercüme edilen bazı nüshalarındaki mukaddimelerde kitabın sunulduğu devrin padişahına eski padişahlar ve onların ululukları anlatılıp bu kitap vasıtasıyla kendisinin de onlar gibi anılacağı söylenir. İstanbul nüshasında henüz hiç metin yokken okuyucuyu karşılayan bu meclis tasviriyle, geçmiş padişahlar ve vezirlerinin hikâyeleri Sultan Mahmud örneğiyle görselleştirilmiştir. Öyleyse bu tasvir kitabın giriş (sebeb-i telif) bölümüyle bağlantılı olarak yapılmış olmalıdır. İstanbul nüshasının takdim tasvirinde devrin sultanı Sultan III. Murad'la ilişkili bazı dikkat çekici detaylar yer alır. Bu detaylardan ilki tasvirin sol alt köşesinde gösterilen iki cücedir.

Monarşik gelenekte sarayda farklı veya “kusurlu” bedenleriyle var olan ve sultanı eğlendirmek dışında net bir görev tanımlarının bulunmadığı cüceler, Osmanlı sarayında 15. yüzyıldan imparatorluğun son dönemlerine kadar varlık göstermiştir. Cüceler sembolik olarak sarayda, “kusurlu” fiziksel özellikleriyle sultanın Tanrı tarafından seçilmiş kutsal varlığına/mükemmelliğine vurgu yaparken; işlevsel olarak ise sultanın yanında onu eğlendiren, arkadaşlık eden kişilerdir. Bazı tasvirlerde (örneğin, III. Mehmed’in (1595-1603) meclisinde, TSMK. H. 889, y.8b) dövüşerek sultanı eğlendiren cücelere rastlanır. 16. yüzyılda sefere gitmeyen, zamanını saraya kapanarak geçiren sultan III. Murad’ın günlük yaşamında cüceleri önemli yer tutar. Bu dönemde üretilen resimli yazmalardaki çok sayıda tasvirde sultan, cüceleriyle beraber gösterilmiştir. Tasvirlerde cüceler sultanı eğlendirirken bir başka deyişle soytarılık yaparken değil; sultanın yanında dururken görülüyor⁶⁷ (Bkz. Resim 4-5-6). *Kırk Vezir Hikâyeleri*’nde de nakkaş, sultanın yanında duran cüceleri meclisi izlerken/dinlerken göstermiştir.

Tasvirdeki ikinci detay, Bursa kemerli tahtı içinde oturan Sultan Mahmud’un adını kitaplarla yaşatacak sohbetidir. III. Murad’ın kitap sevgisi dönemin yazılı ve görsel kaynaklarında sıklıkla aktarılmıştır. Sultan’ın *Şemailname*’de Bursa kemerli niş içinde, elinde kitap tuttuğu portresi (bkz. Resim 2) veya kızları Ayşe ve Fatma sultanlar için hazırlanan *Matali’ü’s-Sa’ade ve Yenabi’u’s-Siyade*’de, özel alanında kitapları incelerken gösterilen sakallı ve sakalsız portreleri, *Kırk Vezir*’de betimlenen Sultan Mahmud imajına benzemektedir. III. Murad’la ilişkili takdim tasvirindeki üçüncü ve son detay, sağ sayfada resmin ön planında dans eden figürlerdir. Rakstan ve müzikten keyif alan, zamanının çoğunu nedimleriyle geçiren, döneminde önceki dönemlerde görülmemiş sayıda ve çeşitlilikte kitap üretiminin olması sultanın özelliklerinin, *Kırk Vezir*’deki yansımalarıdır. Nakkaşın bu tasvirle, adını bir kitap vasıtasıyla yaşatacak Sultan Mahmud imajı altında, kitapsever Sultan III. Murad ve meclisini gösterdiği, dolayısıyla İstanbul nüshasının Sultan III. Murad’a takdim edilmek üzere hazırlandığını düşündürmektedir.

⁶⁷ Osmanlı sarayındaki cüce ve dilsizlerin istihdamı ve onlara yüklenen sembolik anlam için bkz A. Ezgi Dikici. (2006). Imperfect Bodies, Perfect Companions? Dwarfs and Mutes at the Ottoman Court in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Univesrity.

3.3.2. Hatunun Şehzadeyi Kandırmaya Çalışması

İÜK. T. 7415, y.6a

UUL. Vet. 38, y.4b

Çerçeve hikâyenin anlatıldığı bu tasvir İstanbul nüshasının ikinci, Uppsala nüshasının ise ilk tasviridir. Çerçeve hikâyede hatun, şah ve şehzade arasında geçen olaylar anlatılır. Yedi iklimi buyruğu altında tutan Şah Cefekan'ın yeteneği ve güzelliği dillere destan bir şehzadesi vardır. Annesi ölünce şah başka bir sultanın kızı ile evlenir. Genç hatun zamanla şehzadeye âşık olur. Bu sırada şehzade hocasından ilim dersleri alır. Bir gün hocası şehzadenin falında bir uğursuzluk görür ve kırk gün boyunca başında kılıç dahi sallansa konuşmamasını söyler. Şehzade hocasının sözünü dinler, şah katına çıkar. Şah onunla konuşmak ister ancak şehzade yanıtlamaz. Şehzadenin bir derdi olduğunu düşünen şah onu üvey annesine yollar. Durumu fırsat bilen hatun odayı boşaltarak şehzade ile yalnız kalır. Şehzadeye aşkını ilan eder. Babasını öldürme planı yapan hatun karşısında şehzade sessizliğini korur. Sabrı tükenen hatun yanıt alamayınca şehzadeyi kendine çekip öpmeye çalışır. Bu duruma sinirlenen şehzade elinin tersiyle hatuna vurur ve ağzı kan dolar.⁶⁸

İstanbul ve Uppsala nüshalarında çerçeve hikâyeye bağlı konusu ortak olan iki tasvir de ikonografik açıdan oldukça benzerdir. Nakkaşlar, hatunun kollarını şehzadenin boynuna dolayıp öptüğü ve bu esnada şehzadenin ona vurmak için elini kaldırdığı anı göstermişlerdir. Ancak metinde hatunun tüm sarayı boşaltıp şehzadeyle yalnız kaldığı yazarken her iki nüshadaki tasvirde de nakkaşlar olup bitenlere şaşkınlıkla tanıklık eden iki cariye kızı tasvirin arka planına yerleştirmişlerdir. İki nüshada da figürlerin yüzleri ve kıyafetlerindeki boyalarda yıpranmalar mevcuttur (Resim 19-20).

⁶⁸ Kızıltan, a.g.t., 26-33; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.98-100.

Resim 19. Hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması, İÜK. T. 7415, y.6a
Resim 20. Hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması, UUL Vet. 38, y.4b

3.3.3. Hatunun Şahın Huzurunda Şehzadeyi Suçlaması

İÜK. T. 7415, y.8b

UUL. Vet. 38, y.6b

Çerçeve hikâyenin devamında gururu incinen hatun şehzadeyi suçlamaya karar verir. Ağzındaki kanı yüzüne bulaştırıp saçlarını, giysilerini dağıtır. Üzgün bir halde odasında oturur. Akşam olur, şah şehzadenin derdini sormak için hatunun yanına gelir. Ne olduğunu sorar. Hatun şehzadenin ondan faydalanmak istediğini ve tahta geçmek için babasını öldürme planı yaptığını, şehzadenin planına itiraz edince de ona vurduğunu anlatır. Uğradığı bu hakaret karşısında şehzadenin idamını ister. Eğer onu öldürmezse tahtından olacağını söyler.

Çerçeve hikâyeyle bağlı ikinci tasvirde hatunun şahın huzurunda şehzadeye iftira ettiği an betimlenmiştir. Tasvirlerde metinde anlatıldığı gibi şah hatun katına çıkıp hatunu üzgün otururken görmemiştir. Her iki nüshada da ikonografik açıdan aynı olan bu sahnede şah bahçe köşkünde Bursa kemeri içindeki tahtında oturmakta, şaşkın bir ifadeyle önündeki hatuna bakmaktadır. Hatun dizleri üzerine çökmüş giysileri paralanmış, iki elinin arasına aldığı başını şaha göstermektedir. Şahın solunda kılıcını taşıyan ağalar ve resmin ön kısmında küçük bir su havuzu tasvirdeki detaylardır. Uppsala nüshasındaki tasvirde

nakkaşlar olup bitene tanıklık eden iki cariye kadını burada da resmin arka planına yerleştirmişlerdir. Şahın önündeki havuzda lale formunda fiskiyeler bulunur. İstanbul nüshasında tasvirdeki boyalarda dökülme vardır. Uppsala nüshasındaki tasvirde ise dökülmelere ek tasvirin sol tarafındaki figürlerin gövdesi tamamen yırtılmıştır (Resim 21-22).

Resim 21. Hatunun şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması, İÜK. T. 7415, y.8b
Resim 22. Hatunun şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması, UUL Vet. 38, y.6b

3.3.4. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün Gösterdiği Kerametle Mısır Şahının Hamam Önünde Beklemesi

İÜK. T. 7415, y.20b

UUL. Vet. 38, y.11a

Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül⁶⁹ hikâyesi vezirler tarafından anlatılan bir iç hikâyedir. Şahın şehzadesini idam edeceğini duyan kırk vezir saraya gelir. Bu yanlış

⁶⁹Ebü'l Fütuh Şihabüddin Yahya b. Habeş bin Emirek es-Sühreverdi el-Maktül (ö.587-1191) İslam kültüründe İsraki felsefe akımının öncüsüdür. İslam düşünce tarihinde felsefi-mistik geleneği inşa eden kişi olarak kabul edilmektedir. Anadolu Selçuklularından çeşitli sultan ve emirlerle ilişki içindedir. Diyarbakir civarındaki seyahatlerinde Artuklu emirine bir eserini telif etmiştir. Bkz. İlhan Kutluer. (2010).

karardan dönmesi için şahı ikna etmeye çalışırlar. İstanbul nüshasında üçüncü vezirin, Uppsala nüshasında ise birinci vezirin anlattığı hikâye şöyle başlar: Mısır şahı Hz. Peygamberin göğe yükselişini akla yatkın bulmaz. Ulema onu ikna etmeye çalışsa da boşunadır. Bu haber Şeyh Sühreverdi'nin kulağına gider ve şahı sarayında ziyaret eder. Şaha, emret bir leğen getirsinler der. İçi su dolu bir leğen getirilir ve şeyh şaha uzattığı peştamalla bir anlığına kafasını suya daldırmasını ister. Şah kafasını suya daldırır ve kendini sarayından uzak ıssız bir deniz kenarında bulur. Tepenin ardında birkaç adamla karşılaşır. Adamlara tüccar olduğunu, gemisinin battığını bir kalasa tutunarak hayatta kaldığını söyler. Adamlar haline acır, giyecek birkaç kıyafet verip yaşadıkları şehre götürürler. Çarşıda gezerken şah, bir nalbanta denk gelir. Ona da aynı hikâyeyi anlatır. Nalbant şaha gidip hamam önünde beklemesini, kapıdan çıkan kadınlara evli olup olmadıklarını sormasını ister. Hangisi evli değilim derse onunla nikâhlanmasını öğütler.⁷⁰

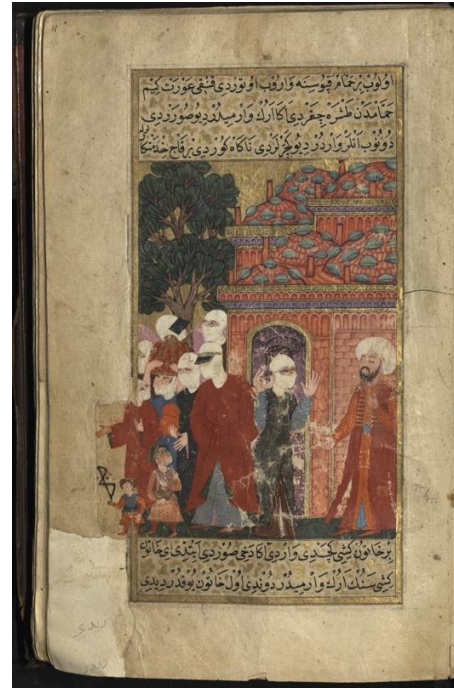
Bu iç hikâyeye bağlı tasvirlerin ilkinde Mısır şahının hamam önünde kendisiyle evlenecek kadını beklediği an gösterilmiştir. İstanbul nüshasında tasvirin ön planında bir gurup kadın ve erkek vardır. Tasvirin solundaki şah üzerinde kolsuz kaftanı, başında kavuğu ile genç ve sakalsız olarak; sağındaki kadınlar ellerinde bohçaları, yanlarında çocukları, yaşmak ve feraceleri ile betimlenmiştir. Arka planda kubbeli bir hamam yapısı gösterilmiştir. Tasvir, 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında günlük hayattan bir anın yansıması gibidir. Aynı sahne Uppsala nüshasında ters yüz edilmiştir. Arka planda betimlenen hamam İstanbul örneğine göre daha gösterişlidir ve burada betimlenen şah sakallı ve olgun bir yaştadır. İstanbul nüshasındaki tasvir iyi seviyede korunmuştur; Uppsala nüshasındaki tasvirin sol alt köşesinde yırtılmalar mevcuttur (Resim 23-24).

‘‘Sühreverdi Maktül’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 36-40.

⁷⁰ Kızıltan, a.g.t, 37-47; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.100-103.

Resim 23. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün gösterdiği kerametle Mısır şahının hamam önünde beklemesi, İÜK. T. 7415, y.20b

Resim 24. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün gösterdiği kerametle Mısır şahının hamam önünde beklemesi, UUL Vet. 38, y.11a

3.3.5. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün Katledilmesi

İÜK. T. 7415, y.23a

UUL. Vet. 38, y.19a

Hikâyenin devamında, şah hamam önünde beklerken kadınlardan biri evli olmadığını söyleyip geçer. Bunun üzerine şah kadınla evlenir ve iki çocuğu olur. Yedi yıl evli kalırlar. Günden güne yoksullaşır yiyecek bir şeyleri kalmaz. Kadın şahtan çalışmasını ister. Şah da tekrar nalbantın yanına gider. İşe ihtiyacı olduğunu söyler. Nalbant ona bir urganla hamallık yap der. Böylece bir zaman geçer. Şah bir gün deniz kenarında üzgün üzgün yürür ve suya doğru gider. Kafasını suya daldırmasıyla kendini tekrar sarayında şeyhi de karşısında otururken bulur. Yaşadıklarına ve tahtından yedi yıl uzak kalmasına öfkelenir. Şeyh Şahabeddin'i öldürmek ister. Şahın niyetini anlayan şeyh başını suya daldırıp Suriye'ye gider. Şeyhten intikam almaya kararlı olan şah türlü yollar dener ancak başaramaz. Bunun üzerine vezirleri bir plan yapar. Şahı tuzağa düşürmesi için cariyeler gönderirler. Cariyelerden biri şeyhe hikmetsiz olduğu anı sorar. Şeyh başlarda söylemese de kurnaz cariyenin ısrarlarına dayanamayıp cenabet haldeyken hikmetsiz olduğunu söyler. Şeyhin yıkanmak için baş ucunda iki testi su vardır. Cariye bu testileri boşaltır.

Şeyh yıkanmak istediği zaman su getirme bahanesiyle odadan çıkıp, şahın adamlarına haber verir. Ellerinde kılıçlarla gelen adamlar şeyhe saldırırlar. Şeyh olup biteni anlar ama elinden bir şey gelmez. Şamdanda yanan mumları eline alarak dönmeye başlar. Şeyhi orada katlederler.

Her iki nüshada da şeyhin katledilme anı hikâyeyle bire bir uyumlu olarak tasvir edilmiştir. Resmin ön tarafında hikâyedeki kilit nesnelere olan su testileri ve iki boş şamdan görülüyor. Gece vakti olduğu pencerelerden görülen ay ve yıldızlarla belirtilmiştir. Şeyhi katletmeye gelen adamlar kılıçlıdır. Şeyhi tuzağa düşüren cariye de adamların arkasında kapı eşiğinde gösterilmiştir. Resmin merkezinde şeyhin çıplak ayaklarıyla, hazırlıksız olduğu vurgulanmıştır. Kaderine boyun eğen şeyhin iki elinde yanan mumlarla döndüğü ve kılıçla katledildiği an betimlenmiştir. Tasvirler iyi derecede korunmuştur. Uppsala nüshasındaki resmin sayfa kenarları tamir edilmiş, figürlerin sakalları ve kılıçları siyah boya ile yeniden boyanmıştır (Resim 25-26).

Haral, keramet ikonografyasına dahil bu iki tasvirde Şeyh Sühreverdi'nin ölüm anını gösteren sahnelerin İslam sanatı açısından eşsiz olduğunu belirtir.⁷¹ Şeyh Şahabeddin Anadolu'dan Suriye'ye ve oradan Halep'e giderek Selahaddin-i Eyyubi'nin oğlu el-Melikü'z Zâhir ile dostluk kurar. Halep ulemasıyla İslam hukuku dışında, filozofların dini fikirlerini cesurca savunup onlara karşı çıkanları cehaletle itham etmesi ulemalar arasında aşırı tepkiye yol açmıştır. Ulemanın Selahaddin-i Eyyubi'ye yazdığı mektupla ölüm kararı verilmiştir. Hayatının böyle trajik sonlanması sebebi ile "el-Maktül" lakabıyla anılmıştır.⁷² *Kırk Vezir Hikayeleri*'nde Sühreverdi Maktül'ün ölümü kurgulanmış ve ölüm sebebi olarak güvendiği bir kadının ihanetine uğraması gösterilmiştir.

⁷¹ Haral. a.g.m. 222.

⁷² İlhan Kutluer. (2010). "Sühreverdi Maktül". *İslam Ansiklopedisi*, c.38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 36-40.

Resim 25. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün katledilmesi, İÜK. T.7415, y.23a
Resim 26. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün katledilmesi, UUL. Vet. 38, y.19a

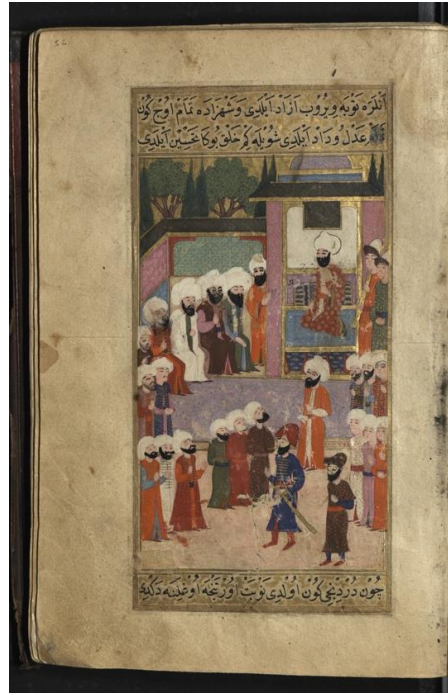
3.3.6. Yaşlı Bir Şahın Zindandan Getirilen Üç Mahkûmla Şehzadelerini Sınaması Ve Büyük Şehzadenin Hüküm Vermesi

UUL Vet. 38, y.22a

Uppsala nüshasında üçüncü vezir tarafından anlatılan bu hikâye yaşlı bir şah ve üç oğlu hakkındadır. Yüz yirmi yıl yaşamış bir şah tahtını üç oğlundan hangisine bırakacağını vezirlerine danışır. Vezirler dokuz günlüğüne tahtını her üç oğluna da vermesini ister. Böylece şehzadelerin yönetim ve adaletteki becerileri anlaşılacaktır. Birinci gün büyük oğlan tahta geçer. Zindandan üç mahkûm getirilir. Bu mahkûmlardan biri adam öldürmüş, biri kıyafet çalmış ve biri de zina etmiştir. Büyük şehzade tek tek onların suçunu dinler. Tövbe ettirir. Ana baba evladı olduklarını söyler ve suçlarını bağışlar. Sıra ikinci şehzadeye gelir, tahta oturur. Karşısına çıkan üç suçluyu memlekete ve insana zarardır

deyip astırır. En küçük şehzade de tahta çıkar. Yönetimini ve yargısını mahkûmların suçlarına göre belirler.⁷³

Sadece Uppsala nüshasında üç tasvirle betimlenen bu hikâyenin ilk tasvirinde şahın şehzadelerinden en büyüğünün suçluları yargılama anı betimlenmiştir. Bir mahkeme gibi tasarlanan tasvir planında şehzade, tasvirin üstünde Bursa kemeri içindeki tahtında oturmaktadır. Ön planda zindandan getirilen üç mahkûm elleri arkadan bağlı bir şekilde sorgulanırken görülür. Davacılar da mahkûmların arkasında şikâyet eder gibi ellerini kaldırmışlardır. Kırmızı şapkası ve belinde kılıcı ile cellat mahkûmların hemen yanındadır. Ulema ya da bilge kişiler şehzadenin soluna dizilmiş oturmaktadırlar. Tasvir bir yöneticinin adaletinin ve hükmünün nasıl olması gerektiği hakkındadır (Resim 27). Tasvirin orta bölümünde boyalarda yer yer dökülme vardır. Figürlerin sakalları siyah boya ile yeniden boyanmıştır.

Resim 27. Bir şahın zindan getirilen üç mahkûmla şehzadelerini sınaması ve büyük şehzadenin hüküm vermesi, UUL Vet. 38, y.22a

⁷³ Kızıltan. a.g.t. 64-82; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.103-108.

3.3.7. Yaşlı Şahın Hangi Oğlunun Tahta Gececeğini Vezirleri ile Tartışması UUL Vet. 38, y.25b-26a

Hikâyenin devamında şah vezirlerine hangi oğlunun tahta layık olduğunu sorar. Vezirlerin üçü de ayrı şehzadeleri uygun bulur. Bunun üzerine şah üç oğlu arasından hangisini tahta çıkaracağını halka sormaya karar verir. Halk da en küçük şehzadeyi tahta layık görür. Şah küçük şehzadenin elinden tutup tahta çıkaracakken büyük şehzade gelir. Şahın izniyle kardeşine “Sultan ne demektir? Padişah olmaya kim layıktır? Adil kimdir? Zalim padişah kimdir? Padişahlar nasıl kişileri vezir seçmeli? Şah kendini hangi tayfadan saymalı?” gibi bir yönetici de olması gereken vasıflarla alakalı pek çok soru sorar. Küçük şehzade “Sultan yeryüzünde Tanrının gölgesidir. Adil şeraitten şaşmayandır. Soyu temiz, ahlaklı, yetkin kişiler padişah olmaya layıktır. Zalim padişah şeriate karşı durandır.” diyerek soruların tümünü yanıtlar, şahlığa layık olduğunu kanıtlar ve tahta oturur.

Bu hikâyeye bağlı çift sayfa olan ikinci tasvirde şahın vezirlere kararlarını sorduğu an betimlenmiştir. Bir yöneticide olması gereken vasıfları görselleştiren bu tasvirlerin önemli özelliklerinden biri *Kırk Vezir Hikayesi*’nin nasihatname türünü yansıtan görseller olmasıdır. Şehzadelerin suçluları yargılama biçimleri onların adaletini ve yönetim anlayışını gösterir. Bir şahın adaletini ve alacağı kararları vezirleriyle istişare etmesi ise ülke yönetiminde alınacak kararların bilge kişilerle verilmesinin önemini belirtir (Resim 28). Bu hikâyeye bağlı üç tasvirin sultan olmaya layık adayların nasıl davranması gerektiğiyle ilgili olması, Uppsala nüshasının sultan adayı bir şehzade için yapıldığını düşündürür.

Resim 28. Şahın hangi oğlunun tahta geçeceğini vezirleri ile tartışması, UUL Vet. 38, y.25b-26a

3.3.8. Hz. Musa'nın Uc Bin Unk'u Mucize İle Yenmesi

İÜK. T. 7415, y.40a

UUL. Vet. 38, y.35b

İstanbul nüshasında sekizinci vezir tarafından anlatılan Hz. Musa ve Uc bin Unk⁷⁴ hikâyesi Uppsala nüshasında dördüncü vezir tarafından anlatılmaktadır. Hikâyede Musa

⁷⁴Uc hakkındaki rivayetler İsrailiyat kaynaklıdır. İsrailoğullarının gözlerinde büyüttükleri düşmanlarının zamanla dev masallarına dönüştüğü ve İslam kaynaklarının da bunları eleştirmekle birlikte kaydettiği anlaşılmaktadır. Eski Ahit'te de yer yer devletler ve Nefilim (iri adamlar) adı verilen zorba ve meşhur adamlardan söz edilir. Tevrat'ta uzunluğu dokuz arşın, eni dört arşın olarak verilen, yatağı demirden olan Başan ülkesinin Amori kralı Og'dan söz edilir (Tesniye 3/11). Talmud ve Midraşlarda Uc'a benzer Og tasvirleri görülür. Buna göre Og Hz. İbrahim'in hizmetçisidir. Lut'un kaçırıldığını Hz. İbrahim'e haber vermiştir; fakat asıl niyeti Sare'yi elde etmektir. Bu yüzden Hz. Musa tarafından öldürülmüştür. Dev cüssesi ile günde 1000 sığır yemekte ve 1000 litre su içmektedir. İsrailoğullarını yok etmek için bir dağ yerinden kaldırıp, başının üstüne koymuş, İsrailoğullarına yaklaştığında karıncalar dağı delmiş, halka gibi boynuna geçmiş bunu gören Hz. Musa 12 arşın boyunda bir asa ile zıplayarak Uc'u topuğundan vurmuş ve öldürmüştür. Bkz. Nebi Bozkurt. (2012). "Uc b. Unuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 34-35

Peygamber Ad kavmini İslam dinine davet etmek ister. Bu kavmin lideri dev Uc'tur. Hz. Musa asker toplayıp kavmin üzerine yürür. On elçi gönderir. Uzaktan elçilerin geldiğini gören Uc onlarla dalga geçerek bir çuvala koyar. Elçiler Hz. Musa'nın yanına dönünce askerler savaşmaya korkarlar. Bunun üzerine Hz. Musa asasını alıp tek başına Uc'un üzerine yürür. Uc öfkelenir ve büyük bir dağı yerinden kopararak İsrailoğullarının üzerine atmak için başının üzerine kaldırır. O esnada hüdhüd kuşu suretinde bir melek Tanrı tarafından gönderilir. Kuş kayayı deler ve kaya bir halka gibi Uc'un boynundan aşağı iner. Hz. Musa kırk arşınlık asasıyla kırk arşın yükselir ve ancak Uc'un topuğuna yetişir. Böylece Uc helak olur.⁷⁵

Bir peygamber mucizesinin betimlendiği bu tasvirlerde, Uc her iki nüshada da resmin merkezindedir. Başının üzerine kaldırdığı büyük kaya kütesini hüdhüd kuşu delmiştir. Kaya başından aşağı inmektedir, bu sebeple Uc'un gözleri görünmemektedir. Tasvirin sol köşesinde kahverengi cüppesi ve başında halesiyle Hz. Musa yer alır. Elindeki asa ile Uc'un ayak bileğine dokunmuştur (Resim 29-30). Hz. Musa ve Uc bin Unuk mücadelesine İslam kaynaklarında farklı dönemlerde rastlanır. Hz. Musa ve Uc'un mücadelesi *Kur'an*'da direkt geçmemekle birlikte pek çok İslam edebi kaynaklarında özellikle *Qisas al-Anbiya* türünde (Peygamber Hikâyeleri) yer alır. İslam resim sanatının erken örneklerinden biri olan Rashid al-Din'in, Tebriz İran'da 1306-1307 yıllarına tarihlenen *Jami' al Tawarikh* [EUL, MS Arab 20 y.9a] isimli eserinde oldukça küçük çizilmiş sakallı Hz. Musa ve acılar içinde bileğini tutan Uc tasvir edilmiştir.⁷⁶ Uppsala örneğinde doğa daha zengin tasarlanmasına rağmen ikonografik yorum hemen hemen aynıdır. Ayrıca bu nüshada sonradan Uc'un yüzü karalanmıştır.

⁷⁵Kızıltan. a.g.t. 88-93; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-3 s.109.

⁷⁶ Joseph Gutmann ve Vera Basch Moreen. (1978). "The Combat Between Moses and Og in Muslim Miniatures". *Bulletin of the Asia Institute* I. 111.

Resim 29. Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi, İÜK. T. 7415, y.40a
Resim 30. Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi, UUL Vet. 38, y.35b

3.3.9. Vezirin Şahın Aşğını Huzuruna Getirmesi

İÜK. T.7415, y.55a

UUL. Vet. 38, y.72b

Her iki nüshada da on ikinci vezir tarafından anlatılan hikâye yanlış karar alan bir şah ve akıllı veziri hakkındadır. Hikâye şöyledir: Yüce bir şah vardır. Bu şah vezirinin oğluna aşiktir. Oğlan öyle güzeldir ki onu görenler hayran kalır. Bir gece şah sarhoşken oğlanı başkalarıyla eğlenirken görür. Dayanamaz celladı çağırıp oğlanın kellesini almasını emreder. Vezir cellada şahın bu kararı sarhoşken aldığını oğlanın yerine bir mahkûmu getirip öldürmesini söyler. Ertesi gün şah ayılır, oğlanı görmek ister. Etrafındakiler dün gece oğlanın başını kestirdiğini söyler. Şah öyle acı çeker ki yemeden içmeden kesilir, yaşama isteği kalmaz. Devlet işlerinden elini ayağını çeker. Vezir şahın bu halini görünce ona “Şimdi oğlan dirilse ne yapardınız?” diye sorar. Şah tacımı tahtımı malımı bırakırdım der. Bunun üzerine vezir oğlanı güzel bir şekilde donatır şahın huzuruna

çıkartır. Oğlanı gören şah sevinçten kendinden geçer. Vezire ve oğlana hediyeler verip, oğlanı bulduğuna şükreder.⁷⁷

Tasvirler her iki nüshada da birebir aynıdır. Şahın yaşamak için hiçbir isteği kalmadığını söylediği anda vezirin oğlunu şaha getirdiği an betimlenmiştir. Şah bahçe köşkünde kolsuz kaftanı, belinde hançeriyle tahtında oturmuştur. Nakkaşlar, şahın üzüntülü halini başından kayan kavuğuyla göstermişlerdir. Vezir hemen şahın önündedir. Yanındaki genç ve sakalsız oğlan da şahın aşığıdır (Resim 31-32). Bu tasvirde, ani karar almanın yaratacağı büyük pişmanlık betimlenmiştir.

Resim 31. Vezirin şahın aşığını huzura getirmesi, İÜK. T. 7415, y.55a

Resim 32. Vezirin şahın aşığını huzura getirmesi, İÜK. T. 7415, y.55a

⁷⁷ Kızıltan. a.g.t. 180-186; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.109-111.

3.3.10. Çocuğun Sözüne Uyan Türk Obası Kadınlarının Ağlaşması

İÜK. T. 7415, y.89b

UUL. Vet. 38, y.107b

Hatun tarafından anlatılan yirmi ikinci hikâye, Türk obası ve oğlan çocukları hakkındadır. Hikâyeye göre bir gün Türk obası erkekleri toplanıp şehre gitmek için yola çıkarlar. Acıkınca bir ağacın altında oturup soğan ekmek yerler. Soğanın acısı gözlerini yaşartır. Köyün çocukları erkeklerin ağladığını sanır, içlerinden birinin öldüğünü düşünüp onlara sormadan köye koşar. Kadınlara ‘‘Şehre giden atalarımızdan biri ölmüştür, biz şimdi onların yanından geldik, hepsi ağlamaktaydı.’’ der. Bunu duyan kadınlar yalın ayak, saçları açık ağlayarak erkeklere doğru koşarlar. Kadınların ağladığını gören erkekler de içlerinden birinin öldüğünü sanır. Araya giren kethüdalar sayesinde işin aslı anlaşılır. Oğlan sözüne inandıkları için bu hale geldiklerini hepsi anlar.⁷⁸

Her iki nüshada da betimlenen bu tasvirler metinle uyum içinde görünür. Kadınların yalın ayak başı kabak, feryat figan yakındıkları ve erkeklerle karşılaştıkları an betimlenmiştir. İstanbul nüshasında pembe tepeler önünde karşılaşan kadın ve erkekler şaşkınlık içindedir. Kadınlardan birinin saçları açıktır. Köyü birbirine katan oğlan çocuğu kırmızı kıyafetiyle tasvirin ön planındadır. Aynı sahne, Uppsala nüshasında ters yüz edilerek tekrarlanmıştır. Şaşkınlık içindeki kadın ve erkekler mor tepeler önündedir. Bu nüshadaki dikkat çekici unsur, tasvirin ön planında betimlenen etrafı filizlenmiş kesik ağaç gövdesidir. Üzerinden siyah boya ile sonradan geçildiği anlaşılan bu sembolün, İstanbul nüshasında oğlan çocuğunun durduğu noktada olması oldukça düşündürücüdür (Resim 33-34).

⁷⁸ Kızıltan. a.g.t. 322-325; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.111

Resim 33. Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması, İÜK. T. 7415, y.89b
 Resim 34. Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması, UUL. Vet. 38, y.107b

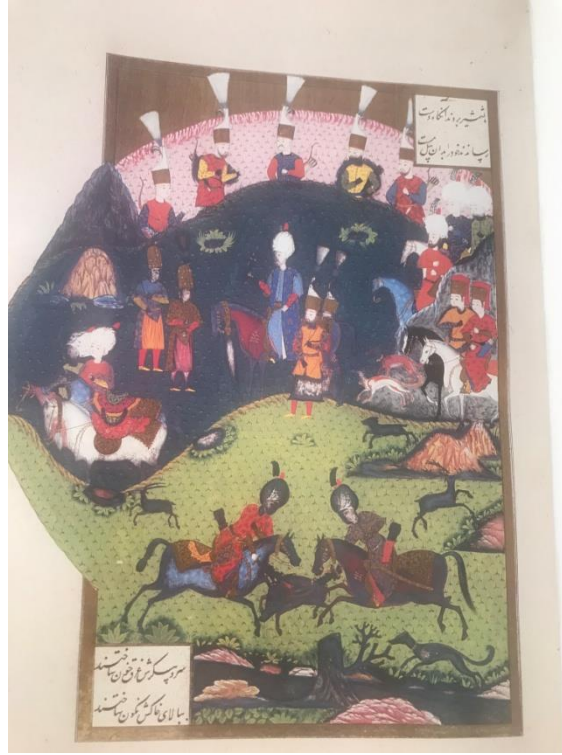
Osmanlı resim sanatında etrafı filizlenmiş kesik ağaç sembolü farklı tasvir sanatı örneklerinde kullanılmış bir unsurdur. Sinem F. Eryılmaz *Şehname-i Al-i Osman* serisinin beşinci cildi olan *Süleymanname*'de (TSM. H. 1517) kesik ağaç örneğine rastladığımız üç tasvirden söz eder. ‘‘Yaprak 353a’da Güns Kuşatması tasvirinde, Osmanlı süvarisi Turhan Bey’in bağlanmış bir Habsburg askerini sürüklerken nehir kenarında kesilmiş bir ağaç betimlenmiştir (Resim 35). Yaprak 393a’da sultanın oğulları Mehmet ve Selim ile avlandığı 1537 baharında, su kenarında belirgin bir şekilde yer alan başka bir kesilmiş ağaç tasvir edilmiştir. Kesilmiş gövdenin arkasında iki şehzade yaban domuzu keserken görülür (Resim 36). Kesik ağaç sembolünün en tuhaf görüntüsü y.570a’da Sultan Süleyman’ın 1553’te oğlu Bayezid’le buluştuğu tasvirdir. Burada ölü ya da ölmekte olan bir canlı yoktur.

Tasvirin üst kısmında tehditkâr bir kaya kütleli vardır. Bu resimde ima edilen ama tasvir edilmeyen bir ölüm var mı? Bu tasvirin ardından Arifi Şehzade Mustafa'nın babasına yaptığı ve hayatının sonunu getirecek olan ziyareti anlatır. Şehzade Mustafa'nın idamı kamptaki askerler arasında şok etkisi yaratmıştır. Bayezid'in ziyareti tasvirinde kayaların iki yanında her biri dört Osmanlı süvarisinden oluşan iki grup figürün varlığı bu tasvirin Mustafa'nın idamıyla alakalı olduğunu kesik ağaç ve su kenarındaki ağacın yerindeki kayaların varlığı şehzadenin öldürülmesine bir göndermedir. Soldaki ilk iki süvarinin endişeli ve üzgün yüzleri, diğerlerinin kayaları işaret eden jestleri ve sohbete gözle görülür şekilde yoğun katılımları, askerler arasında oldukça popüler olan şehzadenin öldürülmesi, sınırda bir isyanın bastırılışının temsili gibi görünüyor (Resim 37). Eğer bu yorum doğruysa pek çok *Süleymanname* tasvirinde öne çıkan sembolik ağaç tasvirleri hayatla ilişkilendirilir.”⁷⁹

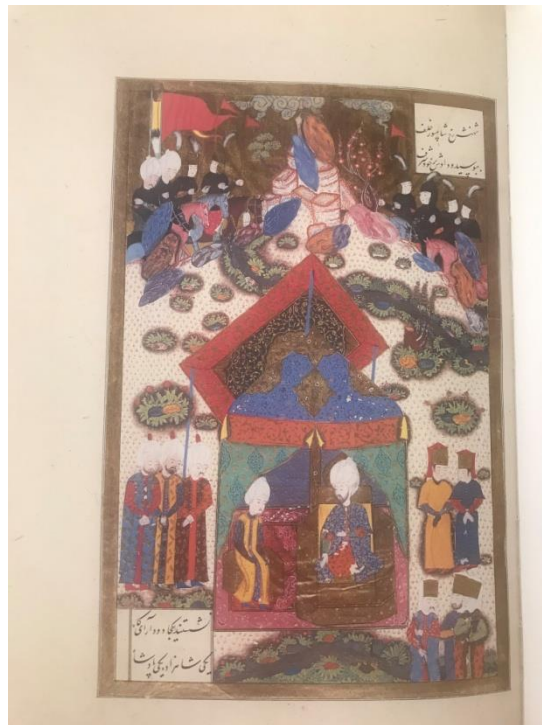

Resim 35. Akıncı lideri Turhan Bey, *Süleymanname*, TSM H.1517, y.353a
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sueleymanname_akinci.png

⁷⁹ Sinem Fatma Eryılmaz. (2010). The Shehnamecis of Sultan Süleyman: Arif and Eflatun and Their Dynastic Project, Doktora Tezi, University of Chicago, 196-197.

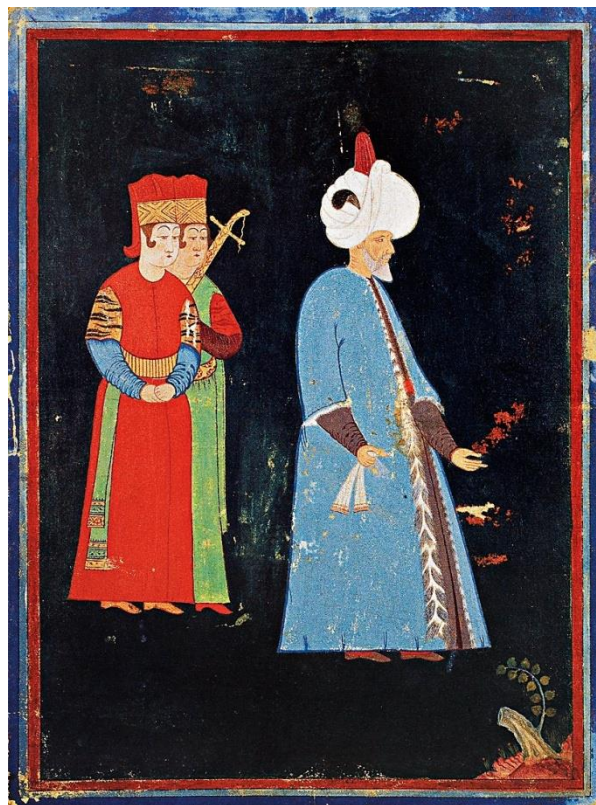

Resim 36. Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Mehmet'le avlanması, *Süleymanname*, TSM. H. 1517, y.393a (Atıl, 1986)

Resim 37. Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid'la buluşması, *Süleymanname*, TSM H. 1517, y.570a, (Atıl, 1986)

Kesik ağaç örneğinin görüldüğü diğer bir örnek Nigari'nin Kanuni Sultan Süleyman portresidir.⁸⁰ Sultan, sade kıyafetler içinde arkasındaki iki görevliyle bahçede gezmektedir. Portre, sultanın günlük yaşamından bir sahne gibidir. Nigari'nin tasvirinde, Süleyman eşini ve oğullarını kaybetmiş kederli bir sultandır. Bununla beraber silahtar tarafından taşınan altın kılıcı gücünün sembolüdür’’⁸¹ Tasvirin sağ alt köşesinde filizlenmiş kesik ağaç gövdesi göze çarpar (Resim 38).

Resim 38. Sultan Süleyman'ın portresi, TSM. H. 2134, 1560-1565, y.8a
(Bağcı vd. 2019:93)

Kesik ağaç sembolü bağlamında değinilecek son tasvir *Nüzhetü'l ahbâr der seferi-Sigetvar*'da Kanuni Sultan Süleyman'ın gizlenen ölümü ve cenazesinin Sigetvar'dan Belgrad'a götürüldüğü çift sayfa tasvirdir.⁸² Tasvirin sağ sayfasında, at sırtındaki

⁸⁰ TSMK, H. 2134, y.8a

⁸¹ Bağcı vd., 93.

⁸² TSMK, H. 1339, y.103b-104a.

sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın önünde kesik ağaç sembolü yer alır. "Bu tasvirdeki kesik ağaç sembolünün anlamı kompozisyonun dörtte birini kaplayan sultani yapıyla ve saltanatın devrinin teminatını temsil eden veziriazam figürüyle bağlantılandırılarak değerlendirilmiştir"⁸³ (Resim 39).

Resim 39. Sultan Süleyman'ın gizlenen cenazesinin yola çıkarılması, *Nüzhetü'l ahbar*, TSM. H. 1339, y.103b-104a (Toraman, 2018:9)

Filizlenmiş kesik ağaç sembolünün tartışıldığı bu örneklerde sembolün yaşam veya devamlılık anlamları kazandığı sonucuna varılmıştır. Yukarıda verilen örneklerin tümü Osmanlı hanedanlığının tarihi hakkındadır. *Kırk Vezir Hikâyesi* ise nasihatname türünde güldürü nitelikleri taşıyan kurgu bir kitaptır. Burada sorulacak ilk soru Uppsala nakkaşı bu sembolle okuyucusuna neyi ima etmektedir? İkinci soru farklı türdeki resimli kitaplarda gördüğümüz filizlenmiş kesik ağaç sembolünün Osmanlı tasvir sanatı içinde ortak bir teması olup olmadığıdır? Osmanlı tasvir sanatında sembolik dil üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışmanın olmaması bu soruları netlikle yanıtlamayı güçleştirir. Bununla beraber filizlenmiş kesik ağaç sembolünün devamlılık ve yaşama dair yorumları dikkate alındığında, Uppsala nüshasında nakkaş, okuyucu / izleyici ya da kitabın sunulduğu kişi

⁸³Burcuğül Toraman. (2018)."Kanuni'nin Son Seferini Konu Alan Bazı Tasvirlerdeki Sembolik Dil Üzerine" *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LII, 9.

ile sembolik dil üzerinden konuşmaktadır. İstanbul nüshasındaki takdim sayfasını III. Murad'la ilişkilendirmek doğruysa, bu kesik ağaç sembolünün devamlılık yorumu dikkate alındığında, Uppsala nüshasının Murad'ın halefi, şehzadesi III. Mehmed için hazırlandığını düşündürür.

3.3.11. Emir Semhul ile Şahın Bir Doğanı İzlemesi

İÜK. T.7415, y.124b

UUL. Vet. 38, y.134b

İki nüshada da hatun tarafından anlatılan otuz birinci hikâyedir. Cihanda bir şah vardır ve bu şahın çok becerikli bir doğanı vardır. Her avda pençeleri içinde iki kuş yakalar. Bu hünerli kuşun ününü duyan Emir Semhul şahın huzuruna gelir. Şahla beraber doğanı izlemeye giderler. Emir, doğanın bu hünerini hayretle izler. Şah, doğanı emire armağan eder. Bu cömert armağan karşısında çok mutlu olan Emir, kendisinin ve oğullarının şahın hizmetinde olduğunu söyler. Böylece şah, doğanın değerinin şimdiden arttığından, önceden iki kuş getirirken şimdi bir emir ve oğullarına bedel olduğunu söyler.⁸⁴

Birebir aynı ikonografiyle gösterilen tasvirlerde, şah ve Emir Semhul'un doğanı izleme anı gösterilmiştir. Şah, atının gösterişi ve arkasındaki görevlileriyle tasvirin merkezindedir. Emir, atının üzerinde tasvirin sağındadır. Altın yaldızlı gökyüzünde, pençeleri arasında iki kuş tutan doğan görülür. Nakkaşlar, şahın yaptığı bu cömertlik karşısında sadakat ve güç elde etme konusunu görselleştirmiştir. İki resimde iyi derecede korunmuştur. Uppsala nüshasında, figürlerin yüzü siyah boya ile boyanmıştır (Resim 40-41).

⁸⁴ Kızıltan. a.g.t. 258; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.112.

Resim 40. Emir Semhul ile şahın bir doğanı izlemesi, İÜK. T.7415, y.124b

Resim 41. Emir Semhul ile şahın bir doğanı izlemesi, UUL Vet. 38, y.134b

3.3.12. Bir Köpeğin Yedi Bengiden Birini Isırması

İÜK. T.7415, y.141b

UUL. Vet. 38, y. 89b

Bengiler (ölümsüzler), hatunun İstanbul nüshasında otuz yedinci, Uppsala nüshasında on beşinci sırada anlattığı hikâyedir. Yedi aç bengi güzel yemeklerin hayalini kurarken kuru ot yerler. Bir gün gezintiye çıkarlar ve içlerinden biri yolda bir flori bulur. Tahtakale'ye bir aşçının dükkanına gidip bir florilik yemek alırlar. Yemekleri hamallara yükleyip şehrin dışında bir gûrhâneye (mezar/türbe) giderler. Yemeğin etrafına toplanıp heriseden yemeye başlarlar. Kapı açık kalır ve hiçbiri kapıyı kapatmak için yerinden kalkmaz. Aralarında bir anlaşma yaparlar. İçlerinden ilk konuşan kalkıp kapıyı kapatacaktır. Konuşmazlar, aldıkları yemekler ortada kurur, kimse yemez. Dişi bir köpek içeri girer ve onu bir grup köpek takip eder. Kimse kovalamayınca, köpekler ortada duran yemekleri silip süpürürler. Karınlarını doyurup gittikten sonra aç kalan bir köpek açık kapıdan içeri girer. Yiyecek bir şey bulamayınca bengilerden birinin sakalına dökülmüş heriseyi yalar, sonra da dudağını ısırır. Çektiği acı yüzünden bağırarak bengiye, konuştuğu için kapıyı

kapatmasını söylerler. Duruma sinirlenen bengi, dudağım yaralanıp, yemekler bittikten sonra kapıyı kapatmanın ne faydası olur der. Hatun bu hikâye ile şaha üşengeçlik etmemesini, fırsatı kaçırmadan şehzadesini idam etmesini öğütler.⁸⁵

İki nüshada da neredeyse aynı betimlenen tasvirlerde yedi bengi yuvarlak bir sofranın etrafına oturmuştur. Kapı açıktır. Tasvirin ön planında açık kapıdan girip bengilerden birini ısırın köpek gösterilmiştir. İstanbul nüshasında sofrada yiyecek bir şey yoktur. Uppsala nüshasında ise nakkaş, sofrada yiyecek artıkları ve birkaç tabak göstermiştir (Resim 42-43).

Resim 42. Bir köpeğin yedi bengiden birini yaralaması, İÜK. T.7415, y.141b
Resim 43. Bir köpeğin yedi bengiden birini yaralaması, UUL Vet. 38, y.89b

3.3.13. Şahın Şehzadesini Cellat Önüne Çıkarması

UUL. Vet. 38, y.98a

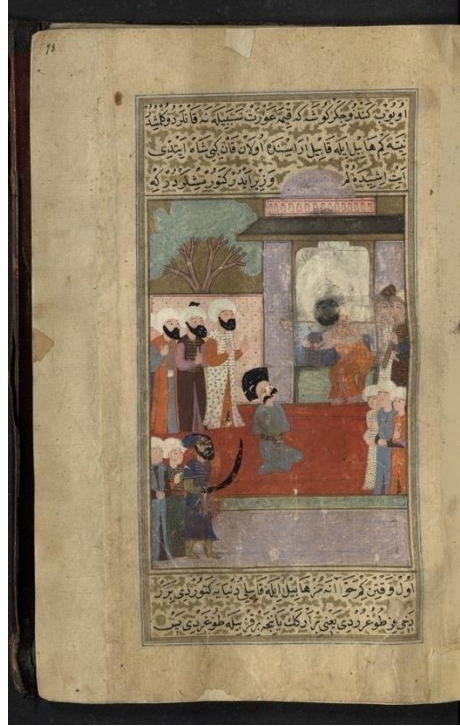
⁸⁵ Kızıltan. a.g.t. 227-230; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.112-113.

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin yalnızca Uppsala nüshasında yer alan bu tasvir çerçeve hikâye ile ilişkilidir. On dokuzuncu vezir Habil ile Kabil hikâyesini anlatır. Hikâyeye göre Hz. Havva, Habil ile Kabil'i doğururken birer de kız bebek dünyaya getirir. Tanrı Hz. Âdem'e Habil ile doğan kızı Kabil'e, Kabil ile doğan kızı da Habil'e vermesini ister. Kabil ile doğan kız çok güzeldir. Bu sebeple, Kabil onu ister ve bu işe razı olmaz. Hz. Âdem, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmekte kararlıdır. Bunun üzerine Kabil Habil'i öldürür. Vezir şaha, Kabil'in bir kadın yüzünden kardeş kanı akıttığını, kadın sözüne güvenip de şehzadesine kıymamasını nasihat eder.⁸⁶ Yalnız bu hikâyede değil, eserin tümünde kadınları güçlü bir şekilde yeren tutum hakimdir (Resim 44).⁸⁷

Çerçeve hikâye ile ilişkili tasvirin merkezinde, kırmızı halı üzerindeki elleri arkadan bağlı şehzade, dizleri üzerine çökmüştür. Şah, sağ tarafta tahtında oturmaktadır. Sol tarafta, sırayla dizilmiş figürler, şahı kararından vazgeçirmeye çalışan vezirleridir. Cellat, tasvirin ön planında elinde kılıçla beklemektedir. Figürlerin yüzü siyah boyayla yeniden boyanmıştır. Tahtında oturan şahın yüzü karalanmıştır. Habil ve Kabil hikâyesi ile doğrudan ilişkisi bulunmayan bu tasvirde, Uppsala nakkaşının, şehzade imgesini bir kez daha okuyucuya/izleyiciye göstermesi düşündürücüdür.

⁸⁶ *Kırk Vezir Hikâyeleri*, Vet. 38, 97b-98b'deki Habil ile Kabil hikâyesinin transkripsiyonunu yapan, hocam Prof. Dr. Serpil BAĞCI'YA teşekkür ederim. Hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.113.

⁸⁷ Hasan Kavruk. (2003). "Kırk Vezir Hikâyelerinde Kadın." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30. 293.

Resim 44. Şahın şehzadesini cellat önüne çıkarması, UUL Vet. 38, y.98a

3.3.14. Tutinin Bir Kadın Hakkında Hüküm Vermesi ve Bahçıvanın Tutiyi Satışa Çıkarması

İÜK. T.7415, y.148a

UUL. Vet. 38, y.154a

Tuti (papağan) hikâyesi, şahın, vezirlere inanmaması için, her iki nüshada da hatun tarafından anlatılan otuz sekizinci hikâyedir. Bir gün ulu bir padişahın sarayına bir derviş gelir. Bu derviş şaha bir dua bildiğini ve bu dua sayesinde dilediği surete girebildiğini söyler. Şah derviştten bu duayı ona da öğretmesini ister. Derviş duayı öğretir gider. Biraz zaman geçer. Şah, veziri ile ava gider ve dilediği surete girebildiğini söyler. Vezir, duayı ona da öğretmesini ister. Şah da öğretir. Bir gün şah ve veziri gezerken bir ağaç altında ölmüş bir papağan görürüler. Vezir, şaha ölü papağanın suretine girip giremeyeceğini sorar. Şah duayı okur, papağanın suretine girer. Kendi bedeni cansız olur. Vezir de hemen duayı okuyarak şahın suretine girer. Şahın yerine geçer, tahta oturur ve hatunuyla işret eder.

Tuti suretinde şah, sarayın bahçesine gelir, bahçivana onu şehirde satmasını söyler. Bahçivan onu kafese koyup şehre götürür. Şehirdekiler tutiyi çok severler. Bu şehirde gecesi bin flori olan bir avrat vardır. Bir gece rüyasında bir hoca ile sohbet ettiğini görür. Sabah olunca hocaya sohbetin bedelinin bin flori olduğunu söyler ve hocayı dava eder. Tuti kafesine bir kese altın ve ayna konulmasını ister. Kesenin yansıması aynaya düşer. Avrata parasının ayna içinde olduğunu söyler. Avrat duruma itiraz edince böyle sohbe böyle para verilir der. Hatun utanır gider. Bahçivana onu bin floriden aşağı satmamasını söyleyen tutinin satılacağı haberi şahın hatununa gider ve hatun tutiyi satın alır. Vezir hatun ile işret ederken dilediği bedene girebildiğini söyler. Yerde ölü bir kaz vardır. Vezir o bedene girince tuti de kendi bedenine girer ve işin aslı anlaşılır.⁸⁸

Tuti hikâyesi, İstanbul nüshasının son, Uppsala nüshasının on ikinci tasviridir. İki nüshada da öykünün aynı anı benzer tasvir edilmiştir. Bahçivanın tutiyi satışa çıkarması ve hocanın avratla davası aynı sahne içinde birbirini takip eden olaylardır. İstanbul nüshasında pembe, Uppsala nüshasında mor tepeler önünde tamamen erkeklerden oluşan alıcılar tutiye talip olmuştur. Kırmızı kafesinde, yeşil renkli tuti tasvirin merkezindedir. Hoca ile davalı olan avrat, kahverengi feracesi ve beyaz yaşmağıyla tasvirdeki tek kadındır. İki nüshada da resimler iyi derecede korunmuştur (Resim 45-46).

⁸⁸ Kızıltan. a.g.t. 464-469; hikâyenin tamamı için bkz. EK-1 s.113-115.

Resim 45. Tutinin bir kadın hakkında hüküm vermesi ve bahçıvanın tutiyi satışı çıkarması, İÜK. T.7415, y.148a

Resim 46. Tutinin bir kadın hakkında hüküm vermesi ve bahçıvanın tutiyi satışı çıkarması, UUL Vet. 38, y.154a

3.3.15. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniyye'yi Basan Sıçanları Şehrin Kapısından Çıkarması

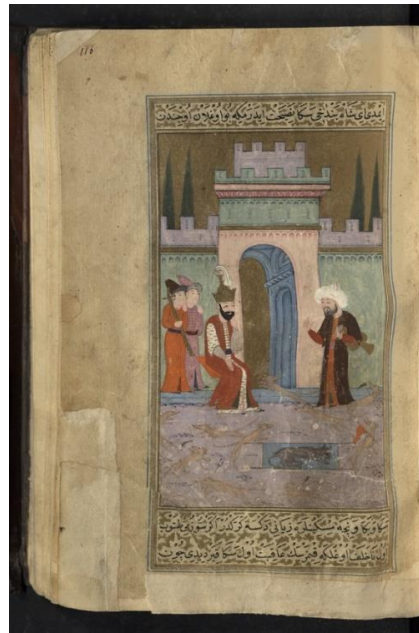
UUL. Vet. 38, y.116a

Eserin sadece Uppsala nüshasında betimlenen bu hikâye, hatun tarafından anlatılan yirmi beşinci hikâyedir. Hikâyede Konstantiniyye şehrini sıçanlar basmıştır. Öyle ki halk yemek yiyemez durumdadır. Ebu Ali Sina⁸⁹ Konstantiniyye tekfuru katına varır. Halkı bu beladan kurtarabileceğini söyler. Ancak tekfurdan bir şartı vardır. Sur kapısı önüne gidip her ne tuhaflık görürse görsün gülmemesini ister. Tekfur bu şartı kabul edip şehrin kapısı önünde oturur. Ebu Ali Sina beş sıçan yakalar. Sıçanlardan birini öldürür. Bir sedye yapar, kalan dört sıçanın omuzuna bağlar. Ölü sıçanı bu sedye üzerine bırakır. Sıçanlar sedyeyi ağır ağır taşırlar. Ebu Ali eline bir dümbelek alır ve onların arkasından çalıp büyü okur. Şehirde ne kadar sıçan varsa bu cenazenin arkasına takılır. Tekfur, dört sıçanın sedye ile taşıdığı cenazeyi görünce kendini tutamaz güler. Tekfurun gülmesi ile bütün sıçanlar

⁸⁹ Tam adı Ebu Ali el-Hüseyn b. Ali b. Sina (ö. 428/1037)'dir. Orta çağ tıbbının önde gelen temsilcisidir. Ömer M. Alper. (1999). "İbni Sina" *İslam Ansiklopedisi*. c.20 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 319-322

dağılır. Şehrin kapısında olanlar şehre doğru gider. Ebu Ali Sina, tekfura ‘‘Eğer bir daim nasihatimi tutup gülmeseydin sen de halkın da huzura erecektiniz.’’ der. Tekfur pişman olur.⁹⁰

Uppsala nüshasında yer alan tasvirde Konstantiniyye şehrinin surları yeşil ve mavi renkli ince işlemlerle özenle gösterilmiştir. Arkasında iki saray görevlisi ile gösterilen tekfur, sur kapısı önünde oturmuştur. Ebu Ali Sina'nın elinde dümbeleği ile sıçanları şehirden büyü okuyarak çıkardığı an betimlenmiştir. Etrafta koşturan sıçanlarla birlikte, tasvirin ön planında hikâyede anlatıldığı gibi Ebu Ali'nin öldürdüğü sıçanı sedye üzerinde taşıyan dört sıçan yer alır. Tekfurun pişmanlığı ile sonlanan bu hikâyede hatun, halkın faydası için şahı, şehzadesini öldürmesi için ikna etmeye çalışır. Bu tasvirle *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin eğlendirici tarafı görselleşmiştir. Resmin korunma durumu oldukça iyidir, tüm figürler netlikle seçilmektedir (Resim 47).

Resim 47. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniyye'yi basan sıçanları şehrin kapısından çıkarması, UUL Vet. 38, y.116a

⁹⁰ Kızıltan. a.g.e. 241-242; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.115.

3.3.16. Şehzadenin İdamı Sırasında Hocasının Şahın Huzuruna Gelmesi UUL. Vet. 38, y.162b-163a

Kırk Vezir Hikayeleri'nin Uppsala nüshasının sonunda çift sayfa olarak betimlenen tasvir çerçeve hikâyeye bağlıdır. Şah hatunun sözüne inanır. Sabah olur tahta çıkar ve cellada emredip, şehzadeyi hazır kıldırır. Kırk vezirini de onar onar zincire dizip ellerini arkadan bağlatır. Cellat şehzadenin yüzünü örtüp şaha "İzmin var mıdır? Kesilen baş geri gelmez." der. Şehzadenin boynunun vurulacağı anda hocası gelir. Kırk günün dolduğunu artık konuşabileceğini söyler. Şehzade besmele çekerek söze başlar. Hatunun kendisine âşık olduğunu, şahı hazineadaki zehirle öldürmeyi teklif ettiğini, konuşmayınca kollarını boynuna dolayıp kendisini öpmeye çalıştığını, kendisinin de elinin tersi ile vurduğunu, bu hareketin üzerine öfkelenip "Bire oğlan ben seni tahta geçirmeye çalışayım senin bana ettiğin bu mudur? Şimdi seni babana şikâyet edeyim helak etsin." dediğini şaha anlatır.⁹¹

Eserdeki son tasvirde, şehzadenin idam edilmek için cellat karşısına çıkarıldığı an bir kez daha gösterilmiştir. Tasvirin solunda şahı ikna etmede başarısız olmuş kırk vezir sırayla oturmuştur. Metinde ellerinin arkadan bağlı olduğu yazılı iken tasvirde tek elleri havada gösterilmiştir. Sağ sayfada, şehzadesini idam etmeye ikna olmuş şah tahtındadır. Şehzadenin elleri arkadan bağlıdır, başını yukarı kaldırmış şaha bakmaktadır. Arkasında belinde kılıcı ile cellat yer alır. Tasvirin ön planında elini kaldıran, kahverengi cüppeli kişi şehzadenin hocasıdır. İdamı durdurmak için şehzadenin konuşabileceği haberini vermektedir. Hikâyenin başında ortadan kaybolup sonunda çıkan hoca, şehzadenin gerçek koruyucusudur. Olup biteni izleyen saray görevlilerinin tümünün genç ve sakalsız olması dikkat çekicidir. Şahın yüzü karalanmıştır ve bazı figürlerin sakalları siyah boya ile yeniden boyanmıştır. Tasvirin durumu iyidir. (Resim 48).

⁹¹ Kızıltan. a.g.t. 488-491; hikâyenin tamamı için bkz. Ek-1 s.116-117.

Hikâyenin sonunda gösterilen bu tasvirle nakkaşlar hocanın önemini vurgulamıştır. Şehzadeyi kurtaran kişi olarak resmin baş kişisidir. Diğer bütün figürler edilgen halde iken hoca, elini kaldırmış idamı durdurmak için hareket etmiştir. Tasvirin ön planında konumlandırılışı okuyucunun / izleyicinin dikkatinin ona yoğunlaşmasını ve kitaptaki son tasvir olması hoca imajının hafızada kalmasını sağlar. Upssala nakkaşının kompozisyon planı, eserin hamisini düşündürür. III. Murad ve III. Mehmed'in hocası Hoca Sadeddin'in saraydaki imajının bir iz düşümü gibidir. Hocanın devlet işlerindeki etkinliği, kitap hamiliğinde öne çıkan isimler arasında olması, Sultan Murad'ın ona düşkünlüğü ve hocalık görevini Sultan III. Mehmed döneminde de sürdürdüğü bilinir. 16. yüzyıl sonlarında hazırlanan resimli yazmaların saraylıların imaj oluşturmakta yararlandığı bilindiğinden *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nde yer alan hoca imajının Hoca Sadeddin ile bağlantısı pek uzak durmamaktadır.

Resim 48. Şehzadenin idamı sırasında hocasının şahın huzuruna gelmesi, UUL Vet 38, y.162b-163a

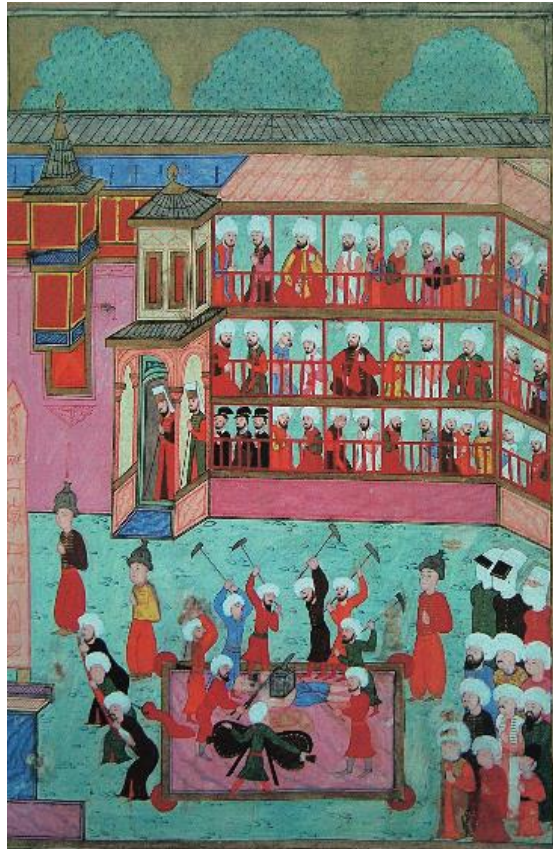
Kırk Vezir Hikâyeleri nüshalarının tasvirlerinde figürlerin konumlandırılışı ve renk kullanımını neredeyse aynıdır. Kırmızı, turuncu, kahverengi, yeşil, mavi, mor ve pembe her iki nüshada da kullanılan ortak renklendir. Uppsala nüshasında farklı olarak lacivert de görülür. Şeyh Sühreverdî'nin katledildiği sahnede gecenin rengi (Bkz. Resim 26), cellat (Bkz. Resim 27) ve (Resim 46)'da erkeklerden birinin kıyafeti laciverttir. Tasvirlerde gösterilen sultan/şah karakteri üst örtüsü kubbe olan Bursa kemerli bahçe köşkünün içinde oturmuş olarak kollarının altında bir yastıkla gösterilmiştir (Bkz. Resim 18-27-28-31-32-44-48). Bu köşk, biri küçük diğeri büyük iki düşey pencereyle süslüdür. Uppsala nüshasındaki tasvirlerde (Resim 20-22-38) bu pencerenin üzeri süslenmiş bir kafesle örtülmüştür. Sultanın ve mimarının bu şekilde konumlandırılışı 1582 yılında, resimleri nakkaş Osman tarafından yapılmış *Matali'ü's-Sa'ade*'de (Resim 5) görmek mümkündür.

Sultan III. Murad'ın Bursa kemeri içindeki kubbeli yapıda oturması ve kafesli pencere, stili burada da tekrarlanmıştır. Nakkaş Osman tarafından resimlenen 1582 tarihli *Cevâhir'ül Garaib fi Tercümet Bahr'ül acaib* adlı eserde Sultan Murad'ın önünde yer alan lale formundaki fiskiyeli havuzun bir benzeri (Resim 4) *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin Uppsala nüshasında hatunun şehzadeyi şaha şikâyet ettiği tasvirde de (Bkz. Resim 22) görülür. *Kırk Vezir Hikâyeleri*'ndeki mimari betimlerde kubbe ve saçak arasında kalan kasnak kısmında kullanılan koyu tonlarla yapıya derinlik kazandırılmıştır (Resim 21-22-23-24-48). Bu türden mimari bezemelere yine Nakkaş Osman ve ekibinin elinden çıkma *Surname* (TSMK. H. 1344) tasvirlerinde de rastlanır (Resim 49). Ayrıca renk kullanımı ve figürlerde *Kırk Vezir Hikâyeleri* nüshalarına benzer. *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nde hem çerçeve hikâye hem de ona bağlı anlatılan iç hikâyelerin hiçbirinde zaman diliminden söz edilmez. Buna rağmen resimli nüshalardaki karakterler giyim kuşamlarıyla Osmanlılaştırılmıştır. Bu durum özellikle kadın kıyafetlerinde görülür (Bkz. Resim 23-24, 33-34, 45-46). Kadınların görünüşü 16. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı modasını yansıtır. Feraceleri, yaşmaklarıyla *Surname*'deki şenlikleri izleyen kalabalıktaki kadınların görüntüsüyle çok benzerdir (Resim 50).⁹²

⁹² Haral, a.g.m., 236-240.

Resim 49. Mimarların geçişi, *Surname-i Hümayun*, TSMK. H. 1344
https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname-i_Hümayun

Resim 50. Demircilerin geçişi, *Surname-i Hümayun*, TSMK. H. 1344, y.291a

Kırk Vezir Hikâyeleri tasvirleri, Hz. Musa'nın Uc bin Unk'u mucize ile yenmesi ve şahın hatununun şehzadeyi kandırmaya çalıştığı iki sahne dışında ikonografik açıdan özgündür. Şahın hatununu kandırmaya çalıştığı sahneler (Bkz. Resim 19-20) *Sindbadname*'deki bir tasvirle benzerdir. Osmanlı edebiyatında bilinen tek resimli *Sindbadname* (W. 662) numaralı *Tuhfetü'l Ahyar* adıyla kayıtlı nüshadır. *Sindbadname*'deki bu tasvirde şehzade haremde tahtta oturmuştur. Şehzadenin önünde diz çökmüş hatun onun eteğini tutmuştur. Şehzadenin konuşmamasını fırsat bilen hatunun ona aşkını ilan etmesi gösterilmiştir. Hikâyede hatun, şehzadeye eğer aşkına karşılık verirse onu padişah yapacağını söyler. Konuşması yasak olan şehzade, cariyeye bunu nasıl yapacağını sorar. Cariye “padişahı zehirleyerek” cevabını verir. Bu durumu, kapı arkasındaki bir hizmetçi şaşkınlıkla dinlerken gösterilmiştir (Resim 51).⁹³

Resim 51. Cariyenin şehzadeyi kandırmaya çalışması, *Tuhfetü'l Ahyar*, Walters Art Gallery Baltimore, W. 622, y.12a

<https://thewalters.org/search/?q=tuhfetu%271+ahyar#gsc.tab=0&gsc.q=tuhfetu'l%20ahyar&gsc.page=1>

⁹³ Günsel Renda. (2004). “Sindbadname: An Early Ottoman Illustrated Manuscript Unique in Iconography and Style.” *Muqarnas* 21. 311-322.

SONUÇ

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin resimli nüshalarının üslup ve ikonografi özelliklerine göre, İstanbul nüshasının (T. 7415), 1586-1587 tarihli Uppsala nüshasına (UUL Vet. 38) yaklaşık tarihlerde yapıldığı, nakkaşların yorumuyla resim programındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkin bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Nakkaşlar, “Hz. Musa’nın Uc bin Unk’u mucize ile yenmesi ve hatunun şehzadeyi kandırmaya çalışması” konulu tasvirlerde bilinen ikonografiyi kullanmışlardır. Ancak öncülü olmayan tasvirlerde yani yeni konularda metne bağlı kompozisyonlar yapmışlardır. Her iki eserde de nakkaşlar, şehzadeyi kandırmak için dairesini tümüyle boşaltan hatunun yaptıklarını iki cariye kadının tanıklığında resmetmişlerdir. Metnin sonunda şehzadenin masum olduğunu söyleyen hocaya, iki cariye kadın da destek verir. Bu durum nakkaşların eserin konusuna aşina olduklarını gösterir.

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin musavver nüshaları üslup özellikleri açısından, *Matali’ü’s-Sa’ade*, *Surname*, *Cevâhir’ül Garaib fî Tercümet Bahr’ül acaib*, gibi Nakkaş Osman ve ekibinin Osmanlı sarayı için hazırladığı eserlere benzemektedir. Nüshaların neredeyse aynı olan resim programındaki farklılıklar, eserin sahipleri ve olası hamisi ile ilgili veriler sunar.

Kırk Vezir Hikâyeleri'nin her iki nüshasında ikonografisi ortak on görsel vardır. Uppsala nüshasının resim programında çerçeve hikâyeye dair tasvirler, iç hikâyelerin anlatıldığı bölümlerde de devam etmiştir. “Şahın hatununun şehzadeyi kandırmaya çalışması, şahın huzurunda şehzadeyi suçlaması, şehzadenin cellat önüne çıkarılması ve hocanın son anda ortaya çıkarak şehzadeyi idamdan kurtarması” sahnelerine, dizi olarak yer verilmiştir. İstanbul nüshasında ise çerçeve hikâyeye dair iki tasvir vardır.

Sadece İstanbul nüshasında yer alan takdim sayfasında, Gazneli Sultan Mahmud meclisinin III. Murad imajıyla aktarılması eserin onun için hazırlandığı düşüncesini güçlendirir. Uppsala nüshasında “Yaşlı bir şah ve üç oğlundan hangisinin tahta çıkacağı” ile ilgili hikâye, yalnızca bu nüshada üç tasvirle gösterilmiştir. Bir yöneticide olması

gereken vasıfların görselleştiği bu nasihat temalı tasvirlerin izleyicisi/okuyucusu bir sultan aday olmalıdır. Zira İstanbul nüshasındaki çift sayfa takdim sayfasını elinde tutan okuyucu/izleyici ilk olarak tahtında oturan bir sultan imgesiyle karşılaşırken, Uppsala nüshasındaki çift sayfa tasvir, sınanan şehzadelerin hangisinin tahta çıkacağına istişare edilmesidir. Uppsala nüshasının okuyucu/izleyicisinin sultan aday bir şehzade olduğunu gösteren oldukça ilginç detaylar göze çarpar. Hem Uppsala hem İstanbul nüshasında ortak gösterilen “Çocuğun sözüne uyan Türk obası kadınlarının ağlaşması” isimli tasvirde, Uppsala nüshasında tasvirin tam merkezine yerleştirilen filizlenmiş kesik ağaç gövdesi, nakkaşların okuyucuya/izleyiciye iletmek istediği ileti hakkındadır. İstanbul nüshasında resim-metin ilişkisi uyumluluk gösterirken, Uppsala nüshasında neredeyse birebir aynı betimlenen sahnenin ön planındaki filizlenmiş kesik ağaç sembolü erkek çocuğunun yerine gösterilmiştir. Sembolün yaşam ve devamlılığa ilişkin yorumları ve sadece Uppsala nüshasında olması eserin sunulduğu kişiyle ilgili olmalıdır. Uppsala nüshasındaki bir diğer dikkat çekici unsur, şehzade tasvirlerinin çokluğudur. Özellikle Habil ile Kabil hikâyesinin ardından metinle doğrudan ilişkisi olmayan çerçeve hikâye ile alakalı “Şehzadenin cellat önüne çıkarılması ve şehzadenin idamı sırasında hocasının gelmesi” temalı tasvirlerle kitabın genelindeki şehzade vurgusu bu nüshanın bir şehzade için hazırlandığını düşündürür. Nakkaşların burada belirlenmiş bir resim programıyla hareket ettikleri açıktır. Eserdeki verilerden bir diğeri kitabın fiziksel durumudur. Resimli yaprakların çoğunda yırtılma, figürlerin yeniden boyanması ya da özellikle şah karakterlerinin -belki de can sıkıntısından- karalanmış yüzleridir. Bu durum eserin sahibinin (?) metninden çok resimleriyle ilgili olduğunu, kitabın çok okunmaktan yıpranacağı gibi, eserin çocuk şehzadelerin elinde gezdiğinin de işareti olabilir.

Eserlerde resimlenen keramet, mucize ve güldürü temalı hikâyeler, eserin hazırlandığı kişilerin ortak beğenilerini yansıtırken; nüshaların hazırlandığı tarih ve konusu ortak olmayan tasvirlerdeki ayrıntılara dikkatle bakıldığında, eserlerin III. Murad ve şehzadesi III. Mehmed’e takdim edildiği düşüncesi doğar. Uppsala nüshasında yer alan çift sayfa tasvirdeki hoca karakterinin varlığına olan vurgu gerçekten ilginçtir. Eserin son tasviri olan bu çift sayfa tasvirde, şehzade cellat önündeyken hocası gelir. Ancak şehzadenin cellat önüne çıkarıldığı sahne, eserin on ikinci tasviri yani Habil ile Kabil hikâyesinin ardından gösterilmiştir. Hikâyenin sonundaki bu tasvirde nakkaşlar vurguyu hoca

karakterine yapmıştır. Hikâyenin başında kaybolup sonunda çıkan hoca, tüm düğümü çözen karakter olarak kitabın son sayfasında okuyucunun/izleyicinin hafızasına görsel olarak işlenir. Bu dönemde, Sultan III. Murad'ın şehzadelikinden bu yana onunla olan ve hâce-i sultan unvanıyla III. Mehmed'in saltanat yıllarında da konumunu koruyan Hoca Sadeddin'in varlığının önemi bilinmektedir. Sultanlarla olan yakın ilişkisi, sanat piyasasını yönlendirmesi, âlim ve sanatçıları himayesi etmesi hocanın bir hami olarak bu eserdeki varlığını düşündürür. Kitaptaki karakterlerle gerçek kişiler arasında kurulan bu ilişki, (Sultan Murad'a yakıştırılan Sultan Mahmud imajı, bir yöneticide olması gereken nitelikler ile ilgili gösterilen nasihat temalı tasvir, filizlenmiş kesik ağaç sembolü ve şehzadeyi kurtaran hoca) yazma kitapların belirli mesajları iletmek üzere bilinçli bir resim programı aracılığıyla imaj yaratma amacına hizmet ettiğini gösterir.

Kırk Vezir Hikâyeleri konusu tarih dışı olan yazmalar kategorisinde resimlenmiş bir eserdir. Kadınlar hile ve kötülüğü; vezirler adaleti ve bilgeliği temsil etmektedir. Eserin genelinde kadınlar kötü ve tehlikeli algısı hakimdir. Peygamber mucizeleri, şeyhlerin kerameti, güldürü temaları, her hikâyenin sonunun bir nasihat, ayet ya da hadisle sonlanması, eserin dönemin zevklerini ve inanışlarını aktarması açısından önemlidir. Hikâyelerin belli bir zaman diliminde geçmemesine rağmen; tasvirlerin Osmanlı devrinin 16. yüzyıl sonlarının çevresi ve giyim kuşamını yansıtmaması, eseri kültür tarihi açısından önemli görsel belgeler arasına koyar.

KAYNAKÇA

- Aksu, Hüsamettin. (1981). "III. Murad Şehnamesi." *Sanat Tarihi Yıllığı*. X. İstanbul. 1-22.
- Alper, Ö. Mahir. (1999). "İbn Sînâ." *İslam Ansiklopedisi*. c.20. İstanbul. TDV Yayınları. 319-322.
- Altındağ, Ülkü. (1994). "Dârüssaade." *İslam Ansiklopedisi*. c.9. İstanbul. TDV Yayınları. 1-3.
- Araç, Ünal. (2007). Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisinin Resimli Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Hacettepe Üniversitesi.
- Atıl, Esin. (1986). *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*. Washington D.C. New York.
- Bağcı Serpil, Tanındı Zeren, Renda Günsel, Çağman Filiz. (2019). *Ottoman Painting*. Ankara: Ministry of Culture and Tourism.
- Bağcı, Serpil. (2014). Kitap Sanatları ve Mustafa Âli. Ankara. Gelibolulu Mustafa Âli Çalıştayı Bildirileri. 25-38.
- Birinci, Aziz. (2012). "Kırk Vezir Hikâyeleri: İnceleme-Metin-Sözlük." Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Bobovius, Albertus / Ali Ufkî Bey. (2013). çev. Türkis Noyan. *Saray-ı Ebderun: Topkapı Sarayında Yaşam*. Kitap Yayınevi. İstanbul.
- Bozkurt, Nebi. (2012). "Uc b. Unk." *İslam Ansiklopedisi*. 42. Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul. 34-35.

Çağman, Filiz. (1973). “Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri.” *Sanat Tarihi Yıllığı*. V. İstanbul. 411-442.

Çağman, Filiz. (1995). “Nakkaş Osman in Sixteenth Century Documents and Literature.” *Tenth International Congress of Turkish Art*. Geneva. 197-206.

Değirmenci, Tülün. (2012). *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*. İstanbul. Kitap Yayınevi.

Dikici, Ezgi. (2006). *Imperfect Bodies, Perfect Companions? Dwarfs and Mutes at the Ottoman Court in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Sabancı University.

Durmuş, Tuba Işınsu. (2021). *Şair ve Sultan: Osmanlı'da Edebi Himaye*. İstanbul: Muhit Kitap

Eryılmaz, Fatma Sinem. (2010). *The Shehnamecis of Sultan Süleyman: Arif and Eflatun and Their Dynastic Project*. Phd Dissertaiton. The University of Chicago. Chicago.

Felek, Özgen. (haz.). (2014). *Kitabü'l-Menamat: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fetvacı, Emine. (2013). *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fetvacı, Emine. (2009). “The Production of the Şehname-i Selim Han.” *Muqarnas*. XXVI. Boston. 263-315.

Firdevsi. (1967). *Şehname*. çev. Necati Lugal, Kenan Akyüz. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Fidan, Gaye Gülşah. (2012). “Sindbadnamelerden Hareketle Çerçeve Hikâye Geleneğinde Metinlerarasılık: Tutî Hikâyesi Örneği.” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 8. 68.

Fleischer, H. Cornell. (1996). *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Çev. Ayla Ortaç. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

Gibb, Elias John Wilkinson. (1886). *The History of Forty Vezirs or The Story of The Forty Morns and Eves*. London: Lowe Brydone.

Gutmann, Joseph and Vera Basch Moreen. (1987). “The Combat Between Moses and Og in Muslim Miniatures.” *Bulletin of The Asia Institute* I: 111-122.

Haral, Hesna. (2020). “Kırk Vezir Hikâyeleri Minyatürleri Üzerine Bir İnceleme.” *Art Sanat* 13: 205-243.

İnalcık, Halil. (2018). *Has-bağçede 'ayş u tarab: Nedîmler, Şâîrler ve Mutrîbler*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kavruk, Hasan (2003). “Kırk Vezir Hikâyelerinde Kadın.” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30. 263-303.

Kırk Vezir Hikâyeleri. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. T. 7415, 1a-160a.

Kızıltan, Mübeccel. (1991). “Kırk Vezir Hikâyeleri.” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Kızıltan Mübeccel. (2022). “Kırk Vezir.” *İslam Ansiklopedisi*. c. 25. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara. 474-475.

Kutluer, İlhan. (2010). “Sühreverdi Maktül.” *İslam Ansiklopedisi*. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 36-40.

Kut, Turgut. (1989). "Ali Ufkî Bey." *İslam Ansiklopedisi*. c. 2. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul. 456-457.

Kütükoğlu, Bekir. (2020). "Murad III." *İslam Ansiklopedisi*. c.31. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara. 172-176.

Kütükoğlu, Bekir. (1991). Şehnameci Lokman. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi. Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul.

Mahir, Banu. (2017). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Merçil, Erdoğan. (2003). "Mahmûd-ı Gaznev-î." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. 362-365.

Necipoğlu, Gülru. (1991). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

Necipoğlu Gülru. (2000). "Word and Image: The Serial Portraits of Ottoman Sultans in Comparative Perspective. İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları. 22-61.

Öztürk, Uğur. (2021). "III. Murad'a Sunulmuş Üç Kaside: "Kâmi, Nâli ve Mehmed Suûdi Efendi'nin Kasideleri." *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. 7/14. 259-281.

Parladır, Şebnem. (2007). "Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman." *Sanat Tarihi Dergisi*. XVI/I. 67-108.

Renda, Günsel. (2004). "Sindbadname: An Early Ottoman Illustrated Manuscript Unique in Iconography and Style." *Muqarnas*. 21. 311-322.

Schweigger, Salomon. (2004). çev. Türkis Noyan. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. Kitap Yayınevi. İstanbul.

Schmidt, Jan. (2002). “Kühü’l Ahbar.” *İslam Ansiklopedisi*. c.26. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara. 555-556.

Şerif, Mehmed. (2017). *Dâsitân-ı Ferruh u Hü mâ: Mutlu Sonla Biten Bir Aşk Serüveni*. çev. Tuba Işınsoy Durmuş vd. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Toraman, Burcugül. (2018). “Kanuni’nin Son Seferini Konu Alan Sembolik Dil Üzerine.” *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* LII: 1-40.

Tanıncı, (Akalay) Zeren. (1978). “The Forerunners of Classical Turkish Miniature Painting.” *Fifth International Congress of Turkish Art*. Budapeşte. 31-47.

Tanıncı, Zeren. (1996). *Türk Minyatür Sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara.

Tanıncı, Zeren. (2002). “Topkapı Sarayı’nın Ağaları ve Kitapları.” *U.Ü.FEFSD*. 3. 41-56.

Turan Şerafettin. (1998). “Hoca Sâddedin Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. c.18. İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 196-198.

Woodhead Christine. (1983). “An Experiment in Official Historiography: The Post of Shehnameci in the Ottoman Empire.” *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes*. 75. 157-182.

Yıldırım, Özge Nur. (2021). The Twin Books for Two Ottoman Princesses: An Examination on the *Matali’ü-sa’ade* Manuscripts (1982). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Boğaziçi University.

Zal, Ünal. (2015). “Kırk Vezir Hikâyelerinin Karşılaştırılması: Uppsala ve İstanbul Metinleri.” *Turkish Studies*. 10/12. 1275-1318.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

Cevâhirü'l-garâib fî tercemet bahrî'l-garâib 1985.219.2.

<https://harvardartmuseums.org/collections?classification%5B%5D=Manuscripts&culture%5B%5D=Ottoman>

Kırk Vezir Hikâyeleri. Uppsala University Library. Vet. 38. 1a-164a.

https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?dswid=-5493&searchType=EXTENDED&query=+kitab-1+kirk+vezir&aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22+kitab-1+kirk+vezir%22%7D%5D%5D&aq=%5B%5D&af=%5B%5D&pid=alvin-record%3A14015&c=1#alvin-record%3A14015

Leylâ vü Mecnûn. 1985.212.39

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/98524?position=72>

Matali'ü's-Sa'ade ve Yenabi'u's-Siyade

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8427189w/f24.image>

<https://www.themorgan.org/collection/treasures-of-islamic-manuscript-painting/24>

Tuhfetü'l Ahyar. Walters Art Gallery. W. 622.

<https://thewalters.org/search/?q=tuhfetu%271+ahyar#gsc.tab=0&gsc.q=tuhfetu'1%20ahyar&gsc.page=1>

EK 1. YAZMALARDAKİ RESİMLİ HİKÂYELER

1. Sultan Mahmud Hikâyesi

Bir gün Sultan Mahmud'un meclisinde selef padişahlardan söz edilir. Sultan "*O padişahların adları nedir?*" diye sorar. Vezirler der ki "*Ey şah o padişahların ahret sarayına geçişlerinin üzerinden o kadar çok zaman geçti ki, binde birinin adı bile bilinmiyor; sadece falan zamanda bir padişah varmış diye anarlar ancak.*" Bu sözleri işiten sultan üzülür ve der ki "*Bana bir hile bulun ki ta devr-i kıyamete değin benim adım cihan sarayında Sultan Mahmud diye anılsın.*" Vezirler "*Ey şah çok büyük saraylar inşa etsen dahi sonsuza kadar kalmaz, yıkılır harap olur.*" derler. Kısaca her biri bir fikir söyler ama hiçbiri çare olmaz. Sultanın çok sevdiği kölesi Ayaz söz alır: "*Sultanımız kendi adına bir kitap tasnif ettirsin, eskidikçe katipler yenilesin. Kıyamete kadar her bir memlekette okunsun. Böylece sultan hazretleri her daim yad ola.*" Meclistekiler tarafından da beğenilen bu fikir onaylanır. Sultan Mahmud, Tuslu üstat Firdevsi'ye altmış bin beyitten oluşan *Şehname*'yi kendi adına telif etmesini emreder ve her bir beyitin karşılığında onu bir altınla ödüllendirir.⁹⁴

2. Çerçeve Hikâye

Acem diyarında ismi Şah-ı Hafikeyn olan ulu bir padişah vardır. Yedi iklim onun buyruğu altındadır. Yeteneği, akli ve adaleti ile şahlara yakışan tüm özellikler onda mevcuttur. Yüce Allah ona güzel yüzlü, güzel ahlaklı bir oğlan verir. Tüm cihan halkı oğlanın yüzüne aşiktir ve gözlerinin güzelliğine tutulmuştur. Güzelliğinin yanında çok hünerlidir. İlim okumakta, yazı yazmakta, ok atmada ve yüzmede onun gibisi yoktur. Nitelikleri, ahlakı her daim herkesler arasında konuşulur. Şah oğlunu gördükçe gönlü sevinçle dolar, bir saat gözünden uzak kalsın istemez. Oğlanın annesi Çin güzellerindendir. Bir gün çaresi olmayan bir hastalığa yakalanır ve ölür. Şah bir sultanın kızıyla evlenir ve onu sarayına getirir. Böylece bir süre geçer. Hatun şehzadeye âşık olur. Uzun bir süre aşkı içinde saklı tutar. Bu esnada şah oğlunu ilm-i nücum (yıldızlar ilmi), ilm-i heyet (astronomi),

⁹⁴ Burada anlatılan tüm hikâyelerde Mübeccel Kızıltan'ın 1991 yılında hazırladığı "Kırk Vezir Hikâyeleri: İnceleme." başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır.

ilm-i hikmet, ilm-i hendese öğrenmesi için üstada vermiştir. Şehzade gece gündüz ilim öğrenmektedir. Bir gün üstadı şehzadenin talihine bakar ve kırk güne kadar talihinde bir uğursuzluk görür. Şehzadenin ölme ihtimali vardır. Üstadın yüreği sıkışır, rengi solar ve der ki: *"Ey şehzade bugün senin talihine baktım ve büyük bir uğursuzluk gördüm. Yüce Allah'ın emir ve hükümlerini dikkate alıp benim söyleyeceğim her şeyi yapmalısın, aksi halde ölebilirsin"* der. Şehzade *"Ey Hoca her ne emredersen ferman senindir."* der. Hoca *"Şehzadem bu uğursuzluğun manasında kitap şöyle buyurur ki sen kırk gün boyunca iyi ve kötü ne olursa olsun başında kılıç dahi sallansa konuşmayacaksın."* deyip Allah'ın birkaç ismini yazıp şehzadenin boynuna takar ve ne olursa olsun kırk güne kadar konuşmaması gerektiğini tekrar hatırlatarak babasına yollar. Hocanın kendi de kırk gün boyunca ortadan kaybolur. Şehzade şahın yanına gelir, şah sorar *"Ey oğul bugün ne okudun?"* şehzade cevap vermez. Şah yine sorar *"Üstadın nasıl?"* şehzade yine cevap vermez. Şah *"Ey oğul niye konuşmazsın?"* diye sorar ve şehzade yine susar. Şah üzülerek oğlanın lalasına *"Şehzadenin derdi vardır, anasına götür, belki keyiflenir, yüreği ferahlar."* der. Lala oğlanı hatun katına götürür ve *"Şehzadeyi sana şah gönderdi, derdi vardır. Hocasının yanından geldiğinden beri konuşmaz. Sebebini hiç anlamadık. Belki sana derdini açar."* der. Hatun cariyelere emir verir sarayı boşaltır. Böylece şehzade ve hatun yalnız kalırlar. Hatun kollarını şehzadenin boynuna dolar ve *"Ey benim sultanım, ey canımın cananı, ne oldu neden canını gam denizine atıp, gülmeyi ağlamaya satarsın. Babanın nesi varsa hep benim elimdedir. Eğer sen benimle gönlünü bir edip, sözüme uyarsan ben senin kederini gideririm. Sen yiğit oluyorsun ben de genç bir hatunum. Baban günden güne ihtiyar olmaktadır ne hüneri ne de kudreti vardır. Eğer sen benimle birleşip beni yeminle inandıracak olursan ve beni helalliğe kabul edersen babanı helak edip seni şah yaparım. Şimdi eğer beni ikna edersen sana planımı anlatırım."* Şehzade susmaya devam eder. Hatun ne düşündüğünü sorar ve *"Eğer babanı öldürmeye karar verirsen hazinede birkaç çeşit zehir vardır. Bazısını içen bir ay, bazısını içen iki ay, bazısını içense üç ay içinde hastalanıp ölür. Babana o sezmeden bu zehirlerden gizlice verelim. Ne senden ne benden olduğunu kimse anlamaz. Hastalanıp eceliyle öldü derler. Baban ölünce sen tahta geçersin. Taht, hakimiyet, memleket ve hazinenin tümü senin elinde olur. Eğer benim için analığımsın halk ne der diye düşünürsen beni memleketime yolla. Bir beyi harami gibi gönder arkamızdan bize saldırırlar. Beni öldürdüler diye etrafa haber yay. Ondan sonra cariye olarak beni o beyden satın al. Allah'ın emriyle beni*

kendine helal kıl. Eğer beni inandırırsan canla başla çalışır, o zehirleri babana yediririm. Baban ölünce taht senin olur." der. Şehzade tek kelime etmez. Hatun usanır. "Canımın canı neden susarsın?" deyip kolları boynunda iken şehzadeyi kendine çekip dudaklarından öpmek ister. Şehzade elinin tersiyle hatunun ağzına öyle vurur ki ağzı kan dolar. Hatun şehzadenin bu hareketiyle öfkeden deliye döner ve bağırarak "Ey oğlan ben seni adam etmeyi ve babanın tahtına çıkarıp alemin padişahı yapmayı istedim. Sen bana bunu mu yaparsın? Seni babana kovalatıp helak ettireyim." der ve başını açıp saçlarını dağıtarak ağzındaki kanı her yanına bulaştırır. Üzgün bir halde oturmaya başlar. Şehzade de kendi dairesine gider. Bir zaman sonra şah şehzadesinin halini hatuna sormak için saraya gelir. İçeri girince görür ki hatun kanlar içinde, saçları dağınık hazin bir halde oturmuş ağlar. Şah hayretler içinde kalır ve "Ey canım, bu ne haldir? Hemen açıkla!" der. Hatun "Ey şah bana hak mıdır senin o hayırsız oğlun benim gibi nazenini bu hale getirsin. Ey alemin şahı, haşa ki o oğlan senin soyundan gelmiş ola." der. Şah işin aslını anlatmasını ister. Hatun "Ey şah oğlanı bana göndermişsin. Ben de derdini anlamak için sarayı boşalttım. Benimle beraber olmak istedi. Ben bu işe razı gelmeyip kaçtım, dönüp dedi ki "Benim sevdiğim neden kaçarsın? Eğer gönlünü bana verip beni ikna edersen niyetim babamı helak edip seni kendime helal etmektir. Tüm memleket senin elinde olur. Senin güzel yüzüne bakayım yeter." Onun isteklerine karşılık vermeyince beni öldürmek istedi. Can korkusuyla bağırınca yüzüme yumruk attı. Ey şah senin gibi şahın hatunu olup annesi yerinde olan bana bu reva mıdır? Bir hayırsız oğlan benimle zina etmek ister. Dünyada bundan daha beteri var mıdır? Senin huzurunda ya oğlan dursun ya da ben. İkimizden birinin gitmesi gerek. Eğer oğlana kıyamazsan beni bırak. Şimdiden sonra onun gibi bir hainle aynı yerde durmaya utanırım. Senden arzum bu haini öldür. Bunun gibileri öldürmek yollardaki çalıları kaldırmak gibidir. Halka yaramaz nesnelere yok etmek bir ibadettir. Temennim oğlanın vücudunu mahvetmendir. Devletin başına saadetini kastetmiştir. Onu öldürmezsen tacın da tahtın da elinden gider." der.

3. Şeyh Şahabeddin Sühreverdi Maktül'ün Hikâyesi

Rivayet edilir ki bir gün ulemalar Mısır şahının meclisinde toplanıp Hz. Muhammed'in göğe yükselişinin ayrıntılarını konuşurlar. Derler ki "Yüce Allah Hz. Peygamberi miraca çıkardı, yedi sema, yedi cehennem, sekiz cennet gösterip doksan bin kelime konuştu ve yerine döndüğünde yatağı hala sıcak ve yanında devrilmiş olan ibrikten su tamamen

akmamıştı, bu yüzden hemen ibriği yerden kaldırdı." Mısır şahı bu sözlere inanmayıp: *"Bir kişinin birdenbire ibriği düşse onu kaldırıncaya içindeki suyun yarısı dökülür. Yedi cennetin her birinin derinliği ve birbirleri arasındaki mesafenin beş yüz yıllık bir yolculuk olduğunu buna rağmen onun gökleri ve sekiz cenneti kat edip yedi cehenneme gittiğini ve doksan bin kelime konuşup yatağına geri döndüğünü ve yatağını sıcak, ibriği dolu bulduğunu söylüyorsunuz. Bu sözlerin hiçbiri akla uygun değil."* der. Ulema Yüce Allah'ın her şeye kadir olduğu konusunda ısrar etse de şah onlara inanmaz. Meclis dağılır, her biri kendi yoluna gider. Bu haber Şeyh Şahabeddin Maktül'e ulaşır. Hemen şeyh öğle sıcağında şahın sarayına gelir, kapıda bekler. Şeyhin geldiğini şaha haber verirler. Şah gelir, merhabalaşırlar. Şah şeyhin elini tutup, tahta çıkarıp diz dize oturlar. Şah *"Ya şeyh bu kadar zahmete ne gerek vardı. Eğer bir hizmetkar gönderseydiniz elimizden ne gelirse yapardık."* der. Şeyh *"Ey şah bugün özellikle seninle sohbet etmeye geldim."* der. Şah minnetini söyler. Oturdıkları köşkün dört tarafında penceresi vardı. Şeyh *"Ey şah emret bütün pencereleri kapatsınlar."* der. Şah buyurur, tüm pencereler kapatılır. Bir saat kadar sohbet ederler, sonra şeyh buyurur pencerelerden birini yeniden hizmetkarlar açar. Şah bakar, görür ki ellerinde kılıçlar, kalkanlar, yanlarında ok ve yayları ile sayılamayacak kadar büyüklükte bir ordu dizilmiştir ovaya. Gökteki yıldızları saymak bu orduyu saymaktan daha kolaydır. Tamamı at sırtında onlara doğru gelmektedir. Şah heyecanla *"Bunlar ne askerlerdir, çabuk gelin görün."* der. Şeyh *"Ey şah, korkma otur, kimse yoktur orada, bunlar senin hayalindir."* der ve hizmetkarlara pencereyi kapattırır. Yine açın diye emreder, yine açarlar, şah bakar ve hiçbir şey görmez. Pencerelerden biri şehre açılırdı. Şeyh emretti onu da açtılar. Şah gördü ki Mısır şehrinde bir yangın çıkmış ve alevleri göklere varmış. Şah *"Bu ne yangındır!"* der. Şeyh *"Ey şah biraz sakin ol, bunda hikmet çoktur."* der ve şah oturur. Şeyh emreder onu da kapatırlar. Pencerelerden bir diğeri Nil nehrine açılırdı. Şeyhin emriyle onu da açarlar. Şah gördü ki Nil nehri taşıp öyle hızla geliyor ki eğer şehre girecek olsa şehir dağılır, virane olur. Şah korkar ve *"Allah Allah ya şeyh bu ne heybettir?"* der. Şeyh emreder bu pencere de kapanır. Pencerelerden biri güzel bir ovaya açılırdı. Bağlar bahçeler yeşillenmiş, türlü meyveler olgunlaşmış, sular çağlamaktadır. Suların etrafında güller açmış, gül bahçesi olmuş, sümbül, nergis, menekşe, yasemin, zambak, lale, erguvan çiçeklerinin tümü açmış, papağanlar, kumrular, bülbüller, keklüklerin her biri şevkle ötermiş. Şah bunları görünce *"Ya şeyh bu pencereyi kapamasınlar biraz seyredelim."* der. Şeyh kapatmaz, şah bir süre izler, hayran olur.

Sonra şeyh emreder bu pencerede kapanır, tekrar açtıklarında artık hiçbir şey görünmez. Şeyh *"Ey şah emret bir leğen getirip suyla doldursunlar."* der. Su dolu leğen getirilir ve şeyh şaha *"Olduğun yerde şu peştemale tutun ve başını suya daldır sonra gel yanımda otur. Sana acayip şeyler göstereceğim."* der. Şah peştamele tutunup boğazına kadar suya batar. Şeyh *"Ey şah başını bir kez daldır, çıkar gel yanıma otur."* der. Şah başını bir kez daldırıp çıkarınca kendini ıssız bir dağın eteğinde, bir denizin kenarında bulur. Şah pişmanlıkla *"Gördün mü şey beni ilimle yabana saldı, tahtımı, tacımı elimden aldı."* diye söylenir. Sonra şah etrafına bakınca dağda odun kesen birkaç kişi görür. Onların yanına gidip selam verir. Selamını alıp kim olduğunu sorarlar. Şah *"Ben bir tüccarım gemim denizde battı, ben Allah'ın yardımıyla bir kalas üzerine tutunarak kurtuldum. Derya afetinden kurtuldum üstsüz yanınıza geldim."* der. Oduncuların kimi eski bir kaftan, kimi pabuç verirler. Şah nereli olduklarını sorar ve oduncular *"Bu dağın ardında bir şehir vardır biz oralıyız."* derler. Şah onlarla şehre varır bir süre çarşıda gezerler. Bir dükkânda oturan yaşlı bir nalbantta denk gelir. Şah onu selamlar, nalbantta selamını alıp ona oturması için yer gösterir. Nalbant ona nereli olduğunu, ne yaptığını sorar. Şah da *"Vallahi bir bezirgandım, gemim denizde battı, Allah'ın yardımıyla bir tahtaya tutundum. Derya afetinden kurtulup üstsüz başsız sizin yanınıza geldim. Bana ne nasihat edersin?"* diye söyler. Yaşlı nalbant *"Git hamam kapısında otur. Çıkan kadınlara erin var mıdır diye sor. Hangisi erim yoktur derse onunla nikahlan. O kadın senin eşin olur. Senin rızkın yoksa kadının vardır. Gamın kederin geçer. Kesinlikle bunu yap."* der. Şah yüzünden utancını silip hamam kapısına gelir. Hamamdan çıkan kadınlara *"Erin var mı?"* diye sorar. Onlar da *"Vardır."* deyip geçerler. Birdenbire gördü ki hamamdan birkaç hizmetkarı ile bir kadın çıkıyor. Şah ayıp değildir buna da bir sorayım *"Ey hatun erin var mıdır?"* der. Hatun *"Erim yoktur."* deyip gider.

Bir hizmetkar şahı alıp, hatuna getirir. *"Ey yiğit ben artık senin helalin oldum. Seninle iyi anlaşalım."* der. Şah haline şükredip bu hatunla yedi yıl yaşar ve iki oğlu bir kızı olur. Bu sürede hatunun nesi varsa tükenir, yiyecek bir şeyleri kalmaz. Bir gün hatun şaha *"Oğulların oldu, benim malım tükendi. Şimdiden sonra sen kazan. Ne iş bilersen onu yap."* der. Şah mahzunlaşır olduğu yerde kalır. Yaşlı nalbantın yanına gider. Halini anlatıp, hatunun ona söylediklerini söyler. Nalbant *"Hiç zanaat bilir misin?"* diye sorar. Şah *"Bilmiyorum."* der. Bunun üzerine şahın eline iki akçe verip *"Bu akçeyle urgan al. Falan*

yerde hamallar durur. Sen de onların arasına gir. Kimin yükünü evine taşırsan bir-iki akçe kazanırsın. İyi kötü karnını doyurursun." der. Şah çaresiz pazara gidip bir urgan alır sonra hamalların arasına girer. Bir süre sonra biri "Yüküm var gel götür." deyip şahın eline bir akçe verir ve sırtına ağır bir çuval yükler. Şah bu yükü yerine götürünceye kadar ağrılar içinde şeyhe söylenir. Hamallık etmekten omuzlarını ipler keser. Böyle bir süre devam eder. Bir gün şah çok kederlenir. Yürüyerek deniz kenarına gelir, denize bakıp ağlar. Şah peştemaline tutunup denize girer. Başını suya batırıp çıkarır. Kendini sarayında leğenin içinde bulur. Görür ki karşısında şeyh oturur. "Ey insafsız şeyh Allah'tan korkmaz mısın?" deyip sudan çıkar, yerine oturur. Şeyh "Neden kızarsın başını sadece bir an suya batırıp çıkardın. Bana inanmazsan kullarına sor." der. Herkes şeyhi doğrular. Şah "Yedi yıldır tahtımdan tacımdan, malımdan mülkümden ayıryım. Benim halimi siz ne bilirsiniz?" deyip yaşadıklarını baştan sona anlatır. Şeyh "Ey alemlerin padişahı bunda ne var ki ben de leğene dalayım, izle." der ve peştemali tutup leğenin içine girer. Şah celladına şeyh başını sudan çıkardığı an kesmesini işaret eder. Şeyh başını suya daldırdığı anda ortadan kaybolur ve kendini Suriye'de bulur. Oradan Mısır şahına bir mektup yazar. Mektup şaha ulaşır, açıp okur. Mektupta yazılmıştır ki "Ey şah sen dahi ben dahi Allah'ın birer kölesiyiz. Bir an başını suya daldırmakla yedi yıllık bir boşluk ve zorluklar gördün. Allah'ın elçisine on sekiz bin dünyayı göstermesine ve elçinin dönüşünde yatağını sıcak bulması ve suyun ibrikten boşalmamasına şaşıyorsun ve o elçinin göğe yükselişini inkâr ediyorsun. Bu sebeple sana bunu yaptım ki yüce Allah'ın gücünden şüphe duymayasın ve sorgulamayasın." Şah mektubu okur, inancı güçlenir fakat şeyhe öfkesi geçmez. Hemen Suriye beylerine mektup yazar ve şeyhi öldürüp başını yollamalarını ister. Mektup meliklerin eline ulaşır ve şeyhi öldürmeye hazırlanırlar. Bu esnada şeyh şehrin dışında bir mağaradadır. Yakalaması için adamlar gönderirler. Adamlar mağaraya varınca önünün atlı zırhlı bir yığın askerle dolu olduğunu görürler; korkarlar yaklaşmazlar. Gördüklerini Şam beylerine anlatırlar. Bu kez çok sayıda pehlivan gönderirler. Onlar da oklu yaylı şeyhin ordusu karşısında harap olup dönerler. Olanı biteni Mısır şahına bildirirler. Mısır şahı vezirleriyle istişare eder. Vezirler "Şahı helak etmeye hileden gayri çare yoktur." derler. Şah "Ne yapalım?" diye sorar. Vezirler "Onunla dostluk edelim. Güzel oğlanlar ve cariyeler gönderelim. Bu cariyelerin arasında birkaç hilebaz, kurnaz yollayalım. Birkaçının şeyhle halvet olmalarını söyleyelim. Şeyhe hikmetsiz olduğu anı sorsunlar. Şeyh de onlara o anı söyler. Sonra da helak edilir. Bundan öte çare olmaz." derler. Bu

fikri Şam meliklerine anlatırlar ve dedikleri kişileri şeyhe yollarlar. Şeyh şahın dostluğuna karşılık verir. Bir gece cariyelerden biri *"Ya şeyh davete kadir olmadığın vakit var mıdır?"* sorar. Şeyh cevaplamayı reddedip *"böyle şeyler sorma."* der. Kadın şeytan gibi her an sormaya devam eder. Sonunda şeyh *"Cenabet halde kadir olmam."* der. Kadın bu sözü Suriye beylerine bildirir *"Falan gece ben şeyhle yakınlık edeceğim, siz hazır olun başını kesin."* der. Beyler hazır bekler. Şeyh yıkanmak için başının ucunda iki testi su vardır. Yıkanmak istediğinde testilerin boş olduğunu görür. Kadın testileri alıp, su getirme bahanesiyle dışarı çıkar. Bekleyen beylere haber verir. Hepsini birden içeri girer. Şeyh onları görünce durumu anlar. Şamda yanan iki mum vardır. Hemen mumları iki eline alıp dönmeye başlar. İçeri giren yedi kişi de şeyhle beraber dönüp kılıçla şeyhi katlederler. Kanını toprağa akıtıp Şeyh Şahabeddin Maktül'ü orada şehit ederler.

4. Yaşlı Şah ve Üç Oğlu

Rivayet edilir ki cihan sarayında namı yüce bir padişah vardır. Öyle ki cihan onun emri altındadır ve yüz yirmi yıl hüküm sürmüştür. Tüm bu zamanını işle, saltanatla, imarla geçirmiştir. Yakın zamanda ecelinin geleceğini anlar. Bu şahın üç güzel oğlu ve üç akıllı, tedbirli veziri vardır. Bir gün şah vezirlerine *"Benim ömrüm artık sona geliyor, yüzüm gözüm buruştu. İnsanda doğal ölüm yüz yirmi yıldır. Ben de bu menzile vardım. Bir ayağım mezarda bir ayağım dünyadadır. Hal böyleyken dilerim ki oğullarımdan birini yerime padişah edip rahat etmektir. Bu üç oğlumdan hangisini tahta layık görürsünüz?"* diye sorar. Vezirler *"Şahın ömrü uzun yıllar baki olsun amma her insanın iyisi bir iş yapmadan anlaşılmaz. Ey şah iki şey erkekte önemlidir: ilki şarap ikincisi mevkidir. Bu ikisinde tamam olan erkektir, gerisi bedendir. Önce dokuz gün tahtını bu üç oğluna ver. Her birisi üçer gün tahta geçip şahlık etsinler. Böylece şahlığı tecrübe ederler. Hangisinin cevheri varsa ortaya çıkar."* derler. Vezirlerin fikri şahın hoşuna gider ve o anda oğullarının üçer gün tahta geçip şah olmalarını, *"Her ne görevden alma ve göreve tayin etme, ne denli adalet ve zulüm varsa hepsini idare etsinler, kimse onlara mâni olmasın."* der. En büyük oğlu tahta geçer adaletle hükmeder. Ulema sınıfını yanına alır, cahillere yüz çevirir. Büyük makamları ahaliye bırakır. Şah oğlunu denemek için zindandan üç kişi getirir. Biri adam öldürmüş, biri hırsızlık yapmış ve diğeri zina etmiştir. Davacılarla beraber şehzadenin önüne çıkarılırlar. Hasımları davacı olup, şahitler şahadet yeminleri eder. *"Bu üç kişi günahkardır, onlara iftira atılmamıştır, gerçektir."* Şehzade

ne hüküm vereceğini bilir ve *"Bir evlat atanın ananın ciğeri binlerce zahmet ve meşakkatle kırk yılda olur. Bir saatte onu yok etmek hüner değildir. Ahrette Allah gazap eder. Üçüne birden tövbe ettirdim ki artık bunun gibi hatalar yapmazlar."* der ve üçünü de azat eder. Dördüncü gün ortanca oğlan tahta geçer, yönetmeye başlar. Bilgeleri uzaklaştırıp, cahil cühelayı çevresine toplar. Şarap içip, çalgılar dinlemeyi adet edinir. Büyük kardeşinin her işine karşı çıkar. Şah büyük oğluna gönderdiği gibi bu oğluna da üç suçlu gönderir. Şehzade bu adamların durumunu bilir ve *"Bu gibi kişiler memleket insanına hep zarar verirler."* der ve emredip üçünü de astırır. Sıra şahın küçük oğluna gelir, o da tahta geçer. Ulemaya layık makamı ulemaya, yüce makamları bilgi sahiplerine, kılıç ehillerine kılıç makamını, cühelaya uygun makamı da cühelaya verir. Her birini inci dizer gibi yerlerine yerleştirir. Şah ona da zindandan üç suçlu gönderir. Şehzade önce adam öldüreni dinler ve *"Katlin aslı iki türlüdür: biri kasıt biri hatadır. Kasıt da iki türlüdür. Bir kasıt olur ki bir kişiyi kılıçla, okla ya da demirle kastedip öldürürse onun yerine onu kısas etmek gerekir. Kitapta demişlerdir ki kaçan bir kişi kişiyi bir ağaçla döve döve öldürse yerine öldürmek vaciptir. Amma katletmek hata ile yapılmışsa o zaman kefaret gerekir."* der. Şehzade anlar ki adam öldüren mahkûm kasıtlı öldürmüş, emreder kısas ederler. Sıra ikinci mahkûma, hırsızlık yapana gelir. Şehzade *"Çaldığı nesnenin değerine göre elinin kesilmesi gereklidir."* der. *"Eğer altın veya gümüş para çalmışsa sağ elinin bilekten kesilmesi gerekir. Et, yoğurt, sirke, bal çalmışsa yine eli kesilmelidir. Fakat kanun, tef, kopuz, kemençe, tambura gibi çalgı aletleri ya da koyun, keçi çalmışsa bunlarda el kesme yoktur."* deyip mahkûmun çaldığı nesnenin suçuna göre cezasını söyler. Sonra zina eden mahkûmu getirirler. Şehzade *"Bir kişi bir kadınla zina ederse şahitlik için dört kişi gereklidir. Tanıkların adil olması gerekir. Bazı bilginler demişlerdir ki kim kasıtlı olarak zinaya nazar etse onun tanıklığı sayılmaz. Kimsenin şahitlikte çıkarı olmamalı, tanıklığı hak için yapmalı. Eğer ergen biri zina ederse yüz sopa vurmak gerekir. Eğer olgun biri zina ederse recim gereklidir."* der ve bu mahkûmun da suçuna göre ceza verir.

Dokuz gün tamamlanır ve şah vezirlerini toplayıp sorar *"Ey benim vezirlerim işte dediğiniz gibi yaptım ve oğullarımın yönetimini adaletini gördünüz. Söyleyin şimdi tahta hangisi layıktır?"* Birinci vezir tahta en büyük oğlunun layık olduğunu söyler. Şah ortanca vezire sorar. Ortanca vezir *"Benim bildiğim şahlar cevval olmalıdır. Bence taht ortanca*

oğlana layıktır. Eğer cahile yüz verdi dersiniz, cahil dünya işini alimden iyi bilir ve savaşta dahi bu tayfa tercih edilir; zira cahiller can kadrini bilmezler. Ve şarap içmek şahlara ayıp değildir. Bedene faydası vardır ve cesareti arttırır." der. Şah üçüncü vezire de fikrini sorar. Üçüncü vezir *"Ey şah ben neyim ki fikrim ne olsun. İki vezirin de fikri aşırıdır ama her işin ortası iyidir. Küçük oğlunun huyları Kur'an'a münasıptir. Bu sebeple taht ve taç ona layıktır."* der. Şah vezirlerden bu sözleri duyunca *"Ne fayda benim sorunum hallolmadı, şüphem azalmadı. Gerçi sözlerinizin hakkı var amma benim muradıma uymaz."* der. Vezirlerden bir sonuç alamayan şah başka bir yol bulur. Şehre tellallar salar. Yarın tüm halkın saraya gelmesini emreder. Amacı atına binip halkının arasında dolaşarak halkın üç oğlundan hangisini beğendiğini anlamaktır. Kimi isterlerse onu tahta geçirecektir. Sabah olur, halk saraya toplanır. Şah aralarına girip *"Ey Müslümanlar ben ahret sarayına göçmeye yaklaştım. Bana hakkınızı helal edin ve üç oğlundan hangisini dilerseniz tahta geçireyim, padişah edeyim. Çünkü o adil olursa sizler rahat olup bana dua edersiniz. Siz huzurda olursanız ben de yattığım yerde rahat olurum. Eğer zalim olursa ne siz rahat olursunuz ne de ben."* der. Ayakta duran, oturan; yaşlısı genci hepsi *"Şahın ömrü uzun olsun, Allah şahımızdan razı olsun ve ahret hakkında her ne varsa hepsi şaha helal olsun. Şah hangi oğlunu tahta layık görürse biz de onu şah biliriz. Amma tahta layık şahın küçük oğludur. Eğer şah da razı olursa şahımız o olsun."* derler. Şah saraya gelip tahtı hazırlatır. Devlet erkanını, beyleri, ekabirleri, bilginleri hazır kılar. Küçük oğlunun elinden tutup tahta çıkaracakken büyük oğlu ileri atılıp *"Ey baba herkes beni ilimden siyasetten anlar diye bilir. Şimdi birkaç sorum var eğer cevap verirse tüm Müslümanlar şahit olsunlar ki ben onu tahta layık görüp karşısında el pençe divan dururum. Eğer cevap vermeyip susarsa bu taht ve taç ona layık değildir."* der. Şah küçük oğluna *"Ciğer parem ne dersin?"* diye sorar. Şehzade *"Ey baba sorusu nedir sorsun, duyalım."* der. Büyük şehzade sorar *"Ey birader sultan demek ne demektir?"* Küçük şehzade *"Padişahlar yeryüzünde Tanrı'nın gölgesidir."* der. Büyük şehzade sorar *"Padişah olmaya kim layıktır?"* Küçük şehzade *"Soyu temiz, ahlaklı, yetkin, geçmiş padişahları tanıyanlar şahlığa layıktır."* der. Büyük şehzade sorar *"Adil kimdir?"* Küçük şehzade *"Şeriatden şaşmayandır."* der. Büyük şehzade *"Zalim padişah kimdir?"* Küçük şehzade *"Şeriate karşı duran kendi kendine kurallar koyup zulümle mal peyda edendir."* der. Büyük şehzade *"Padişahlar nasıl kişileri vezir seçmeli?"* diye sorar. Küçük şehzade *"Vezirlerde iki özellik önemlidir. Evvela fikir sahibi ola, ikinci alim ve fazıl ola."*

Zira alimler akil olur. Cahilin akli birdir, alimin akli ikidir." der. Büyük şehzade sorar *"Padişaha kaç kişi gereklidir?"* Küçük şehzade *"Dört kişi gereklidir. Birinci tedbirli vezir, ikinci cesur bir ser leşker, üçüncü bilgili bir yazıcı. Amma öyle yazıcı gereklidir ki Arapçada Farsçada hattı meşhur ola, hüsnü hatta bilge ola. Dördüncü usta bir hekim gereklidir."* der. Büyük şehzade sorar *"Padişahlar kaç nesneyi hiç aklından çıkarmamalıdır?"* Küçük şehzade *"Dört nesneyi. Birinci topladığı vergide adil olmalı, ikinci hazinedeki malı çevresine sarf etmeli, üçüncü makamları ehil kişilere vermeli, dördüncü düşmana gafil olmamalı."* der. Büyük şehzade sorar *"Padişahlar kaç huyu adet edinmeli?"* Küçük şehzade *"Şahlar üç nesneyi huy edinmeli. Güler yüzü, tatlı sözü ve esirgeyiciliği."* der. Büyük şehzade sorar *"Şahın dost meclisi kimlerden olmalı?"* Küçük şehzade *"Evvel alimlerden, ikinci arif, dervişlerden, üçüncü üstat hekimlerden ve dördüncü sazendelerden olmalı. Alimlerden şeriat, dervişlerden yoksulluğu, kulluğu, hekimlerden bedeninin sağlığının nasıl işlediğini ve sazendelerden hatır öğrenene"* der. Büyük şehzade sorar *"Şah kendini hangi tayfadan saymalı?"* Küçük şehzade *"Şahlar kendini Hakka gönül bağlamış şeyh saymalı. Mademki padişah adil ola Hak taala katında yüce şeyhlerden saygındır."* der. Büyük şehzade sorularına devam etmek isterken küçük şehzade *"Ey kardeşim sen bana bunca soru sordun, gücüm yettikçe hepsine cevap verdim, insaf eyle. Benim de sana bir sorum var, eğer cevap verebilirsen şahlık senin olsun."* deyip sorusunu sorar. *"Ey kardeşim dünyadaki şahlar, beyleri, halkları, memleketin düşmanları ve şeyhleri neye benzer?"* diye sorar büyük şehzade aciz kalır, cevap veremez. Şah mutlu olup küçük şehzadesini alkışlar ve *"Ey oğul taht sana layıktır, taç sana yaraşır ve sen tahta layıksın, taca yaraşırırsın."* deyip oğlanı tahta geçirir ve *"Sorduğun sorunun cevabını söyle duyalım."* der. Şehzade *"Ey baba bu dünya bir meraya, halk o merada yürüyen koyunlara, şahlar onların çobanına, beyler çobanın köpeklerine ve kurtlar memleketin düşmanlarına benzer. Koyunun sahibi Hak taaladır ve şeyhler alimler Hak tarafından çoban üzerine emindir. Ey baba biz çobanız ve görürüz ki kurt koyunları yer. Biz bile kurtla ortak olup kuzuyu yeriz. Ey baba eğer kıyamet gününde Allah o koyunların halini bizden soracak olursa vay bizim halimize!"* deyip ağlar ve bu sözleri duyanların da gözlerinden yaş çağlar. Şah yerden bir avuç toprak alıp gözleri üzerine koyup *"Ey göz bunca zaman padişahım gece gündüz kâh zulümle kâh adaletle büyük mallar edindim, katına getirdim, hiç doymadın, ahret yoluna gidenlere uymadın ve bunca nimetler yiyip, şerbetler içip işlediğin işlerde kimseyi dinlemedin, dünyada bir saat bir yoksul ateşinde*

yanmadın. Hepsini isteyip severdin, görürdün doymazdın, neden bu işleri daha evvel görmedin. Seni bir avuç topraktan gayrı nesne doyurmazmış." deyip hüngür hüngür ağlar ve etrafındaki beyler de onunla ağlar. Bunun üzerin bir zaman geçer. Bir gün şah ecelinin geldiğini ve dünyadan ahret sarayına göç edeceğini anlar ve emreder *"Yaşarken benim taziyemi yapın seyredelim."* Hemen şahı taht üzerine yatırır. Kasrın içine elenmiş toprak döküp türlü türlü altınlı ipek kumaşları parça parça kesip toprağa karıştırırlar. Ne kadar cariye varsa karalar giyip, saçlarını kesip başlarını dağıtırlar. Toprağı başlarına saçıp *"Vah adil, aslı pak kendi pak, dost sever şah kimin eline geçer."* deyip ağlarlar. Cariyelerden sonra şehzadeler ve beylerin tümü yas tutup karalar giyip ağlar. Şehzadeler ve vezirler tabutu kıymetli taşlarla bezeyip, tacı üzerine koyarlar. Hanlar tabutun dört bir yanından tutar. Şeyhler, dervişler, sofiler zikrederek tespihle önden yürürler. Zahitler, hafızlar, alimler Mushaflar (*Kur'an*) getirirler. Sonra şehzadeler, vezirler ve ulu hanlar tabutun önünde ve arkasında iki yüz tef çalan rehavi makamıyla nağmeyle okuyup *"Va hasreta!"* derler ve karaya boyanmış bademleri tabutun üzerine saçarlar. On bin altın eyerli, kuyruğu kesilmiş, yayları ve otları kırık atları önünden ve arkasından yürütürler. Amma eyerleri ters eyerlemiş on bin hassa gulamların tümü kara çuvallar giyip yüzlerini yırtıp zülüflerini kesip feleğe küsüp yürürler; feryat figan edip dövünürler. Şah bu taziyeyi görünce ah eyleyip buyurur, tahttan aşağı indirirler ve *"Ey beyler işte diriyken ölümümü gördüm, şimdiden geri dirlik defterini dürdüm. Toprak benim gibinin başına ki bunca saltanat içinde iken baki evimi imaret kıldım. Ey vezirlerim vakfetmek isterim ben söyleyeyim siz yazın."* der ve şah söyler onlar yazarlar. İller ve şehirler vakfeder ki gündelikleri on bin akçe olur. Sonra şah *"Bir saray, bir medrese, bir cami, bir muallim hane, bir köprü, bir kervansaray, bir hastane yapalar bu evkaf (vakıf) onların ola."* diye emreder. Vakıf işi tamamlanır buyurur, cüz getirirler. Her cüz okuyan kişiye bin, zahit ve dervişlere beş yüz ve her aksağa, görmeyene, kötürüme yüz flori verir. Tören tamamlanır, ne kadar köle varsa azat eder. Şah üçüncü günün sonunda ahret sarayına göçer.

5. Hz. Musa'nın Uc Bin Unk'u Mucize ile Yenmesi

Rivayet edilir ki Musa peygamber zamanında dine karşı bir kavim vardır. Bu kavim Ad kavimidir. Liderleri Uc bin Unuk'dur. Hepsi kafirdir. Bir gün Musa Peygamber bu kavmi İslam'a davet etmek için müritlerini toplar, onlara doğru gider. Eğer boyun eğmezlerse

onlarla savaşıacaktır. Dört yüz seksen bin adamını toplayıp Ad kavmine yaklaşır. Hemen Musa Peygamber onlara haberi götürecektir on elçi gönderir. Uc o esnada gezmeye çıkmıştır. On tane küçük adamın karınca gibi kımıldanıp geldiğini görür. Musa Peygamberin askerleri olduğunu anlar hepsini toplayıp bir torbaya koyar kavmine getirir. Torbasını baş aşağı silkeler ve adamlar aşağı yuvarlanır. Uc *"Yarenler Musa'ya bakın bizimle savaşmak için nice ademler göndermiş!"* der ve Adiler gülüşürler. Sonra bu on elçi Musa Peygambere gelir ve Uc'la aralarında geçen hikâyeyi anlatırlar ve onların büyüklüğünü tarif ederler. Bunu duyan askerler korkarlar ve *"Ya Musa biz onlarla savaşamayız. Allah'a sığın, onlarla savaş, biz burada duralım."* derler. Musa Peygamber askerlerinin korktuğunu görür, kalkar, asasını alır ve kafirlerin yanına varır. Uc görür ki Musa asasını eline almış onlara doğru gelmektedir. Hemen dağ gibi bir taşı yerinden koparıp başı üzerine getirip Musa'ya doğru atmaya hazırlanır. O sırada Allah bir melek gönderir, kuş suretine girip o taşı gagasıyla deler. Taş Uc'un boğazına bir halka laneti gibi yerleşir. Ne kadar uğraşsa da kendini ondan kurtaramaz. Diğer taraftan Musa gelir. Rivayet edilir ki Musa Peygamberin asası kırk arşındı, kendi de kırk arşındı ve kırk arşın yukarı sıçrar. Asayla Uc'un topuğuna vurur. Sonra Hak ta 'ala Uc'u orda helak eyler. Nice mahluku onun zararından kurtarır. Sonra Musa dönüp kavmine gelir ve Uc'un helak olduğu haberini verir. Hepsi sevinir ve sonra haber gelir ki Uc bin Unuk Mısır şehrinde. Mısır halkı onun şerrinden usanmıştır. Çok uzundur, dağdan bir kez getirdiği odunlar Mısır halkına dökme saça yeter. Halk Uc'dan yana acizdir. Meğer Uc'un adeti çıplak yürümektir. Bir gün Mısır halkı *"Gelin yarenler sizinle birlik olalım, bu kafirin elinden kurtulalım."* derler. Mısır şehrinde ne kadar kumaş, astar, bez varsa birleştirip Uc'a bir kaftan dikerler ve *"Uc çıplak yürüme, ayıptır; eller sana güler. Gel işte bu kaftanı sana veresiye satalım. Akçasını ne vakit bulabilirsen verirsin."* derler. Uc buna razı olur borcu yüzünden Mısır'a gelmez olur, kurtulurlar. Ne kadar derin deniz varsa Uc'un topuğu üzerine varırdı ancak. Karnı acıkınca denizden balığı çıkarıp, güneşe tutar pişirir yedi. İşte Uc böyle bir kişiydi. Sonra Musa Peygamber Uc'u helak eyledi. Askere kuvvet gelir. Balam Baur ülkesine doğru ilerler. Bir memleketin halkı onun mürididir. Halk *"Ya şeyh Musa Peygamber senin ülkeneye cümle asker ile girmek ister. Memleketimize ayak basacak olursa ilimizi yakarlar. Hak taaladan dile gelmesinler."* derler. Şeyh *"Musa ulu peygamberdir ben ona beddua edemem."* der. Çok ısrar ederler ancak şeyh razı olmaz.

Şeyhin bir fitne hatunu vardır. Yüzsüzlükte üzerine yoktur. Şeyhin müritleri çaresizce hatuna gidip *"Ya hatun şeyhe yalvar Musa'ya beddua etsin, sana çok para veririz."* derler.

Hatun *"Siz merak etmeyin ben onu ikna ederim."* der. Sonra şeyh eve gelir, bu hususta hatunla görüşür. Hatun *"Ya şeyh memleketin kurtuluşu için Musa'ya beddua et."* der. Şeyh *"Musa Tevrat'ın sahibidir, ulu bir peygamberdir, ben ona beddua edemem."* der. Hatun ısrarlarıyla şeyhi kalay gibi eritir ve şeyh ellerini kaldırıp dua eder. Musa Peygamber kavmiyle sahrada, on altı fersahlık mesafede kırk yıl kalır yani kırk yıl boyunca kavmiyle sefer haram olur. Çölde ne yapacaklarını bilmez durumda kalırlar. Sabah göçüp akşam yine göçtükleri yere varırlar. Musa Peygamber bu işte bir sır olduğunu anlar ve *"İlahi bizim böyle olmamıza sebep olanı ahrete imansız gönder."* diyerek dua eder. Allah Musa'nın yardım isteğini kabul eder. Bal'am Ba'ur'un tüm işlerini ters yürütür, cehennem tarafına yol açar. Böylece Bal'am kadın sözüne uyduğu için akıbeta imansız gittiler.

6. Vezirin Şahın Aşğını Huzuruna Getirmesi

Cihanda yüce bir padişah vardır. Bu padişahın akıllı bir veziri vezirinde bir oğlu vardır. Tüm dünya oğlanın cemaline hayrandır ve görenler ona âşık olurlar. Padişah da vezirin bu güzel oğluna âşıktır. Annesinin babasının elinden almıştır. Bir an görmese kederlenir. Annesi babası oğlanı görmeye hasret kalsalar da şahın korkusundan bir şey yapmazlar. Böyle zaman geçer. Bir gece şah sarhoş olup kendinden geçer ve vezirin oğlunu bir oğlanla oynarken görür. Şaha güç gelir. Hemen cellada *"Şu oğlanı öldür"* diye emreder. Cellat oğlanı hazırlar. O sıra vezire birini yollayıp durumu anlatırlar. Vezir cellada yetişip şahın şu anda mest olduğunu, söylediğinden bihaber olduğunu söyler. Eğer oğlum öldürürsen yarın şah ayılıp seni helak eder der. Büyüklük göster, oğlum ölmesin. Cellat *"Ey vezir ben ne yapayım şah bana tez başını getir göreyim, dedi"* der. Vezir der ki *"Zindandan bir mahkûm getir başını ona göster. Şah görünce oğlumun başı sanıp sana inanır."* ve cellada altın verip oğlanı elinden kurtarır. Böylece şah zindandan getirilen mahkûmun başını oğlanın başı sanır. Vezir de oğlanı eve annesine götürür. Hasret giderirler. Sabah olur ve şah kendine gelir gelmez oğlanı görmek ister. Cellat *"Ey şah gece emrettin başını kestim"* der. Bu sözleri işiten şah cellada inanmaz. Kime sorarsa celladın verdiği cevabı alır, kederlenir, çaresizce oturur. Vezir bilmezlikten gelip şahın

yanına gider ve onu hıçkırma hıçkırma ağlarken bulur. Neden ağladığını sorar. *"Vezirim hiç halimi sorma, canımın cananı, gözlerimin nuru, gönlümün süruru maşukum, efendim ki senin oğlundu elden çıkardım. Yârimden ayrı düştüm onun için ağlarım"* der. Padişah hikâyeyi baştan sona anlatır ve feryat figan ağlar. Vezir de padişahla ağlarmış gibi yapıp şehinşah sağ olsun deyip evine gider. Aylar boyunca şah geceleri uyumaz sabahlara kadar ağlar, tükenmiştir. Allaha yakarır, kıyamet gününde acaba sevdiğimin cemalini göreceğim miyim, ettiğim zulmün hesabını nasıl ödeyeceğim diye yakınır. Ölmek ister. Allah'ım canımı al, gözlerimi toprakla doldur diye yalvarır. Bana artık yaşamak gerekli değil. Bunun gibi delice sözler etmeye başlar. Yemeden içmeden kesilir; tahtından, ülkesinden vazgeçer. Bedeni helak olmak üzeredir.

Vezir şahın bu halini görünce hemen eve gidip oğlunu çiçek gibi donatır, saraya gelir. Oğlanı dışarıda bırakıp kendi içeri girer. Şahın kederden perişan olmuş halini görür. Şah yaşamanın kendisine haram olduğunu, hakkın huzuruna kavuşmanın hayırlı olduğunu söyler. Oğlanın güzelliğini, dizinde oturup kollarını boynuna doladığı onu öptüğü anları hatırlayıp içlenerek tekrar ağlar. Vezir şaha ağlamamasını kendini toparlamasını söyler. Şah hiçbir nasihatini ona fayda etmeyeceğini, işine bakmasını bu alemin ona boş geldiğini söyler. Vezir sorar: *"Ey şah Allah senin bu haline bakıp oğlanı diriltse, önüne getirse oğlanın suçunu bağışlar mıydın?"* Şah der ki *"Oğlanın hiç suçu yoktu, esas oğlan beni affetseydi"* der. Vezir sorar *"Ey şah işte mahbubun (sevdiğin erkek) diyene ne hediye verirdin?"* Şah der ki *"Eğer mahbubum dirilse gelse, hazinemdeki tüm serveti haberi getirene müjdelik verirdim. Ve tüm memleketimi oğlana tayin ederdim. Sevdiğimin güzel cemalini görsem bana yeter."* Hemen vezir oğlana işaret eder. Oğlan içeri girip şahın elini öper, şahın aklı başından gider. Vezir şahın yüzüne gülsuyu serper, bir vakit sonra şah kendine gelir. Oğlan şahın yanında oturur, vezir gider. Şah oğlana kavuşmanın mutluluğuyla öyle şen olmuştur ki, kelimeler yetmez anlatmaya. Sabah olur vezir şahın huzuruna gelir. Şah der ki *"Ey vezir, oğlanı bana getirdiğinden tüm hazinem senin ve memleketimin hükmü oğlanın olsun"* der. Vezir *"Ey şah benim hazinemdeki tüm mal senindir ve oğlum da ben de senin emrindeyiz"* der. Vezirinden bu sözleri duyan şah vezire ve oğluna en güzel kaftanları giydirir, ziyafetler sunar. Oğlanı bulduğuna şükreder.

7. Çocuğun Sözüne Uyan Türk Obası Kadınlarının Ağlaşması

Rivayet edilir ki bir gün bir Türk obası birleşip şehre giderler. Her biri ne işi varsa görür, sonra şehirden ayrılıp köylerine doğru yol alırlar. Atlarından inip, dinlenirler. Meğer acıkmışlardır. Bir yerde toplanıp soğan ve ekme yerler. Soğanın acısı Türklerin gözlerinden yaş akıtır. O obanın ne kadar çocuğu varsa birleşip babalarına karşı çıkmışlardı. Görürler ki babalarının gözlerinden şapır şapır yaşlar akar. İçlerinden biri mi öldü diye düşünüp, sormadan analarına koşarlar. Köye varınca *"Ey bizim analarımız muhakkak bilin ki şehre giden atalarımızın birisi ölmüştür, zira biz şimdi onları görüp geldik. Cümlesinin gözünden yaşlar akar"* derler. Obanın tüm kadınları bir araya gelip *"Acaba ölen benim erim mi"* diye sormaya başlarlar. Her biri saçlarını çözüp, yüzlerini dağıtıp, yalın ayak başı kabak yollara düşüp erlerine doğru giderler. Şehirden dönen erkekler de kadınları bu halde görünce köyde biri öldü sanıp ağlamaya başlarlar. Ne kadar kadın çocuk varsa bir araya gelip öyle ağlarlar ki kethüdalar ve imamlar araya girer. *"Elden ne gelir, sabretmek gerek, dünyaya gelenin hali budur"* deyip ağlayanları sakinleştirirler. Sonra kadınlar sorar *"Siz bizden ayrılalı içinizden kim öldü?"* Obanın Türkleri *"Vallahi bizden bir kişinin burnu kanamadı. Ey bizim hatunlarımız ya sizden ayrılalı içinizden kim öldü?"* diye sorarlar. Köyün kadınları *"Vallahi bizden de kimsenin burnu dahi kanamadı"* derler. Akıbet sonra anlaşılır ki hepsi oğlan sözüne uyduğu için durum böyle olmuştur.

8. Emir Semhul ile Şahın Doğanı

Arap şahlarından birinin avcılıkla ünlü bir doğanı vardır. Bunun ününü duyan Emir Semhul, şahtan avlanışlarını göstermesi için izin ister. Doğan bir hücumda iki kuş getirir ve emir bu duruma hayran kalır. Şah doğanı Emir Semhul'a verir. Bunun karşılığında emir de on iki oğlu ve emrindeki bin yiğidini şaha bağışlar. Bunun üzerine şah, doğanın iki kuş yerine bir emir, on iki oğul ve bin yiğit tutup değerini daha da arttırdığını söyler.

9. Bengiler

Rivayet edilir ki birkaç bengi güzel yemekler düşünüp bir sürü kuru ot yediler ve esrar yiyip amel ederler. Kim esrarı gamsız yerse sanki o kişi bin kez keşiş öldürmüşçesine sevap bulur. Evdeki hesap çarşıya uymaz, her biri açlıktan köpük kusar. Birlik olup gezintiye çıkarlar. Birdenbire yolda bir flori bulurlar. Çok sevinirler, birbirlerinden

kapışıp almaya çalışırlar. Hemen doğruca taht e'l-kal'ada (Tahtakale'de) bir aşçının dükkanına varırlar ve aşçıya *"Ey üstat bize bir florilik türlü türlü yemekler ver."* derler. Aşçı *"Akçanızla dükkân sizin."* der ve floriyi alıp bir florilik yemek koyar. Bengiler yemekleri hamallara yükletip şehirden çıkıp bir gurhaneye (türbe-mezarlık) gelirler, içeri girip yemeğin etrafına toplanırlar, hamallar gider. Hemen heriseden (keşkek) yemeye başlarlar. İçlerinden biri *"Kapı açıktır, durun biriniz kapıyı kapatın. Yoksa şimdi bir bengi gelir, birimizin payını yer, işimiz karışır, payı yenen eşimiz içimizden sapar."* der. Hiçbiri kalkıp kapıyı kapatmaz. Birbirlerine *"Sen kapat! Sen kapat!"* derler. Sonra birisi *"Gelin yarenler sizinle bir anlaşma yapalım, hepimiz susalım, hangimiz yanılıp konuşursa kapıyı o kapatsın."* der. Hepsi bu söze razı olur, konuşmazlar. O türlü türlü yemekler ortada durur, kimse yemediği için kururlar. Aniden dışı bir köpek içeri girer ve onun ardından on-on beş köpek daha gelir. Bakarlar ki kimse onları kovalamıyor, yemeklerin tümü ortadadır, hiç kimse yemez. Bengiler eğer konuşursam kapıyı bana kapattırırlar düşüncesi ile konuşmazlar. Köpekler ne kadar yemek varsa silip süpürür, çıkıp giderler. Onların ardından aç bir köpek içeri girer. Bengilerden biri daha evvelden bir iki lokma keşkek yemiş ve yediği keşkekin birazı sakalına birazı da yakasına dökülmüş. Sonradan gelen köpek yemek ararken o dökülmüş keşkeki görünce sevincinden diliyle yalamaya başlar. Hepsini yer ve dudağını et sanıp kavrar. Bengi köpeğe sesini çıkarmaz. *"Bir şey dersem kapıyı bana kapatırlar."* diye içinden geçirir. Köpek benginin dudağını ısırınca içinden *"Bire filan ettiğim köpek"* diye sövmeye başlar; fakat diğer bengiler onun söylediğini işitirler ve *"Bre kapıyı kapat."* derler. O bengi *"Dudağım yaralanıp yemekleri köpekler yedikten sonra, kapıyı kapamanın ne faydası olur. Yemekleri elinizden çıkarıp şaşırdınız. Birinizin buna yetecek akli varken eğleniniz. Ey yarenler sizin bu hikâyeniz rast ol bengilerin hikâyesine benzedi ki; bir dağın eteğinde, bir ırmak kenarında otururlar. Birisi "Yarenler bu dağ pirinç olsaydı." Diğeri "Bu ırmak yağ olsaydı." Öteki de "Bu dediklerimizi yeseydik." demiş. İçlerinden biri küsüp gider ve "Bire utanmaz arsızlar! Tuz ekmek hakkı bilmez cahiller. Bana sen de ye demeden, durmayıp yersiniz, ben getirince hep tükettiniz. Ben zehir mi yiyeyim." der. Bengiler bu sözü işitince "Lanet bunun gibi mal-i hülyaya." deyip giderler. Bengi *"Şimdi siz dahi bunun gibi yemekleri elden çıkarıp hoşluğunu güzelliğini bilmediniz. Sonrasında gamdan kederden gayrı yemek bulamadınız."* der.*

10. Habil ile Kabil

Derler ki Havva annemiz Habil ile Kabil'i dünyaya getirdiği zaman birer de kız doğurur. Hak Teali Âdem peygambere vahiy eyledi ki Habil ile doğan kızı Kabil'e ve Kabil ile doğan kızı Habil'e versin. Hz. Âdem emir Hakk'ın deyip Kabil ile doğan kızı Habil'e verir ancak Kabil razı olmaz. *'Elbette ben alırım, zira benimle dünyaya geldi.'* diye inat eder vermeye razı olmaz. Meğer kız çok güzeldir o yüzden razı olmaz. Hz. Âdem *'Hak teali böyle emreyledi. Elbette emri tutarım.'* der. Kabil o kızı sevdiğinden Habil'i öldürür ki o kızla kendi evlene. Kabil ilk kanı döker. Kadın yüzünden Kabil Habil'i öldürür, ettiğine pişman olur.

11. Tutinin bir Avrat Hakkında Hüküm Vermesi

Rivayet edilir ki cihan sarayında ulu bir padişah vardır. Bir gün onun huzuruna bir derviş gelir ve *"Ey şah ben bir dua bilirim ki o duayı okuyarak hangi sureti gönlüm dilerse o surete girerim."* der. Şah inanmaz ve bunun üzerine sınamak için bir kaz getirtip *"Ey aziz şimdi bu kazın suretine gir. Görelim yapabilecek misin?"* der. Derviş hemen duayı okuyup o kazın suretine girer ve kak kak ötmeye başlar. Dervişin bedeni cansız olur. Şah olanları görünce anlar, derviş duayı tekrar okur, kendi bedenine yeniden girer. Şah dervişten bu duayı öğrenir. Bir gün şah veziri ile ava gider. Birlikte bir ceylan avlarlar. Şah duayı okuyup ceylanın şekline bürünür. Vezir hayretler içinde elini eline vurarak *"Ey alemelerin şahı bu duayı sen kimden öğrendin?"* diye sorar. Şah *"Ya vezir bir kişiden öğrendim."* der. Vezir şaha *"Ey yüce şah bu duayı bana da öğret."* diye dilek eder ve şah da öğretir. Bir gün şah ve vezir gezintiye çıkarlar. Bir ağacın dibinde ölü yatan bir tuti görürler. Vezir *"Ey şah şimdi bu tutinin suretine girebilir misin?"* diye sorar. Şah *"Evet!"* diye yanıtlar. Vezir *"Ey şah şimdi gir, görelim."* der. Şah duayı okuyup tutinin şekline girer, uçup ağacın dalına konar. Vezir de hemen bu duayı okuyup şahın suretine girer ve kendi suretine de bir kulunu koyar. Şah bir ağaç dalında tuti suretinde oturup kalır. Vezirin bu yaptıklarını görünce duayı öğrettiğine pişman olur. Elinden bir şey gelmez, Allah'ın takdirine razı olur. Meğer şahın büyük bir bahçesi vardır. Şah uçup o bahçeye konar. Melül mahzun olup başına gelene yanar. Vezir şahın suretinde şahın sarayına gelir, hatun katına çıkar. İşret edip şahın hatunuyla geceyi geçirir. Sabah olunca vezir şahın tahtına geçer, halka hükmeder. Verir alır, verir tutar, asar basar. Saraya gelir hatun katına çıkar. Hatun ne kadar bakarsa baksın şahın önceki hareketlerine benzetmez. Vezir hatunla

eğlenirdi. Bir gün tuti bahçıvan katına varır. Güzel bir dille konuşarak *"Ey bahçıvan gel beni pazara götür, sat. Her ne verirlerse sana helal olsun."* der. Bağban tutiyi bir kafese koyup bedestene götürür. Ne kadar çok hoca varsa hepsine iletir. Hocalar tutiyi izlemeye gelir. Tutiyi duyan herkes gelir, onunla latife eder, sorular sorarlar. Tuti de tümünü yanıtlar. Meğer o şehirde bir hatun vardır. Her kiminle bir gece sohbet ederse bin flüori alır. O gece hatun düşünde bir hoca ile sabaha kadar sohbet ettiğini görür. Sabah olur ve hatun düşünde sohbet ettiği hocanın katına varıp *"Ey Hoca bu gece ta sabaha değin seninle zevk eyledik. Gecelik sohbetim bin flüoridir bilirsin, öyleyse paramı getir."* diye dava eder. Sonra hoca ile hatun büyük bir kavgaya tutuşurlar. Tuti onların kavgasını işitir ve *"Gelin ben sizin davanıza bakayım."* der. Hemen hoca ile hatun tutinin huzuruna gelir. Ahali de toplanır. Tuti ikisinin de davasını dinler. Hocaya *"Git bin floriyi bir keseye koy aynayla alıp gel."* der. Hoca bin flüoriyi keseye koyup aynayla gelir. Tuti keseyi aynanın karşısına koyar, kesenin aksi aynaya düşer. Aynada bir kese daha görünür. Herkes tutinin ne yapacağını merak eder. Tuti hatuna *"Hocadan ne istersin?"* der. Hatun *"Bin flori hakkım var onu isterim."* der. Tuti *"Ey hatun, bu ayna içinde bir kese altın vardır, gel onu al. Senin hakkın budur."* der. Hatun *"Ey tuti o aynanın içindeki kese ele gelir mi ki kimsenin hakkı olsun?"* der. Tuti *"Bunun gibi sohbetin hakkı ayna içindeki floridir. Eğer razı isen al, yoksa artık hakkın yoktur."* der. Orada olanların tümü hayretler içinde kalıp tutiyi överler. *"Vallahi tutiye aferin söz içinde sihir yaptı."* derler. Hatun utanıp evine gider. Sonra bağban tutiyi satıyorum deyince hocalar tartışır. Bağban *"Ben tutimi boyum kadar altına veririm."* der. Bu haber şahın hatununa varır, bağbana dileğince mal verir. Tutiyi satın alıp saraya getirir, kafesiyle karşısına asa koyar ve tutiyle konuşur. Gece olunca vezir şahın hatunuyla sarılıp şahın gözü önünde sabaha değin eğlenirdi. Şah tuti suretinde kafesten bakıp iç geçirir, vezirin bu hareketi ona gam zehri içirirdi. Vezir şahın hatununu gözü önünde kucağına alıp öpünce şah *"Ey vezir Tanrı bana fırsat verirse seni başından edeceğim."* der. Bunun üzerine böyle zaman geçer. Bir gün vezirle hatun oturup sohbet ederler. Vezir *"Ey hatun, ben bir büyü bilirim ki hangi ölmüş gövdeye gönlüm dilerse girerim. Kendi suretimi o gövdede görürüm"* der. Hatun *"Hünerini göster, inanayım."* der. Meğer hatunun yanında boğazlanmış bir ördek yatar. Hemen vezir o duayı okuyup ördeğin suretine girer. Kag kag diye ötmeye başlar. Tuti bunu görünce hemen duayı okur, kendi suretine girer. Ördeğin boğazını eline alır, duvardan duvara

vurup helak eder. Daha sonra şah vezirle olan macerasını hatuna anlatır. Hatun şahtan utanır.

12. Ebu Ali Sina'nın Konstantiniyye'yi Basan Sıçanları Şehrin Kapısından Çıkarması

Rivayet edilir ki bir gün Ebu Ali Sina Konstantiniyye tekfuru katına varır, görür ki sıçan istilasından tekfurun ve İstanbul halkının huzuru kalmamıştır. Öyle ki sıçan istilasından yemek yiyemez, su içemez olmuşlardır. Sıçanların olmadığı tek bir makam yoktur. Ebu Ali Sina tekfura *“Ey şah ben bir hile edeyim ki şehrinizde sıçan kalmasın; yemek yediğiniz zamanda çanağınızın içine dalmasın. Şu şartla ki sen şehrin kapısında durasın, her ne acayıklık görürsen zinhar kahkahayla gülmeyesin.”* der. Tekfur bu şarta razı olur hemen hisarın kapısına varıp bekler. Ebu Ali Sina beş sıçan tutup birini öldürür ve bir sedye yapar. Ölü sıçanı sedyeye koyup dört sıçanın omuzuna bağlar. Sıçanlar bu sedyeyi aheste aheste taşırlar. Ardından Ebu Ali Sina dümbeleği eline alıp onların ardınca çalıp efsun okuyup başını sallar. Şehirde ne kadar sıçan varsa o cenazenin arkasından gider. Öyle ki sokaklar sıçan dolar, kimseler yolda yürüyemez. Tekfur sıçanların bu izdihamını görüp Ebu Ali Sina'nın şartını unutup kahkaha ile güler. Tekfurun gülmesiyle sıçanlar dağılır. Kapının eşiğindeki tekrar şehre dolar, hisarın dışındakiler helak olur. Ebu Ali Sina *“Ey şah eğer benim nasihatimi tutup, bir dem gülmeseydin sıçanların zahmetinden kurtulurdun. Sen dahi benden alkış alırdın. Hem sen hem şehir halkı rahatlıktan binasip oldunuz. Günahları senin boynunadır.”* der. Tekfur ettiğine pişman olur.

13. Şehzadenin İdamı Sırasında Hocasının Şahın Huzuruna Gelmesi

Sabah olur şah tahtına geçer, cellada emredip şehzadeyi hazır kıldırır ve öldür diye buyurur. Kırk veziri onar onar Bosna esiri gibi zincire dizip ellerini arkadan bağlatır. Cellat şehzadenin yüzünü örter ve eline keskin bir kılıç alır *“Ey şah destur var mı çalayım mı?”* der. Tekrar söyler *“Ey şah destur var mı? Bilmiş ol ki kılıcım gayet ender, kolum kuvvetlidir ve kesilen baş yerine gelmez son pişmanlık fayda etmez.”* Şah *“Desturdur çal!”* dediği anda biri *“Şehzadenin hocası geliyor!”* diye seslenir. Şah hocayı görünce gazaba gelip *“Tez bu oğlanı helak cismini hak edin.”* der. Hoca *“Ey şah eğer maksadın oğlanı söyletmek ise getirin beri söylesin halini.”* der. Şah *“Ey Hoca niçin konuşma dedin?”* der. Hoca *“Ey şah-ı alem eğer şehzade bu kırk gün içinde konuşsa helak olurdu.”*

O helak olursa senin ciğerin yanardı. Şimdiki halde kırk gün geçti tamam oldu. Şehzade bu uğursuzluktan kurtuldu. Getirin oğlanı konuşsun.” der. Şah buyurur oğlanın gözlerini açıp şah katına getirirler. Hoca *“Konuş şimdi ey şehzadem uğursuzluk zamanı geçti.”* der. Hemen şehzade *“Bismillahirrahmanirahim”* deyip *“Ey baba işte başım, işte kılıcın. Ben yalan söylemem. Hocam bana ‘Ey şehzade zinhar ve zinhar konuşmayasın talihinde uğursuzluk vardır. Kırk güne dek sakın konuşma.’ dedi. Ben huzuruna geldim ne kadar çabaladıysan da konuşmadım. Sonra beni hatun katına gönderdin. Hemen daireyi boşaltıp yanıma geldi, kolunu boynuma dolayıp ‘Ey benim sultanım niçin melülsün? Eğer derdin mal ise benim elimdedir. Eğer şah olmak istersen işte hazinede zehirler vardır. Sen beni yeminle inandır ben babanı zehirlerim, baban sezmez olur. Baban ölür, taht senin olur. Eğer beni helalin yaparsan ben bu işi yaparım.’ dedi. Gördü ki ben hiç konuşmam ‘Benim çok sevdiğim niçin konuşmazsın?’ deyip kolu boynumda iken beni kendine çekip öpmeye kalktı. Ben de elimin tersiyle ağzına vurdum, ağzı burnu kan oldu. Hemen öfkelenildi hatun ve ‘Bire oğlan ben seni tahta geçirmeye çalışayım senin bana ettiğin bu mudur? Şimdi seni babana şikâyet edeyim helak etsin.’ dedi. Ondan sonra saçını başını dağıtıp ağzındaki kanı o yana bu yana bulaştırıp oturdu, ağladı. Ben odama gittim. Ey baba ben olanı biteni beyan ettim; karar senindir.”* der. Şahla hoca oğlandan bu hikâyeyi işitince parmaklarını ısırıp hayran kaldılar. Turan beylerin hepsi *“Şehzadenin sözü makuldür, gerçektir. Kadından bu gibi işler peyda olur.”* dediler. Sonra beş-on cariye gelip şehzade önünde şahadet ederler *“Biz duvarın arkasından bu davayı dinledik, şehzademiz sadıktır.”* Şah yaptıklarına pişman olur ve şehzadeyi iki gözünden öper, şefkat gösterir. Ardından tüm vezirleri azat eder. Sonra şah buyurur bir at getirirler. Atla hatunu sahraya çıkarıp hatunun saçını atın kuyruğuna bağlarlar. Ata kamçı ile vurunca at ürker. O hilebaz ve fitne hatun taştan taşa çalidan çalıya değerek pare pare olur. Hatunun şehzadeye yapmak istediği kendi başına gelir. Şehzade ve vezirler sürur ve sefayla dolar.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/02/2023

Tez Başlığı : KIRK VEZİR HİKAYESİNİN RESİMLİ NÜSHALARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin, 06/02/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/02/2023

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gizem TUĞRUL

Öğrenci No:

Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

Programı: Sanat Tarihi - Tezli Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Serpil BAĞCI

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY OF ART DEPARTMENT**

Date: 06/02/2023

Thesis Title : ILLUSTRATED COPIES OF THE STORY OF FORTY VIZIERS

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/02/2023 for the total of 92 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 13%.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

06/02/2023
Date and Signature

Name Surname: Gizem TUĞRUL

Student No: _____

Department: Sanat Tarihi

Program: Sanat Tarihi - Tezli Yüksek Lisans

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Serpil BAĞCI

(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/02/2023

Tez Başlığı : KIRK VEZİR HİKAYESİNİN RESİMLİ NÜSHALARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/02/2023
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gizem TUĞRUL

Öğrenci No:

Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

Programı: Sanat Tarihi - Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Serpil BAĞCI

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY OF ART DEPARTMENT**

Date: 06/02/2023

Thesis Title : ILLUSTRATED COPIES OF THE STORY OF FORTY VIZIERS

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

06/02/2023
Date and Signature

Name Surname: Gizem TUĞRUL
Student No: _____
Department: History of Art
Program: History of Art - MA
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Serpil BAĞCI

(Title, Name Surname, Signature)